من بانی

(نظمیں)

ڈاکٹر شبنم عشائی

مکتبہ استعارہ

۲۴۸، غفار اپارٹمنٹس، غفار منزل ایکسٹینشن
استعارہ لین، جامعہ نگر، نئی دہلی ۔ ۱۱۰۰۲۵

© ''بحق استعارہ''

MAN BAANI

(Collection of Poems)

by

Dr. Shabnam Ashai

نام کتاب : من بانی
شاعرہ : ڈاکٹر شبنم عشائی
پتہ : عشائی منزل، تاپر، پٹن۔۱۹۳۱۲۱ (جے اینڈ کے)
تعداد : ۵۰۰
سالِ اشاعت : ۲۰۰۲ء
کمپوزنگ : محمد اکرام خان
طابع : پرنٹ سینٹر، دریا گنج، نئی دہلی۔۲
زیر اہتمام: مکتبہ استعارہ، ۲۴۸، غفار اپارٹمنٹس، غفار منزل ایکسٹینشن
استعارہ لین، جامعہ نگر، نئی دہلی۔۱۱۰۰۲۵
قیمت : Rs. 250.00

تقسیم کار:

- مکتبہ جامعہ لمیٹیڈ، نئی دہلی، ممبئی، علی گڑھ،
- بک امپوریم، سبزی باغ، پٹنہ
- الکتاب، یتیم خانہ کمپلیکس، اَرریا۔۸۵۴۳۱۱
- مکتبہ دین وادب، امین الدولہ پارک، لکھنؤ
- آزاد کتاب گھر، ساکچی بازار، جمشید پور
- ایجوکیشنل پبلشنگ ہاؤس، لال کنواں، دہلی
- مکتبہ سیاست، جواہر لال نہرو روڈ، حیدر آباد

انتساب

ماں!

آپ کے نام

○

ढेर सारी
रेत के नीचे दबी
एक रूह
देर गए
रेत हटाने की कोशिश में
अपने नाख़ून तौड़ बैठी
यूं तो

سولبھ انٹرنیشنل ساھتیہ اکیڈمی نئی دھلی
کے مالی تعاون اور اشتراک سے شائع ھوئی

5—من بانی

○

ढेर सारी
रेत के नीचे दबी
एक रूह
देर गए
रेत हटाने की कोशिश में
अपने नाखून तौड़ बैठी
यूं तो

وجودی فکر کا شعری اظہار

تخلیقی ادب کی روایت میں ایسے فن کار بہت کم ہیں جو کسی ادبی تہذیب سے الگ تھلگ ہوتے ہوئے بھی اپنے اظہار کی مختلف کائنات تخلیق کرتے ہیں۔ ایسی شخصیات میں ایک نام 'کافکا' کا ہے جس نے لسانی اور ادبی تصورات سے ماوراء ہو کر ایسے افسانے تخلیق کئے، جن کا رشتہ صرف فن کار کی ذات سے تھا۔ کافکا کے علاوہ ایملی برونٹی کا نام بھی لیا جاسکتا ہے جس نے انگلستان کے ایک دور افتادہ دیہی ماحول میں اور ادبی معاشرت سے الگ تھلک رہتے ہوئے وودرنگ ہائٹس (عشق بلاخیز) جیسا ناول تخلیق کیا اور پوری دنیا کے ادب میں ایک انفرادی مثال قائم کردی۔ ادب کی ان انفرادی شخصیات کے تناظر میں ہم شبنم عشائی کو بھی شامل کرسکتے ہیں جو کشمیر کے مشہور شاعر غنی کاشمیری کے خانوادے سے تعلق رکھتی ہیں اور اردو میں نظمیں لکھتی ہیں۔

کشمیر کا ماحول ہندوستان کے باقی لینڈ اسکیپ سے بالکل مختلف ہے۔ یہاں کے فلک بوس پہاڑ اور برفانی منظروں میں ڈوبی ہوئی فضا، انفرادی شخصیت کو معاشرتی سرگرمیوں سے کسی قدر محدود رکھتی ہے۔ یہاں ریشیت اور صوفیوں کی ایک ایسی تہذیب موجود ہے جس نے انسانی فکر کی انفرادی پرتیں تلاش کی ہیں۔ کشمیر کی ادبی روایت میں للہ عارفہ کا نام بھی ہے اور شیخ نور الدین کا بھی۔ یہ روایت بھی موجود ہے کہ للہ عارفہ عریانی کے عالم میں وادیوں میں گھومتی رہی لیکن اس نے اپنی عریانی کے لیے ان نگاہوں کو ہی قصوروار ٹھہرایا جو انسانی شخصیت کو صحیح طور پر شناخت نہیں کرسکتیں۔ شبنم عشائی کی نظمیں پڑھتے ہوئے مجھے اکثر و بیشتر للہ عارفہ کی روایت اپنے آپ کو دہراتی ہوئی نظر آتی ہے۔ ان نظموں میں شخصیت کی داخلی عریانی بھی ہے اور وہ ستر پوشی بھی جو جسم اور روح کے اسرار کو پنہائیوں میں سمیٹ لیتی ہے۔ کشمیری ادب کی

7—من بانی

वजूदी फ़िक्र का शेरी इज़्हार

तख़्लीक़ी अदब की रिवायत में ऐसे फ़नकार बहुत कम हैं जो किसी अदबी तहज़ीब से अलग थलग होते हुए भी अपने इज़्हार की मुख़्तलिफ़ काइनात तख़्लीक़ करते हैं। ऐसी शख़्सियात में एक नाम 'काफ़्का' का है जिसने लिसानी और अदबी तसव्वुरात से मावरा होकर ऐसे अफ़साने तख़्लीक़ किये, जिनका रिश्ता सिर्फ़ फ़नकार की ज़ात से था। काफ़्का के अलावा एमली ब्रोंटी का नाम लिया जा सकता है जिसने इंगलिस्तान के एक दूर उफ़तादा देही माहौल में और अदबी मुआशेरत से अलग थलग रहते हुए वुदरिन्ग हाइटस (इश्क़ बला ख़ेज़) जैसा नाविल तख़्लीक़ किया और पूरी दुनिया के अदब में एक इंफ़िरादी मिसाल क़ायम कर दी। अदब की इन इंफ़िरादी शख़्सियत के तनाज़ुर में हम शबनम अशाई को भी शामिल कर सकते हैं जो कश्मीर के मशहूर शायर ग़नी काशमीरी के ख़ान्वादे से तअल्लुक़ रखती हैं और उर्दू में नज़्में लिखती हैं।

कश्मीर का माहौल हिन्दुस्तान के बाक़ी लैंडस्केप से बिल्कुल मुख़्तलिफ़ है। यहां के फ़लक बोस पहाड़ और बरफ़ानी मांज़रों में डूबी हुई फ़िज़ा, इंफ़िरादी शख़्सियत को मुआशिरती सरगर्मियों से किसी क़दर महदूद रखती है। यहां रिशियत और सूफ़ियों की एक ऐसी तहज़ीब मौजूद है जिसने इंसानी फ़िक्र की इंफ़िरादी पर्तें तलाश की हैं। कश्मीर की अदबी रिवायत में लल्ला आरिफ़ा का नाम भी है और शैख़ नूरूद्दीन का भी। यह रिवायत भी मौजूद है कि लल्ला आरिफ़ा उर्यानी के आलम में वादियों में घूमती रही लेकिन उसने अपनी उर्यानी के लिए उन निगाहों को ही क़सूरवार ठहराया जो इंसानी शख़्सियत को सही तौर पर शनाख़्त नहीं कर सकतीं। शबनम अशाई की नज़्में पढ़ते हुए मुझे अक्सरो बेशतर लल्ला आरिफ़ा की रिवायत अपने आपको दुहराती हुई नज़र आती है। इन नज़्मों में शख़्सियत की दाख़िली उर्यानी भी है और वह सतरपोशी भी जो जिस्म और रूह के असरार को पिनहाइयों में समेट लेती है। कश्मीरी अदब की

روایت اور وجود کا احساس، یہ دو بنیادی استعارے ہیں جن کے اشتراک نے شبنم عشائی کی نظموں کو بے حد مختلف اور اہم بنا دیا ہے۔

اس تناظر کا ایک اور پہلو بھی ہے۔ شبنم عشائی Existentialism (وجودیت) کی اسکالر ہیں۔ بیسویں صدی کا یہ فلسفہ، ہمارے عہد اور جدید دنیا کی انسانی سوچ پر اتنا محیط ہے کہ کسی دوسرے نظریے کی چھاپ اس پر اثر انداز نہیں ہو سکی۔ سبب یہ ہے کہ انسان اور آسمانوں سے اس کا رشتہ ختم سا ہو گیا ہے۔ خدا کا وجود فکر کے کہروں میں لپٹا ہوا موجود تو ہے لیکن اس کی تائید اور تسخیر کرنے والے ذہن ناپید ہیں۔ وجود روح پر حاوی ہو چکا ہے۔

Existence before essence

شبنم عشائی کی تخلیقی شخصیت میں اس وجودی فکر کا بڑا عمل دخل ہے۔ ان کا وجود ان کی خودی ہے اور خودی ایک آئینہ ہے یا جام جمشید ہے جس میں شبنم عشائی کے تخلیقی ذہن کی کائنات، زندگی اور شخصیت کے تمام اسرار نمایاں نظر آتے ہیں۔ ان عناصر میں ایک اضطراب ہے، ایک Tension ہے، ایک تصادم ہے جو شبنم کی نظموں کو ایک چکرویو کی طرح اپنے محور پر گھماتا رہتا ہے۔ الگ تھلگ عکس نظر آتے ہیں اور پھر آپس میں گڈمڈ ہو جاتے ہیں۔ اس انداز فکر کی تھوڑی سی وضاحت کے لیے شبنم کی ایک مختصر نظم کا حوالہ دینے کی خواہش ہے:

وجود کے جو حصے
وجود کی تلاش میں کھو جاتے ہیں
اُن کا اندراج
زندگی کی کسی بھی File میں نہیں ملتا۔
ہاں ان نظموں میں
جو آنسوؤں کی روشنائی سے
لکھی گئی ہوں
وہ حصے ملتے ہیں
لیکن پھر ہمیں تاریکی کو
اپنا نشیمن بنانا پڑتا ہے

रिवायत और वजूद का एहसास, यह दो बुनियादी इस्तेआरे हैं जिनके इश्तेराक ने शबनम अशाई की नज़्मों को बेहद मुख़्तलिफ़ और अहम बना दिया है।

इस तनाज़ुर का एक और पहलू भी है। शबनम अशाई Existentialism (वजूदियत) की स्कालर हैं। बीसवीं सदी का यह फ़लसफ़ा, हमारे अहद और जदीद दुनिया की इंसानी सोच पर इतना मुहीत है कि किसी दूसरे नज़रिए की छाप उसपर नज़र अंदाज़ नहीं हो सकी। सबब यह है कि इंसान और आसमानों से उसका रिश्ता ख़त्म सा हो गया है। ख़ुदा का वजूद फ़िक्र के कुहरों में लिपटा हुआ मौजूद तो है लेकिन इसकी ताईद और तस्ख़ीर करने वाले ज़िहन नापैद हैं। वजूद रूह पर हावी हो चुका है। Existence before essence

शबनम अशाई की तख़्लीक़ी शख़्सियत में उस वजूदी फ़िक्र का बड़ा अमल दख़ल है। उनका वजूद उनकी ख़ुदी है और ख़ुदी एक आइना है या जामे जमशेद है जिसमें शबनम अशाई के तख़्लीक़ी ज़िहन की काइनात, ज़िंदगी और शख़्सियत के तमाम असरार नुमायां नज़र आते हैं। उन अनासिर में एक इज़्तेराब है, एक Tension है, एक तसादुम है जो शबनम की नज़्मों को एक चक्रवियुह की तरह अपने मिहवर पर घुमाता रहता है। अलग थलग अक्स नज़र आते हैं और फिर आपस में गुड मुड हो जाते हैं। इस अंदाज़े फ़िक्र की थोड़ी सी वज़ाहत के लिए शबनम की एक मुख़्तसर नज़्म का हवाला देने की ख़्वाहिश है:

वजूद के जो हिस्से
वजूद की तलाश में खो जाते हैं
उनका इंद्राज
ज़िंदगी की किसी भी File में नहीं मिलता
हां उन नज़्मों में
जो आंसुओं की रोशनाई से
लिखी गई हूं
वह हिस्से बस्ते हैं
लेकिन फिर हमें तारीकी को
अपना नशीमन बनाना पड़ता है

اس راز سے زندگی نہیں
وجود واقف ہے
اور ہم
وجود نہیں
زندگی جیتے ہیں!

اس نظم میں شبنم نے یہ واضح کیا ہے کہ زندگی کی افہام و تفہیم سے زیادہ وجود کا ناگزیر ہونا اور اس کا اعتراف کرنا زیادہ ضروری ہے کہ زندگی کے عرفان کے لیے یہی ایک وجودی طریقۂ کار ہے۔

شبنم کی نظموں میں موت کی سی خاموشی ہے۔ لیکن خاموشی میں داخلی طوفانوں کا ایک اژدحام موجود ہے۔ یوں محسوس ہوتا ہے کہ شبنم کی ہر نظم ایسی قبروں کا نوحہ ہے، جن پر کتبے نہیں ہیں۔ نامعلوم اموات کے انبوہ میں زندگی کی کرچیں کچھ اس طرح چمکتی رہتی ہیں جیسے یہ نظمیں احساس کے المیوں کی بڑی منفرد داستان ہیں اور ان داستانوں میں شاعر کی شخصیت کے علاوہ ہمارے عہد کی داخلی سوچ کے شعلے اپنے خاکستر سے چمکتے رہتے ہیں اور منصوبہ بند زندگی کا مذاق اڑاتے رہتے ہیں۔

یہ نظم پڑھیے:

جب ہم کسی خیال کو
زندگی دینے سے رہ جاتے ہیں
تو وہ دفن ہو کر
من میں قبر بنا لیتا ہے!
ایسی قبریں
بنا کتبے کے ہوتی ہیں
اور چرواہے اکثر
مویشیوں کو
ایسے قبرستانوں میں

इस राज़ से ज़िंदगी नहीं
वजूद वाकिफ़ है
और हम
वजूद नहीं
ज़िंदगी जीते हैं!

इस नज़्म में शबनम ने यह वाज़ेह किया है कि ज़िंदगी की इफ़हामो तफ़हीम से ज़्यादा वजूद का नागुज़ीर होना और उसका ऐतेराफ़ करना ज़्यादा ज़रूरी है कि ज़िंदगी के इर्फ़ान के लिए यही एक वजूदी तरीक़ेकार है।

शबनम की नज़्मों में मौत की सी ख़ामोशी है। लेकिन ख़ामोशी में दाख़िली तूफ़ानों का एक इज़देहाम मौजूद है। यूं महसूस होता है कि शबनम की हर नज़्म ऐसी क़ब्रों का नौहा है जिन पर कत्बे नहीं है। नामालूम अमवात के अंबोह में ज़िंदगी की क्रिचें कुछ इस तरह चमकती रहती हैं जैसे यह नज़्में एहसास के अलमियों की बड़ी मुंफ़रिद दास्तान हैं और इन दास्तानों में शायर की शख़्सियत के अलावा हमारे अहद की दाख़िली सोच के शोले अपने ख़ाकिस्तर से चमकते रहते हैं और मंसूबा बंद ज़िंदगी का मज़ाक़ उड़ाते रहते हैं।

यह नज़्म पढ़िये:

जब हम किसी ख़्याल को
ज़िंदगी देने से रह जाते हैं
तो वह दफ़न हो कर
मन में क़ब्र बना लेता है!
एसी क़ब्रें
बना कतबे के होती हैं
और चरवाहे अक्सर
मवेशियों को
ऐसे क़ब्रस्तिानों में

چراتے ہیں
قبریں اندھی ہوتی ہیں
خیال اندھے نہیں ہوتے
وہ قبر سے بھی
جھانکتے رہتے ہیں
گزرتے ہوئے ہر پیر کی
آہٹ کا مزہ لیتے ہیں
اور ہمیں
قرار دیتے ہیں!

شبنم کے پہلے مجموعہ سے اب تک کی نظموں میں ایک ارتقائی تخلیقی سفر کا بھی استعارہ موجود ہے۔ ابتدائی عہد کی نظموں میں شبنم کی بیشتر شاعری خود کلامی کا طرز اختیار کیے ہوئے تھی، اس کے بعد سایوں کے طور پر کسی دوسری شخصیت کے احساس میں مدغم ہو جانے کی کیفیت بھی موجود ہے۔ یہ ثنویت کی منزل ہے جہاں وجود کو اپنے مقابل کوئی دوسرا وجود متصادم نظر آتا ہے۔ اس منزل پر شبنم عشائی کی نظمیں زندگی کی پہلی کنواری ہمرشتگی کا منظر نامہ بن جاتی ہیں۔ ایک نظم اس کی وضاحت کے لیے بہت کافی ہے:

لاؤ ذرا پہن لوں تمہیں
تنہائی اُتار دی میں نے
باہر کاریڈور میں پڑی سسک رہی ہے
اپنے دھیمے لہجے میں
وہ ساری داستانیں سناتی
جنہیں سن کر میں دھیمی آنچ پر
پہروں سلگتی تھی...
لاؤ ذرا پہن لوں تمہیں
وہ key hole سے جھانک رہی ہے

चराते हैं
क़ब्रें अंधी होती हैं
ख़्याल अंधे नहीं होते
वह क़ब्र से भी
झांकते रहते हैं
गुज़रते हुए हर पैर की
आहट का मज़ा लेते हैं
और हमें
करार देते हैं!

शबनम के पहले मजमूआ से अब तक की नज़्मों में एक इरतिक़ाई तख़्लीक़ी सफ़र का भी इस्तेआरा मौजूद है। इब्तेदाई अहद की नज़्मों में शबनम की बेश्तर शायरी खुदकलामी का तर्ज़े इख़तियार किए हुए थी, उसके बाद सायों के तौर पर किसी दूसरी शख़्सियत के एहसास में मुदग़म हो जाने की कैफ़ियत भी मौजूद है। यह सनवियत की मंज़िल है जहां वजूद को अपने मुक़ाबिल कोई दूसरा वजूद मुतसादिम नज़र आता है। इस मंज़िल पर शबनम अशाई की नज़्में ज़िंदगी की पहली कुंवारी हमरिश्तगी का मंज़र नामा बन जाती हैं। एक नज़्म इसकी वज़ाहत के लिए बहुत काफ़ी है:

लाओ ज़रा पहन लूं तुम्हें
तंहाई उतार दी मैंने
बाहर कॉरीडोर में पड़ी सिसक रही है
अपने धीमे लहजे में
वह सारी दास्तान सुनाती
जिन्हें सुन कर मैं धीमी आंच पर
पहरों सुलगती थी.....
लाओ ज़रा पहन लूं तुम्हें
वह key hole से झांक रही है

من بانی—14

جیسے ہم موقعہ پاتے ہی
اپنے اصل میں جھانکتے ہیں
اس سے پہلے کہ وہ
مجھے ننگا دیکھ پائے
لاؤ ایک دوسرے کی اصل میں
شامل ہو جائیں
میں اپنی ساری شبنم
تمہاری پلکوں پہ گراتی ہوں
تم میری سانسوں کی پگڈنڈی سے
میرے اندر اُتر آؤ
میں ڈھک جاؤں گی
اپنی اصل کی اماں پاؤں گی
لاؤ ذرا پہن لوں تمہیں

وجودی فکر سے وابستگی کا ایک اور پہلو شبنم کی شاعری میں بدھ کے فلسفہ سے قریب آجاتا ہے۔ یہ منزل نروان کے حصول اور نروان کے سفر کی ہے۔ پامالیوں سے مسلسل دست و گریبان رہنے کے بعد سوچ کی منزلیں کس طرح نکھرتی ہیں اور کس طرح وجود کی تمکنت پر روشنی کے قطرے ابھر کر آتے ہیں۔ اس کی کیفیت شبنم عشائی کی بہت سی نظموں میں موجود ہے۔ ایک مختصر نظم اس کی وضاحت کر سکتی ہے:

تم نے مجھے اتنی بار مٹا دیا
ہے
کہ اب میں
بنا کسی چہرے کے
جی سکتی ہوں
لیکن کوئی مجسمہ نہیں بن سکتی!
اگر ایک بار بھی

जैसे हम मौक़ा पाते ही
अपने असल में झांकते हैं
इस से पहले कि वह
मुझे नंगा देख पाये
लाओ एक दूसरे की असल में
शामिल हो जायें
मैं अपनी सारी शबनम
तुम्हारी पल्कों पे गिराती हूं
तुम मेरी सांसों की पगडंडी से
मेरे अंदर उतर आओ
मैं ढक जाऊंगी
अपनी असल की अमां पाऊंगी
लाओ ज़रा पहन लूं तुम्हें

वजूदी फ़िक्र से वाबस्तगी का एक और पहलू शबनम की शायरी में बुद्ध के फ़लसफ़ा से क़रीब आ जाता है। ये मंज़िल निरवान के हुसूल और निरवान के सफ़र की है। पामालियों से मुसलसल दस्तों गिरेबां रहने के बाद सोच की मंज़िलें किस तरह निखरती हैं और किस तरह वजूद की तमकिनत पर रोशनी के क़त्रे उभर कर आते हैं। इसकी कैफ़ियत शबनम अशाई की बहुत सी नज़्मों में मौजूद है। एक मुख़्तसर नज़्म इसकी वज़ाहत कर सकती है:

तुमने मुझे इतनी बार मिटा दिया है
कि अब मैं
बिना किसी चेहरे के
जी सकती हूं
लेकिन कोई मुजस्समा नहीं बन सकती!
अगर एक बार भी

من بانی—16

تم مجھے
پڑھنے کے بعد مٹاتے
میں دکھ تراشنے کی مشق
نہیں دہراتی
تم دوسروں کو
دکھ دینے کی سرشاری میں
جی سکتے ہو
میں بہت سارے دکھ تراش کر
کوئی مجسمہ بنا سکتی ہوں

ایک بار
ایک دکھ کی دھن
تم بھی لے لو
مجھے کسی
دکھ کا چہرہ بناتے ہوئے
لکھ لو

شبنم کی شاعری پڑھتے ہوئے میرے ذہن میں یہ سوال پیدا نہیں ہوتا کہ شاعری کا مقصد کیا ہے لیکن ہزاروں برس سے انسان شعری پیرائے میں اپنے اظہار کو پیش کرتا رہا ہے۔ تہذیب کے پہلے سورج سے آج تک شعر کے سلسلے میں بہت سے سوالات بھی قائم کئے جاتے رہے ہیں۔ ادبی فکر کے بہت سے ایسے مکاتب بھی وجود میں آ چکے ہیں جو تخلیق فن کے ضابطے، قاعدے قوانین مقرر کرتے ہیں۔ میں تنقیدی جارگنوں سے شعر کو پڑھنے یا اسکے وجود کو پہچاننے کا عادی نہیں ہوں۔ مجھے یہ علم ہے کہ الوہی اظہار کے تمام تر پیمانے ایک ردم، سنگیت اور نا گفتہ منطق کے حامل ہوتے ہیں۔ نغمات داؤدی پڑھتے ہوئے میرے ذہن میں یہ تصور بھی قائم نہیں ہوتا کہ یہ پیمبرانہ پیغام ہے۔ الوہی اظہار کی اسی کیفیت کی وجہ سے مقدس صحیفوں کے سلسلے میں شاعرانہ اظہار کا الزام عائد ہوتا رہا ہے۔ تاہم شاعری بہر حال ایک الگ انفرادی اظہار ہے اور

तुम मुझे
पढ़ने के बाद मिटाते
मैं दुख तराशने की मश्क़
नहीं दोहराती
तुम दूसरों को
दुख देने की सरशारी में
जी सकते हो
मैं बहुत सारे दुख तराश कर
कोई मुजस्समा बना सकती हूं
एक बार
एक दुख की दुखन
तुम भी ले लो
मुझे किसी
दुख का चेहरा बनाते हुए
लिख लो

शबनम की शायरी पढ़ते हुए मेरे ज़िहन में यह सवाल पैदा नहीं होता कि शायरी का मक़्सद क्या है लेकिन हज़ारों वर्ष से इंसान शेरी पैराये में अपने इज़्हार को पेश करता रहा है। तहज़ीब के पहले सूरज से आज तक शेर के सिलसिले में बहुत से सवालात भी क़ायम किए जाते रहे हैं। अदबी फ़िक्र के बहुत से ऐसे मकातिब भी वजूद में आ चुके हैं जो तख़्लीके फ़न के ज़ाबते, क़ायदे क़वानीन मुक़र्रर करते हैं। मैं तंक़ीदी जागर्नों से शेर को पढ़ने या उसके वजूद को पहचानने का आदी नहीं हूं। मुझे यह इल्म है कि उलूही इज़्हार के तमाम तर पैमाने एक रिदम, संगीत और नागुफ़्ता मंतिक़ के हामिल होते हैं। नग़माते दाऊदी पढ़ते हुए मेरे ज़िहन में यह तसव्वुर भी क़ायम नहीं होता कि यह पयम्बराना पैग़ाम है। उलूही इज़्हार की इसी कैफ़ियत की वजह से मुक़द्दस सहीफ़ों के सिलसिले में शाइराना इज़्हार का इल्ज़ाम आयद होता रहा है। ताहम शायरी बहरहाल एक अलग इंफ़िरादी इज़्हार है और

یہ تخلیق کے تناور درخت پر کھلتے ہوئے پھولوں کا سا ذائقہ اور ردم پیش کرتا ہے۔ شبنم کی نظموں میں یہ ردم اور خود کار فکر کے غنچے اس لیے بھی زیادہ انوکھے محسوس ہوتے ہیں کہ ان میں وادی کشمیر کی سی انفرادیت اور پاکیزگی ہے۔ شبنم کی نظمیں ایک سطح پر اردو میں ایک انتہائی الگ طرز کا مرقع ہیں۔ ان میں سراسیمگی بھی ہے۔ تجسس بھی اور پیکار بھی—— یہ شاعری صرف ایک عورت کی شاعری نہیں ہے۔ ایک ایسے وجود کی شاعری ہے جس نے اپنے عہد میں زندگی کے نشیب و فراز کو بھوگا ہے۔ شبنم کا وجودی اظہار تانیثیت کے اس ادب کا واضح ثبوت ہے جس میں عورت کی خودی، اس کا اظہار اور اس کی بغاوت، مرد کی شاعری سے مختلف ہو جاتی ہے۔

اب تک اردو شاعری میں جو خواتین شعراء سامنے آتی رہی ہیں، ان میں یہ خصوصیات کم کم موجود ہیں۔ شبنم نے اپنے پورے شعری اختیار کو ایک مخلوط اور نامیاتی کل کا پیکر بنایا ہے۔ یہ نظمیں رنج و غم، درد و فراق، احساس شکست و اضطراب اور بعض گم شدہ مسرتوں کے ایسے پھولوں سے گوندھی گئی ہیں جو ایک شعری گلدستے کی حیثیت سے ہمارے عہد کی شاعری اور نظم کی شاعری کو ایک نیا وقار عطا کر رہی ہیں۔

شبنم عشائی کی تخلیق اور سوچ میں بے حد عمیق درک موجود ہے لیکن شعری اظہار ان سے یہ بھی تقاضہ کرتا ہے کہ وہ اپنے تخلیقی سفر میں جولانی اور سست روی کے پیرایوں سے بھی واقف ہوں۔ انہیں یہ بھی اندازہ ہو کہ شاعری میں ''میں''، ''تم''، ''وہ'' کے تخاطب میں اظہار کی انفرادی اور مکمل شخصیت کو بکھرنے سے کیسے بچایا جا سکتا ہے۔

اطمینان کی بات یہ ہے کہ ہنوز شبنم کی شاعری میں ''میں'' کا وجود انہدام یا انتشار کی منزلوں تک نہیں پہنچا۔ وہ ابھی فن کے اور اظہار کے بے پناہ تقاضوں سے نبرد آزما ہو سکتی ہیں۔ زندگی اور سوچ انہیں دعوت فکر دے رہی ہے۔ ان کی نظمیں خود ان سے مطالبہ کر رہی ہیں کہ وہ اپنے وجود کی کائنات میں ابھی بہت سے بڑے اظہارات کو پناہ دے سکتی ہیں اور ان کی شاعری اردو میں ایک منفرد طرز اور شخصیت کا پیمانہ اور محور بن سکتی ہے۔ اس لیے کہ انہوں نے یہ عرفان حاصل کر لیا ہے کہ اظہار کی شخصیت کو ٹیلکم، پاؤڈر سے نفیس بنانے کے بجائے نمک چھڑک کر اسے سلگتا ہوا بے چین اور مضطرب رکھنے کی ضرورت ہے۔ یہی ان کی تخلیقی منزل ہے اور یہی ان کی انفرادیت کے سفر کی پہلی منزل ثابت ہو سکتی ہے:

ये तख़्लीक़ के तनावर दरख़्त पर खिलते हुए फूलों का सा ज़ाइक़ा और रिदम पेश करता है। शबनम की नज़्मों में ये रिदम और खुदकार फ़िक्र के गुंचे इस लिए भी ज़्यादा अनोखे महसूस होते हैं कि उनमें वादिए कश्मीर की सी इंफ़िरादियत और पाकीज़गी है। शबनम की नज़्में एक सतह पर उर्दू में एक इंतेहाई अलग तर्ज़ का मुरक्क़ा हैं। उनमें सरासीमगी है, तजस्सुस भी और पैकार भी ये शायरी सिर्फ़ एक औरत की शायरी नहीं है। एक ऐसे वजूद की शायरी है जिस ने अपने अहद में ज़िंदगी के नशेबो फ़राज़ को भोगा है। शबनम का वजूदी इज़्हार तानीसियत के उस अदब का वाज़िह सबूत है जिस में औरत की खुदी, उसका इज़्हार और उसकी बग़ावत, मर्द की शायरी से मुख़्तिलफ़ हो जाती है। अब तक उर्दू शायरी में जो ख़्वातीन शोरा सामने आती रही हैं, उनमें ये खुसूसियात कम कम मौजूद हैं। शबनम ने अपने पूरे शेरी इज़्हार को एक मख़्लूत और नामियाती कुल का पैकर बनाया है। ये नज़्में रंजो ग़म, दर्दो फ़िराक़, एहसासे शिकस्त व इज़्तेराब और बाज़ गुमशुदा मुसर्रतों के ऐसे फूलों से गूंधी गई हैं जो एक शेरी गुलदस्ते की हैसियत से हमारे अहद की शायरी और नज़्म की शायरी को एक नया वक़ार अता कर रही हैं।

शबनम अशाई की तख़्लीक़ और सोच में बेहद अमीक़ दर्क मौजूद है लेकिन शेरी इज़्हार इनसे यह भी तक़ाज़ा करता है कि वह अपने तख़्लीकी सफ़र में जूलानी और सुस्त रवी के पैरायों से भी वाकिफ़ हूं। उन्हें यह भी अंदाज़ा हो कि शायरी में "मैं", "तुम", "वह" के तख़ातुब में इज़्हार की इंफ़िरादी और मुकम्म्ल शख़्सियत को बिखरने से कैसे बचाया जा सकता है।

इत्मीनोन की बात यह है कि हनूज़ शबनम की शायरी में "मैं" का वजूद इन्हेदाम या इन्तेशर की मंज़िलों तक नहीं पहुंचा। वह अभी फ़न के और इज़्हार के बेपनाह तक़ाज़ों से नबर्दे आज़मा हो सकती हैं। ज़िंदगी और सोच उन्हें दावते फ़िक्र दे रही है। उनकी नज़्में खुद उनसे मुतालबा कर रही हैं कि वह अपने वजूद की काइनात में अभी बहुत से बड़े इज़्हारात को पनाह दे सकती हैं और उनकी शायरी उर्दू में एक मुंफ़रिद तर्ज़ और शख़्सियत का पैमाना और मिहवर बन सकती है। इस लिए कि उन्होंने यह इर्फ़ान हासिल कर लिया है कि इज़्हार की शख़्सियत को, टेलकम पाउडर से नफ़ीस बनाने के बजाये नमक छिड़क कर उसे सुलगता हुआ बेचैन और मुज़्तरिब रखने की ज़रूरत है। यही उनकी तख़्लीकी मंज़िल है और यही उनकी इंफ़िरादियत के सफ़र की पहली मंज़िल साबित हो सकती है:

میں جسم پہ Telcum نہیں
اپنے وجود پہ
نمک چھڑکنا چاہتی ہوں
صدیوں سے جمی ہوئی
برف کاٹنا چاہتی ہوں
کیا تم رشتوں کا الاؤ
دہکا سکتے ہو؟
میں اپنی آنکھوں کو
آنسوؤں سے
طلاق دلانا چاہتی ہوں
جو صدیوں سے
آنسو کاشت کر رہی ہیں
کیا تم میری آنکھوں کو
خواب دے سکتے ہو؟
زمانے کے بکھیڑوں میں نہیں
من کی دنیا میں
گھر بنانا چاہتی ہوں
بس اب میں
دل کی بات سننا چاہتی ہوں
کیا تم میرے من میں
بول سکتے ہو

مئی دو ہزار دو

मैं जिस्म पे Telcum नहीं
अपने वजूद पे
नमक छिड़कना चाहती हूं
सदियों से जमी हुई
बर्फ़ काटना चाहती हूं
क्या तुम रिश्तों का अलाव
दहका सकते हो?
मैं अपनी आंखों को
आंसुओं से
तलाक़ दिलाना चाहती हूं
जो सदियों से
आंसू काश्त कर रही हैं
क्या तुम मेरी आंखों को
ख़्वाब दे सकते हो?
ज़माने के बखेड़ों में नहीं
मन की दुनिया में
घर बनाना चाहती हूं
बस अब
दिल की बात सुनना चाहती हूं
क्या तुम मेरे मन में
बोल सकते हो?

महमूद हाश्मी
(नई दिल्ली)

मई दो हज़ार दो

میری شاعری کا موسم

کچھ دن ہوئے ساہتیہ اکادمی والوں نے مجھے ‘‘میں اور میری آواز’’ کے موضوع پر سامعین سے بات کرنے کے لیے کہا تھا۔ تب میں نے کہا تھا، میں اور میری آواز ایک مفروضہ ہے اور مفروضے کے دو حصے ہیں، ایک ‘‘میں’’ دوسرا ‘‘میری آواز’’ — میں اور میری آواز کا کوئی اپنا وجود نہیں ہے بلکہ یہ مفروضہ ایک اکائی ہے جس کی تقسیم ممکن نہیں۔ ‘‘میں’’ میں ہوں اور ‘‘میں’’ ہی میری آواز ہے۔ میری آواز الگ سے کوئی حیثیت نہیں رکھتی ہے۔

انجیل مقدس میں کہا گیا ہے کہ ابتداء میں کلام تھا ‘‘کلام’’ خدا کے ساتھ تھا اور کلام خود خدا تھا۔ اس تناظر میں دیکھا جائے تو ‘‘میں’’ آواز ہوں اور یہ آواز ‘‘میں’’ کے ساتھ ہے اور آواز ہی میں ہوں۔ میری تاریخی حیثیت کیا ہے۔ بقول انجیل مقدس ‘‘میں’’ آدم کی بائیں پسلی سے نکلی ہوں۔ جنت میں آدم کے اکیلے پن کو دور کرنے کے لیے میں وجود میں آگئی ہوں۔’’ اس کی تصدیق قرآن کریم نے بھی کی ہے کہ میں جنت میں آدم کے ہم دوش رہا کرتی تھی اور شجر ممنوعہ میرے تجسس کو ابھارتا رہا۔ تجسس کی آگ میں برداشت نہ کرسکی اور شجر ممنوعہ کی جانب میرے ہاتھ اٹھے۔ ابھی میں اس شجر کے پھل کو چکھ ہی رہی تھی کہ بارگاہِ الٰہی سے حکم صادر ہوا کہ مجھے جنت سے نکال دیا جائے۔ مجھے جنت سے نکال دیا گیا۔ جب سے تڑپ رہی ہوں۔ میرا مرد آدم اپنی پسلی کا گھاؤ لیے خاک بہ سر پھر رہا ہے۔ نجات پانے کے وسیلے ڈھونڈ رہا ہے۔ نجات کے وسیلوں کی تلاش میں اُس نے کئی نظریے تراشے اور اُن نظریوں کی روشنی میں پسلی کے گھاؤ کو پاٹنے کے ہزار ہا جتن کیے۔ جنت سے نکال دیے جانے کا صدمہ لیے خون کے آنسو بہانے میں آدم نے اپنی سرگذشت دہرانی شروع کردی کہ شاعری معرضِ وجود میں آگئی۔ چونکہ دنیا کی سطح پر جب اس کے ہاتھ کچھ نہیں آیا تو آدم

मेरी शायरी का मौसम

कुछ दिन हुए साहित्य अकादेमी वालों ने मुझे "मैं और मेरी आवाज़" के मोजुअ पर सामईन से बात करने के लिए कहा था। "मैं और मेरी आवाज़" एक मफ़रूज़ा है और मफ़रूज़ा के दो हिस्से हैं, एक "मैं" और दूसरा "मेरी आवाज़"। "मैं" और "मेरी आवाज़" का कोई अपना वजूद नहीं है बल्कि यह मफ़रूज़ा एक इकाई है जिसकी तक़सीम मुमकिन नहीं। "मैं" मैं हूं और "मैं" ही मेरी आवाज़ है। मेरी आवाज़ कोई अलग से हैसियत नहीं रखती है।

इंजील-ए-मुक़द्दस में कहा गया है कि इब्तिदा में कलाम था। कलाम खुदा के साथ था ओर कलाम खुद खुदा था। इस तनाजुर में देखा जाए तो "मैं" आवाज़ हूं और यह आवाज़ "मैं" के साथ है और आवाज़ ही मैं हूं। मेरी तारीख़ी हैसियत क्या है। बक़ौल-ए-इंजील-ए-मुक़द्दस "मैं" आदम की बायीं पस्ली से निकली हूं। जन्नत में आदम के अकेलेपन को दूर करने के लिए मैं वजूद में आ गई हूं" इसकी तसदीक़ कुरान-ए-करीम ने भी की है कि मैं जन्नत में आदम के हम देश रहा करती थी और शजर-ए-ममनूआ मेरे तजअसुस को अभारता रहा। तजअसुस की आग में बर्दाश्त न कर सकी और शजर-ए-ममनूआ की जानिब मेरे हाथ उठे। अभी मैं इस शजर के फल को चख ही रही थी कि बारगाहे इलाही से हुक्म सादिर हुआ कि मुझे जन्नत से निकाल दिया जाये। मुझे जन्नत से निकाल दिया गया जबसे तड़प रही हूं। मेरा मर्द आदम अपनी पस्ली का घाव लिए ख़ाक-ब-सर फिर रहा है। नजात पाने के वसीले ढूंढ रहा है। नजात के वसीलों की तलाश में उसने कई नज़रिये तराशे और उन नज़रियों की रोशनी में पस्ली के घाव को पाटने के हज़ारहा जतन किए। जन्नत से निकाल दिए जाने का सदमा लिए खून के आंसू बहाने में आदम ने अपनी सरगुज़िश्त दोहरानी शुरू कर दी कि शायरी वजूद में आ गई। चूंकि दुनिया की सतह पर जब उसके हाथ कुछ नहीं आया तो आदम

اپنے من کی کھوج میں اپنے اندر کا سفر کرنے لگا کیونکہ بیرونی زندگی کے معنی، مطلب اور رشتوں کی بے لذتی اس پر آشکار ہوگئی۔

○

تمہاری رضا کو لوگ
میری خطا کہتے ہیں
میرے ہاتھوں سے وہ پوشاک
چھین لی گئی تھی
جو میں پہننے والی تھی
اور پہنی ہوئی پوشاک
میں اُتار چکی تھی
میرے سارے آنے والے موسم
منسوخ کردیے گئے تھے
میں نے کوئی احتجاج نہیں کیا
اپنا سر تسلیم خم کیا تھا
مجھے اتنی ایذا دی گئی
کہ ارمانوں کا ریشم کاتنا
اب میری برداشت سے باہر ہے
اور پھر موسم منسوخ نہ ہوتے
پھول ریشم بٹورتے
میری عریانی ڈھک جاتی
تمہاری تابع داری میں
میں نے
اپنی مٹھی کبھی کھول کر نہیں دیکھی

अपने मन की खोज में अपने अंदर का सफ़र करने लगा क्योंकि बैरूनी ज़िंदगी के माना मतलब और रिश्तों की बेलज़्ज़ती उस पर आशकार हो गई।

○

तुम्हारी रज़ा को लोग
मेरी ख़ता कहते हैं
मेरे हाथों से वह पोशाक
छीन ली गई थी
जो मैं पहनने वाली थी
और पहनी हुई पोशाक
मैं उतार चुकी थी
मेरे सारे आने वाले मौसम
मनसूख़ कर दिए गए थे
मैंने कोई एहतिजाज नहीं किया
अपना सरे तस्लीम ख़म किया था
मुझे इतनी ईज़ा दी गई
कि अरमानों का रेशम कातना
अब मेरी बर्दाशत से बाहर है
और फिर मौसम मंसूख़ न होते
फूल रेशम बटोरते
मेरी उर्यानी ढक जाती
तुम्हारी ताबेदारी में
मैंने अपनी मुट्ठी खोल कर नहीं देखी

کون اپنے خواب کا
ایک ٹکڑا کاٹ کر
میری عریانی ڈھانپ دے گا
لاؤ میں اپنے ہاتھ کی
لکیریں مٹا دوں

آدم کو پیدا کیا گیا ہے اور حوا کو آدم کی دائیں پسلی سے نکالا گیا۔ ڈارون اس بات کو مانے یا نہ مانے، مجھے اس سے کوئی غرض نہیں لیکن یہ کہنا ضروری سمجھتی ہوں کہ میری پیدائش آدم جیسی پیدائش نہیں ہے۔ نتیجے کے طور پر میرے دُکھ درد اور تکلیف کی شدت میرے رفیق حیات کے درد اور دکھ سے مختلف ہوگی۔ میرے دیکھنے کا انداز بھی مختلف ہوگا۔ میں کوئی نظریہ ساز نہیں ہوں اور نہ ہی نظریوں کی روشنی میں اپنے ہونے کا استدلال پیش کرتی ہوں۔ میں بذاتِ خود ایک آواز ہوں اور یہ آواز جب زبان کی صورت اختیار کر کے صفحۂ قرطاس پر آجاتی ہے تو یہی میری آواز، پیکر بن کر شکلوں کی صورت میں نمودار ہوتی ہے۔ ان شکلوں کے معنی مطلب وہی ہوتے ہیں جو کہ صدیوں سے سماجی رشتوں نے ان کو دیے ہیں۔

◆

مَیں گھر سے
کسی دوسرے کی نہیں
بلکہ اپنی تلاش میں نکلی تھی
اور تمہارا
ہر سبق تمہارے بارے میں تھا
تم نے
میری آنکھوں میں
چاندی کے سکوں کا کاجل لگایا
تاکہ میں دیکھ نہ سکوں آسمان کو چھوتے ہوئے

कौन अपने ख़्वाब का
एक टुकड़ा काट कर
मेरी उर्यानी ढांप देगा
लाओ मैं अपने हाथ की
लकीरें मिटा दूं

आदम को पैदा किया गया और हव्वा को आदम की दाहिनी पस्ली से निकाला गया। डारविन इस बात को माने या न माने, मुझे उससे कोई ग़र्ज़ नहीं, लेकिन यह कहना ज़रूरी समझती हूं कि मेरी पैदाइश आदम जैसी पैदाइश नहीं है। नतीजे के तौर पर मेरे दुख दर्द और तकलीफ़ की शिद्दत मेरे रफीक़-ए-हयात के दर्द और दुख से मुख़तलिफ़ होगी। मेरे देखने का अंदाज़ भी मुख़तलिफ़ होगा। मैं कोई नज़रिया साज़ नहीं हूं और न ही नज़रियों की रोशनी में अपने होने का इस्तदलाल पेश करती हूं। मैं बज़ात-ए-खुद एक आवाज़ हूं और यह आवाज़ जब ज़बान की सूरत इख़तियार करके सफ़ह-ए-क़िरतास पर आ जाती है तो यही मेरी आवाज़ें पैकर बनकर शक्लों की सूरत में नमूदार होती है। इन शक्लों के माना-मतलब वही होते हैं जो कि सदियों से समाजी रिशतों ने उनको दिए हैं:

○

मैं घर से
किसी दूसरे की नहीं
बल्कि अपनी तलाश में निकली थी
और तुम्हारा
हर सबक़ तुम्हारे बारे में था
तुमने
मेरी आंखों में
चांदी के सिक्कों का काजल लगाया
ताकि मैं देख न सकूं आसमान को छूते हुए

من بانی—28

لامحدود راستوں کو
تم نے اپنے وجود کی
ساری کڑواہٹوں کو نچوڑ کر
میرا گلاس بھر دیا
اور اس کڑوے رس کو پی کے
میں
نہ صرف اُڑنے کی چاہت
بلکہ اب اپنی ذات بھی بھول گئی
لیکن اب
جو میری فیصلہ کرنے کی صلاحیت
مجھ سے چھین رہے ہو
یہ جو
جلتے پتوں کے دھوئیں سے
مجھے ڈھک رہے ہو
دیکھو
تمہارا کمرہ مجھ پر اختیار کی
مصنوعی روشنی میں چمک رہا ہے
اور میرے ذہن کی روشنی
بجھ رہی ہے

میرے پہلے شعری مجموعے کا نام ''اکیلی'' تھا۔ میں شاعری کے تناظر میں اکیلی اس لیے ہوں کہ میرا ساتھی کوئی بن نہیں پایا۔ میں دائیں پسلی سے نکلی ہوئی اس جہان فانی میں سرگرداں خاک بسر پھر رہی ہوں۔ میری شاعری میرے دکھ درد کو پیش کرتی ہے کہ میں اپنے وجود کو معنی دینے کی تلاش میں نظمیں کہہ رہی ہوں اور جس کی پسلی سے میں

लामहदूद रास्तों को
तुम ने अपने वजूद की
सारी कड़वाहटों को निचोड़ कर
मेरा गिलास भर दिया
और उस कड़वे रस को पी के
मैं
ने सिर्फ़ उड़ने की चाहत
बल्कि अब अपनी ज़ात भी भूल गई
लेकिन अब
जो मेरी फ़ैसला करने की सलाहियत
मुझ से छीन रहे हो
यह जो
जलते पत्तों के धुंए से
मुझे ढक रहे हो
देखो
तुम्हारा कमरा मुझ पर इख़्तियार की
मसनूई रोश्नी में चमक रहा है
और मेरे ज़िहन की रोश्नी
बुझ रही है

मेरे पहले शेअरी मजमूअे का नाम "अकेली" था। मैं शायरी के तनाजुर में अकेली इस लिए हूं कि मेरा साथी कोई बन नहीं पाया। मैं दाहिनी पस्ली से निकली हुई इस जहान-ए-फ़ानी में सरगरदां ख़ाक बसर फिर रही हूं। मेरी शायरी मेरे दुख-दर्द पेश करती है कि मैं अपने वजूद को माना देने की तलाश में नज़्में कह रही हूं और जिसकी पस्ली से मैं

نکلی ہوں وہ اپنی شاعری کا بنیادی مرکز مجھے ہی بناتا ہے۔ وہ یہ بھول گیا ہے کہ وہ جنت سے بے دخل کیا گیا انسان ہے۔ اس نے جنت کی بے دخلی قبول کر کے شاعری شروع کر دی اور اپنے دُکھ درد کا رونا رویا۔

میرے رونے کی علامتیں پیڑ پودے ہیں۔ میں اپنے آپ کو پودوں سے کچھ مختلف نہیں سمجھتی ہوں۔ صرف فرق اتنا ہے کہ پیڑ پودے عمل سے عاری ہیں جب کہ میں عمل سے ہی جانی جاتی ہوں۔

○

اگر تمہارے ہزار پیڑوں میں سے
ایک میں بھی ہوتی تو
ایک سال میں
چھ اسپرے، ایک کھاد
اور تمہاری ہزاروں چاہت بھریں نظریں
مجھے نصیب ہوتیں اور تب
دل سوگوار نہ ہوتا
میری ہر ٹہنی
تم اپنے ہاتھوں تراشتے
میں سنور جاتی
ہوا مجھ میں سانس بھرتی
دھوپ اور بادل
میرے دل کی سرخ سچائیوں میں جھلمل کرتے
اور نہ جانے کتنے سرخ پھولوں سے
میں فروزاں رہتی
میری ذات کی کیاری سے

निकली हूं, वह अपनी शायरी का बुनियादी मरकज़ मुझे ही बनाता है वह यह भूल गया है कि वह जन्नत से बेदख़ल किया गया इंसान है। उस ने जन्नत की बेदख़ली कुबूल करके शायरी शुरू कर दी और अपने दुख-दर्द का रोना रोया।

मेरे रोने की अलामतें पेड़-पौदे हैं। मैं अपने आप को पौदों से कुछ मुख़तलिफ़ नहीं समझती हूं। सिर्फ़ फ़र्क़ इतना है कि पेड़-पौदे अमल से आरी है जबकि मैं अमल से ही जानी जाती हूं।

○

अगर तुम्हारे हज़ार पेड़ों में से
एक मैं भी होती तो
एक साल में
छे स्परे एक खाद
और तुम्हारी हज़ारों चाहत भरीं नज़रें
मुझे नसीब होतीं और तब
दिल सौगवार न होता
मेरी हर टेहनी
तुम अपने हाथों तराश्ते
मैं संवर जाती
हवा मुझ में सांस भरती
धूप और बादल
मेरे दिल की सुर्ख़ सच्चाइयों में झिलमिल करते
और न जाने कितने सुर्ख़ फूलों से
मैं फ़रोज़ां रहती
मेरी ज़ात की क्यारी से

تمہاری ذات کے احاطے تک
تمازت اور خوشبو
شاداب پھول اور شاداب خار ہوتے
مگر میں
تمہارے احاطے سے باہر کا پیڑ تھی
خانہ بدوشوں کی بستی کا
وہ جنگلی پیڑ جس پر
آوارہ پرندے چہچہاتے ہیں
اور جس کی ہر ٹہنی
اپنے اندر
ایک خلاء سمیٹے
آسمان کی وسعتوں میں
بھٹک رہی ہے

میں اپنی تخلیقی قوت کے سہارے اپنی پہچان کو قائم رکھے ہوئے ہوں۔ میری نفسیات کی بنیاد ذوقِ جمال ہے اور خوبصورتی میرے اندرون کی وادیوں سے چھلکتی ہے۔ میں اساطیر میں رہتی ہوں۔ میرے بارے میں قسم قسم کی کہانیاں بنائی گئی ہیں۔ ان کہانیوں کو میں نے اپنی شاعری میں پیش کیا ہے۔ احساسات و جذبات کے ساتھ۔ میرے احساسات، جذبات جب زبان میں ڈھل گئے تو میری زبان کا ایک ڈھانچہ نمودار ہوا، اہل ادب اس لکھے ہوئے ڈھانچے کو شاعری کے نام سے پکارتے ہیں۔ شاعری کی بھی دو صورتیں مقرر ہوئی ہیں (الف) غزل (ب) نظم۔ غزل میں احساسات، جذبات کا تسلسل ممکن نہیں ہے۔ جب کہ نظم کی تنگ دامنی کا رونا کسی بھی صاحب فکر شاعر نے نہیں رویا ہے۔ وجودی صورت حال کی تپش کو تجرباتی سطح پر محسوس کرنے کی ادا نظم کہلاتی ہے۔ شاعری میرے خیال میں اُس چیز کو نہیں کہا جا سکتا ہے جو فقط گائی جائے بلکہ میرے نزدیک شاعری اُس المیے اور صدمے کی بازیافت کا نام ہے جو رو ازل میں ہوا ہے اور اس صدمے کی تمازت میری شاعری میں پہلو بدل رہی ہے۔

तुम्हारी ज़ात के इहाते तक
तमाज़त और खुश्बू
शादाब फूल और शादाब ख़्वार होते
मगर मैं
तुम्हारे इहाते से बाहर का पेड़ थी
ख़ाना बदोशों की बस्ती का
वो जंगली पेड़ जिस पर
आवारा परिंदे चेहचेहाते हैं
और जिस की हर टेहनी
अपने अंदर
एक खला समेटे
आसमान की वुस्अतों में
भटक रही है

मैं अपनी तख़लीक़ी कुव्वत के सहारे अपनी पहचान को क़ायम रखे हुए हूं। मेरी नफ़सियात की बुनियाद ज़ौक-ए-जमाल है और खूबसूरती मेरे अनदरून की वादियों से छलकती है। मैं असातीर में रहती हूं। मेरे बारे में क़िस्म क़िस्म की कहानियां बनाई गई हैं। इन कहानयिों को मैंने अपनी शायरी में पेश किया है। एहसासात-ओ-जज़्बात के साथ। मेरे एहसासात-ओ- जज़्बात जब ज़बान में ढल गए तो मेरी ज़बान का एक ढांचा नमूदार हुआ। अहले अदब इस लिखे हुए ढांचे को शायरी के नाम से पुकारते हैं। शायरी की भी दो सूरतें मुक़र्रर हुई है। (क) ग़ज़ल (ख) नज़्म। ग़ज़ल में एहसासात-ओ- जज़्बात का तसलसुल मुमकिन नहीं है। जबकि नज़्म की तंगदामनी का रोना किसी भी साहिब-ए-फ़िक्र शायर ने नहीं रोया है। वजूदी सूरत-ए- हाल की तपिश को तजुर्बाती सतह पर महसूस करने की अदा नज़्म कहलाती है। शायरी मेरे ख़्याल में उस चीज़ को नहीं कहा जा सकता है जो फ़क़त गाई जाये बल्कि मेरे नज़दीक शायरी उस अलमिये और सदमे की बाज़याफ़्त का नाम है जो रोज़-ए-अज़ल में हुआ है और उस सदमे की तमाज़त मेरी शायरी में पहलू बदल रही है।

○

بستر
اک بے خوابی کا صحرا ہے
سناٹے پھانکتے پھانکتے
ٹوٹ کر بکھر جاتی ہوں

ہر رات
پلاسٹر آف پیرس کی
سفید تہہ خود پہ چڑھا لیتی ہوں
اور جب صبح ہوتی ہے تو

بستر پر
ایک لکیر پاتی ہوں
جس کا تسلسل

ہزار خانوں میں بٹ کر بھی
باقی رہتا ہے

میں کہہ رہی تھی کہ نسوانی آواز، مردانہ آواز اور لب و لہجے سے مختلف ہوگی لیکن الفاظ سے جڑا ہوا تصور اور اپنے ماحول سے تربیت شدہ اظہار دونوں صورتوں میں یکساں ہوگا۔ کیونکہ جغرافیائی صورت دونوں آوازوں کے لیے یکساں ہے۔ شاعری آفاقی ہوتی ہے اور زمان ومکان کی بندشوں سے ماورا، ابدی دکھ درد سے معمور ہے۔ یہ دکھ درد انسلا کی حدود کو چھوتا ہوا الفاظ کی محسوس کی ہوئی حیثیت کے ساتھ اظہار کی منزلیں طے کرتا ہوا Abstractions میں دم لیتا ہے جہاں کیفیتوں کی دنیا نمودار ہوتی ہے۔ کشمیر سے باہر شعراء کے ہاں لفظیات اگرچہ اُس لفظیات کے ہو بہو ہے جو کسی کشمیری ادیب کے یہاں ملتی ہیں لیکن لفظیات کی Sensibility محسوسیاتی سطح پر مختلف ہے۔ دھوپ، برف، چھاؤں، دریا، زرد، سرخ جیسے لفظوں کی حسیت Sensibility اُس حسیت سے مختلف ہے۔ کشمیر کے لوگ دھوپ کے لیے ترستے ہیں اور برف سے ہراساں ہوتے ہیں جب کہ دھوپ کشمیر سے باہر رہنے والوں کے لیے

○

बिस्तर
इक बेख़्वाबी का सहरा है
सन्नाटे फांकते-फांकते
टूट कर बिखर जाती हूं
हर रात
प्लास्टर आफ़ पेरिस की
सफ़ेद तह खुद पे चढ़ा लेती हूं
और जब सुबह होती है तो
बिस्तर पर
एक लकीर पाती हूं
जिस का तसलसुल
हज़ार खानों में बट कर भी
बाक़ी रहता है

मैं कह रही थी कि निसवानी आवाज़ मर्दाना आवाज़ और लब-व-लहजे से मुख़तलिफ़ होगी लेकिन अलफ़ाज़ से जुड़ा हुआ तसव्वुर और अपने माहौल से तरबियत शुदा इज़्हारर दोनों सूरतों में यकसान होगा क्योंकि जुग़राफ़ियाई सूरत दोनों आवाज़ों के लिए यकसान है। शायरी आफ़ाक़ी होती है और ज़मान और मकान की बंदिशें से मावरा अबदी दुख दर्द से मामूर है। यह दुख-दर्द इंसलाकी हुदूद को छूता हुआ अलफ़ाज़ की बंदिशों से मावरा अबदी दुख-दर्द से मामूर है। यह दुख-दर्द इंसलाती हुदूद को छूता हुआ अलफ़ाज़ की महसूस की हुई हैसियत के साथ इज़्हार की मंज़िलें तय करता हुआ Abstractions में दम लेता है जहां कैफ़ियतों की दुनिया नमूदार होती है। कश्मीर से बाहर शोअरा के यहां लफ़्ज़ियात अगरचि उस लफ़्ज़ियात के हूबहू है जो किसी कश्मीरी अदीब के यहां मिलती है लेकिन लफ़्ज़ियात की Sensibility महसूसयाती सतह पर मुख़तलिफ़ है। धूप, बर्फ़, छांव, दरिया, ज़र्द, सुर्ख जैसे लफ़्ज़ों की हिस्सियत Sensibility उस हिस्सियत से मुख़्तलिफ़ है। कश्मीर के लोग धूप के लिए तरस्ते हैं और बर्फ़ से हरासां होते हैं। जबकि धूप कश्मीर से बाहर रहने वालों के लिए

جہنم کے تصور کے مترادف ہے۔

میں نے دھوپ اور برف کا استعمال اپنی نظموں میں یوں کیا ہے:

◆

ساری راتیں
بے خوابی میں گزر گئیں
سارے دن
بے چینی میں گزر گئے
بچا کچھ بھی نہیں
سوائے اُس ریت کے
جو میں نے اپنی
دونوں مٹھیوں میں بھر لی تھی
برف دھیمے دھیمے
پیڑوں اور چھتوں کو ڈھک رہی ہے
اور زمین پر یوں جم رہی ہے
جیسے غم میری روح میں
زمین اپنے محور کے گرد
چکر پورا کر کے
دن اور رات بنائے گی
میں نے اپنے محور کے گرد
۳۰ چکر لگائے
نہ کہیں دن دیکھا نہ رات
دھوپ کی چادر میں
چھت پھر گرم ہو گی

जहन्नुम के तसव्वुर के मुतरादिफ़ है।

मैंने धूप और बर्फ़ का इस्तेमाल अपनी नज़्मों में यू किया है:

○

सारी रातें
बेख़्वाबी में गुज़र गईं
सारे दिन
बेचैनी में गुज़र गए
बचा कुछ भी नहीं
सिवाये उस रेत के
जो मैं ने अपनी
दोनों मुट्ठियों में भर ली थी
बर्फ़ धीमे धीमे
पेड़ों और छतों को ढक रही है
और ज़मीन पर यूं जम रही है
जैसे ग़म मेरी रूह में
ज़मीन अपने मिहवर के गिर्द
चक्कर पूरा करके
दिन और रात बनायेगी
मैंने अपने मिहवर के गिर्द
30 चक्कर लगाए
न कहीं दिन देखा न रात
धूप की चादर में
छत फिर गर्म होगी

پیڑ سر سبز ہو جائیں گے
رفاقتوں کی چادر
اُدھڑی ہوئی ہے
کوئی اپنا اِس کو سی دیتا
میں اپنی دونوں مٹھیوں میں
یوں ریت بھر کر نہ سوتی
کوئی اپنا ایسے نایاب ہے
جیسے نمک ۱۹۲۳ء میں تھا
کوئی اپنا
روح کے غم ایسے کاٹتا
جیسے نمک جمی ہوئی برف کاٹتا ہے

○

اپنی لاحاصلی کی
سیہ کاری میں
بھیگ جاتی ہوں تو
جان ٹھٹھرتی ہے
پھر کپکپاتا وجود
الانگ کر
نہ ہونے کا کفن اوڑھے
کشکول اٹھائے پھرتی ہوں
کہ ایک آدھ کٹوری
دھوپ مل جائے تو شاید
اس جنم کا سرما گزر جائے

पेड़ सर-सब्ज़ हो जायेंगे
रिफ़ाक़तों की चादर
उधड़ी हुई है
कोई अपना इस को सी देता
मैं अपनी दोनों मुट्ठियों में
यूं रेत भर कर न सोती
कोई अपना ऐसे नायाब है
जैसे नमक 1923 मैं था
कोई अपना
रूह के ग़म ऐसे काटता
जैसे नमक जमी हुई बर्फ़ काटता है

◆

अपनी लाहासिली की
सियाह कारी में
भीग जाती हूं तो
जान ठिठुरती है
फिर कपकपाता वजूद
अलांग कर
न होने का कफ़न ओढ़े
कश्कोल उठाये फिरती हूं
कि एक आध कटोरी
धूप मिल जाय तो शायद
इस जन्म का सर्मा गुज़र जाये

اور بادل ہیں برسوں سے
گرجتے ہی جارہے ہیں
یہ جو ایک ڈھیر ہے
ملبہ ہے سوختہ خواہشوں کا
آتما کی کپکپی ملبے میں دب جائے گی
تو نے اے نصیب اچھا نہ کیا
جو مجھے
ہر منزل کی دہلیز سے
لاحاصلی کی مالا پہنا کر
لوٹا دیا

میں اپنی آواز سے الگ کوئی وجود نہیں رکھتی ہوں۔ بقول ارسطو مادہ اور روپ دو الگ چیزیں نہیں ہیں بلکہ ہم وجودی ہیں۔ میرا وجود، میری آواز کے ہی ہم دوش ہے۔ میری آواز میرے وجود کی دلیل ہے۔

I Think therefore I am میں سوچتی ہوں اس لیے میں ہوں۔ میں اسی بات کو تھوڑی سی تصحیح کے ساتھ اس طرح کہوں گی:

"میں نظمیں کہتی ہوں اس لیے میں ہوں۔"

—ڈاکٹر شبنم عشائی

और बादल हैं बर्सों से
गरजते ही जा रहे हैं
यह जो एक ढेर है
मल्बा है सोख़्ता ख़्वाहिशों का
आतमा की कपकपी मलबे में दब जायेगी
तूने ए नसीब अच्छा न किया
जो मुझे
हर मंज़िल की दहलीज़ से
लाहासिली की माला पहना कर
लौटा दिया

मैं अपनी आवाज़ से अलग कोई वजूद नहीं रखती हूं। बक़ौल-ए-अरस्तू मादा और रूप दो अलग चीज़ें नहीं हैं बल्कि हमवजूदी हैं। मेरा वजूद मेरी आवाज़ के ही हमदोश है। मेरी आवाज़ मेरे वजूद की दलील है।

I Think therefore I am— मैं सोचती हूं इस लिए मैं हूं। मैं इसी बात को थोड़ी सी तसहीह के साथ इस तरह कहूंगी:

"मैं नज़्में कहती हूं इस लिए मैं हूं।"

——डा० शबनम अशाइ

میں سوچتی ہوں

मैं सोचती हूं

○

میں اکیلے
اندھیارے میں
اپنی منزل ڈھونڈ رہی ہوں
بہت سارے فریب
اور بہت سی سازشیں
میرے گرد ہالہ ڈال کر
میرا گلا گھونٹتے ہیں
میں مرتی نہیں
خوفزدہ ہو جاتی ہوں

○

मैं अकेले
अंध्यारे में
अपनी मंज़िल ढूंढ रही हूं
बहुत सारे फ़रेब
और बहुत सी साज़िशें
मेरे गिर्द हाला डाल कर
मेरा गला घोंटते हैं
में मरती नहीं
ख़ौफ़ज़दा हो जाती हूं

بنا سانس لیے
اور بنا خواب دیکھے ہوئے
میں چلتی رہتی ہوں
چلتے چلتے میری ایڑیاں پھٹ گئی ہیں!
سی سی فس کا فرض کب تک نبھاؤں گی؟
صرف اس ناگہاں سوال پر
رُک جاتی ہوں
آنکھوں کے جھرنوں سے
پانی بہاتی ہوں
اور اپنے بے کل من کو
لفظوں سے بہلاتی ہوں
بس پل بھر
میں بھی جی پاتی ہوں
پھر لوہے کی چربی سے
پھٹی ہوئی ایڑیاں لیپ دیتی ہوں
اور اندھیاروں میں چل پڑتی ہوں

बिना सांस लिए
और बिना ख़्वाब देखे हुए
मैं चलती रहती हूं
चलते-चलते मेरी एड़ियां फट गई हैं
सी सीफ़स का फ़र्ज़ कब तक निभाऊंगी?
सिर्फ़ इस नागाहां सवाल पर
रूक जाती हूं
आंखों के झरनों से
पानी बहाती हूं
और अपने बेकल मन को
लफ़्ज़ों से बह्लाती हूं
बस पल भर
मैं भी जी पाती हूं
फ़िर लोहे की चर्बी से
फटी हुई एड़ियां लेप देती हूं
और अंधियारों में चल पड़ती हूं

○

کالی لمبی سڑک کے کنارے
پیڑوں کے بے اماں سائے
خاموشی پہنے ہوئے ہیں
سڑکوں پہ تارکول
دھوپوں میں پگھل بھی جاتا ہے
مگر مسافروں کو منزل تک
پہنچنے کے لیے
رستے چاہیے ہوتے ہیں
تنہائی
مجھے سیلن کی طرح لگ گئی
تم نے
اپنی منزل پانے کی خاطر
اس سے
میرا پہناوا بنایا تھا
تم پہنچ گئے ہو
اور میں
تمہارے تعلق کے لمحے
سنبھالے ہوئے
تنہائی کو لپیٹ کے
مسافروں کے سائے تک رہی ہوں

○

काली लम्बी सड़क के किनारे
पेड़ों के बेअमां साए
ख़ामोशी पहने हुए हैं
सड़कों पर तारकोल
धूपों में पिघल भी जाता है
मगर मुसाफ़िरों को मंज़िल तक
पहुंचने के लिए
रस्ते चाहिए होते हैं
तनहाई
मुझे सीलन की तरह लग गई
तुम ने
अपनी मंज़िल पाने की ख़ातिर
इस से
मेरा पहनावा बनाया था
तुम पहुंच गए हो
और मैं
तुम्हारे तअल्लुक़ के लम्हे
संभाले हुए
तनहाई को लपेट के
मुसाफ़िरों के साये तक रही हूं

○

کچھ بھی
کوئی بھی
اچھا نہیں لگتا مجھے
اور محض تمہیں
کچھ بھی اچھا نہ لگنے کا چھلاوا دے کر
میں یہ راز
اپنی سورج مکھی جیسی گردن میں ڈالے
جھول رہی ہوں
اپنی عاقبت نہیں سنوار رہی ہوں
خفا کیوں ہو رہے ہو
کچھ بھی اچھا نہ لگنے کا یہ چھلاوہ
موت نہیں معذوری ہے
کیا اپاہج بن کے جی لوگے؟
ذرا میری طرف دیکھو
تمہاری آنکھوں میں
اچھا لگنے کی بینائی بھی
میری مدد نہیں کر سکتی

○

कुछ भी
कोई भी
अच्छा नहीं लगता मुझे
और महज़ तुम्हें
कुछ भी अच्छा न लगने का छलावा देकर
मैं यह राज़
अपनी सुरजमुखी जैसी गर्दन में डाले
झूल रही हूं
अपनी आक़िबत नहीं संवार रही हूं
ख़फ़ा क्यों हो रहे हो
कुछ भी अच्छा न लगने का यह छलावा
मौत नहीं माजूरी है
एक अपाहिज बन के जी लोगे?
ज़रा मेरी तरफ़ देखो
तुम्हारी आंखों में
अच्छा लगने की बीनाई भी
मेरी मदद नहीं कर सकती

○

کچھ بھی
کوئی بھی
اچھا نہیں لگتا مجھے
اور محض تمہیں
کچھ بھی اچھا نہ لگنے کا چھلاوا دے کر
میں یہ راز
اپنی سورج مکھی جیسی گردن میں ڈالے
جھول رہی ہوں
اپنی عاقبت نہیں سنوار رہی ہوں
خفا کیوں ہو رہے ہو
کچھ بھی اچھا نہ لگنے کا یہ چھلاوہ
موت نہیں معذوری ہے
کیا اپاہج بن کے جی لوگے؟
ذرا میری طرف دیکھو
تمہاری آنکھوں میں
اچھا لگنے کی بینائی بھی
میری مدد نہیں کر سکتی

○

कुछ भी
कोई भी
अच्छा नहीं लगता मुझे
और महज़ तुम्हें
कुछ भी अच्छा न लगने का छलावा देकर
मैं यह राज़
अपनी सुरजमुखी जैसी गर्दन में डाले
झूल रही हूं
अपनी आक़िबत नहीं संवार रही हूं
ख़फ़ा क्यों हो रहे हो
कुछ भी अच्छा न लगने का यह छलावा
मौत नहीं माजूरी है
एक अपाहिज बन के जी लोगे?
ज़रा मेरी तरफ़ देखो
तुम्हारी आंखों में
अच्छा लगने की बीनाई भी
मेरी मदद नहीं कर सकती

○

تمہارے دوغلے پن نے
میرے سپنوں کو
بانجھ کرڈالا
میرے ہمراہ
یہ بانجھ سپنے
دربدر کی ٹھوکریں کھا رہے ہیں
کتنی محفلوں میں لیے پھری ہوں انہیں
میری آنکھیں
مجھے محفل میں بیٹھا کر
نئے سپنے ڈھونڈنے نکلتی ہیں
پھر رات
نیند کی گولی سے
انہیں سپنے دیکھنے کا فریب دیتی ہوں
سنو
اس سے پہلے کہ میری آنکھیں
کوئی سپنا چرا کے لائیں
یا میں
فریبی کہلاؤں
تم اپنا ایک مقرر کرلو

○

तुम्हारे दोग़लेपन ने
मेरे सपनों को
बांझ कर डाला
मेरे हमराह
यह बांझ सपने
दरबदर की ठोकरें खा रहे हैं
कितनी महफ़िलों में लिए फिरी हूं इन्हें
मेरी आंखें
मुझे महफ़िल में बिठा कर
नए सपने ढूंढने निकलती हैं
फिर रात
नींद की गोली से
उन्हें सपने देखने का फ़रेब देती हूं
सुनो
इससे पहले कि मेरी आंखें
कोई सपना चुरा के लायें
या मैं फ़रेबी कहलाऊं
तुम अपना एक मुकर्रर कर लो

○

جب بھی تم مجھے
صنم کہہ کے بلاتے
میں ٹوٹ سی جاتی
میرے باپ نے مجھے
جھوٹ سہنے والی
طاقت سے محروم رکھا ہے
پھر جو تم نے
میرے حسن سے سرشار ہونے کا
دعویٰ کیا
تمہارے جھوٹ کا زہر
مجھ میں آگ کی طرح پھیل گیا
میں جھلس کر راکھ ہو گئی
تم نے
اس راکھ سے
روٹیاں بیلیں
اور صنم پکار پکار کے
اپنے پالتوؤں کو
کھلانے لگ گئے
میں نے
اُسی پل نروان پایا

○

जब भी तुम मुझे
सनम कहके बुलाते
मैं टूट सी जाती
मेरे बाप ने मुझे
झूठ सहने वाली
ताक़त से महरूम रखा है
फिर जो तुमने
मेरे हुस्न से सरशार होने का
दावा किया
तुम्हारे झूठ का ज़हर
मुझ में आग की तरह फैल गया
मैं झुलस कर राख हो गई
तुमने
उस राख से
रोटियां बेलीं
और सनम पुकार पुकार के
अपने पालतुओं को
खिलाने में लग गए
मैंने उसी पल निर्वाण पाया

○

میرے کمرے کی خاموشی
میری رگوں جیسی ٹھنڈی ہے
تم
ہار نہ ماننے کا غرور لیے
میری رگوں میں برف جماتے رہے
دوسروں کو جینے دینے کے لیے
اپنا قتل لازمی ہے
جیت کی گرمی میں
تمہاری آرزوؤں کی رگیں
کسی خواب کے
نشے کی طرح پھیل گئی ہیں
اور میں بے روح
جاندار سی تمہیں دیکھ رہی ہوں
سنجیدہ کتا بھی
ہذیاتی خوشی کو حیرانی سے دیکھتا ہے

○

मेरे कमरे की ख़ामोशी
मेरी रगों जैसी ठंडी है
तुम
हार न मानने का गुरूर लिए
मेरी रगों में बर्फ़ जमाते रहे
दूसरों को जीने देने के लिए
अपना क़त्ल लाज़मी है
जीत की गर्मी में
तुम्हारी आरज़ुओं की रगें
किसी ख़्वाब के नशे की तरह
फैल गई हैं
और मैं बे रूह जानदार सी
तुम्हें देख रही हूं
संजीदा कुत्ता भी
हिज्यानी खुशी को हैरानी से देखता है

○

میں اب بھی
ان کتابوں کے ورق
پلٹتی رہتی ہوں
جو تم نے
وداع ہوتے ہوئے
زادِ سفر کے طور پر دی تھیں
اُس رات
ان کتابوں کا سرہانہ بنا کر
میں خواب کی دہلیز پر سوتی رہی
اور تم مجھے
ورق ورق پڑھتے رہے تھے
کوئی نئی بہار
نہ کوئی نئی آرزو کا افسانہ
وہ بہت سی چاندنی
جو تم مجھ میں بو گئے تھے
وہ بے اثر تو نہ تھی
ہاں
داؤد کے نغمے سے
مردہ جی نہیں اٹھتا

◆

मैं अब भी
उन किताबों के वरक़
पलटती रहती हूं
जो तुमने विदा होते हुए
ज़ाद-ए-सफ़र के तौर पर दी थी
उस रात
उन किताबों का सिराहना बनाकर
मैं ख़्वाब की दहलीज़ पर सोती रही
और तुम मुझे
वरक़-वरक़ पढ़ते रहे थे
कोई नई बहार
न कोई नई आरज़ू का अफ़साना
वह बहुत सी चांदनी
जो तुम मुझ में बो गए थे
वह बेअसर तो न थी
हां
दाऊद के नग़मे से
मुर्दा जी नहीं उठता

○

تم تو فاصلوں کا خواب تھے
(جو تم نے کبھی طے ہونے نہیں دیے)
اور میں پھر بھی
تمہارا حرارت سے خالی ہاتھ تھامے
اپنے وجود کا لمس
لٹاتی ہوئی
فاصلہ کم کرنے کی
دیوانگی میں چلتی رہی

○

तुम तो फ़ासलों का ख़्वाब थे
(जो तुमने कभी तय हाने नहीं दिए)
और मैं फिर भी
तुम्हारा हरारत से ख़ाली हाथ थामे
अपने वजूद का लम्स
लुटाती हुई
फ़ासला कम करने की
दीवानगी में चलती रही

○

وہ برف کے تودے تھے
یا پتھریلی ڈھلانیں
میں پھسل کر گر پڑی تھی
میرا چہرہ ٹوٹ پھوٹ گیا تھا
میں خود پھسلی تھی؟
یا گرا دی گئی تھی؟
بس اتنا یاد ہے
تم آسمان میں بیٹھے ہوئے
چاندنی کے گھونٹ پی رہے تھے
میں لفظوں کو زنجیر کر کے
حادثے کے ثبوت مٹا رہی تھی

○

वह बर्फ़ के तूदे थे
या पत्थरीली ढलानें
मैं फिसल कर गिर पड़ी थी
मेरा चेहरा टूट-फूट गया था
मैं खूद फिसली थी?
या गिरा दी गई थी?
बस इतना याद है
तुम आसमान में बैठे हुए
चांदनी के घूंट पी रहे थे
मैं लफ़्ज़ो को ज़ंजीर करके
हादसे के सुबूत मिटा रही थी

○

وہ لڑکی
جس کا سنہرا بدن
تنہائی کا زہر پیتے پیتے
نیلا پڑ گیا تھا
جو ساحل پر کھڑی
آتی جاتی لہریں گنتی
اور پھر
لہروں کے تماشے میں جو کنارے کٹتے
وہ قدم بہ قدم
پیچھے ہٹتی...
تمہیں
کھلے سمندر بیچ
ہنستا دیکھ کر
تیرنے لگی!
جانے کون سی بات ہوئی
اس کا بدن
پھر سے سنہری ہو گیا

○

वह लड़की
जिसका सुनहरा बदन
तनहाई का ज़हर पीते-पीते
नीला पड़ गया था
जो साहिल पर खड़ी
आती-जाती लहरें गिनती
और फिर
लहरों के तमाशें में जो किनारे कटते
वह क़दम-ब-क़दम
पीछे हटती
तुम्हें
खुले समुंद्र बीच
हंसता देखकर
तैरने लगी!
जाने कौन सी बात हुई
उसका बदन
फिर से सुनहरी हो गया

○

تمہارے آنگن سے
ہوتے ہوئے جو آئی کل کی شب
تمام رات
میرے بدن پر تارے چمکے
تمام رات
اس گلستان میں پھول مہکے ہیں
تمام رات
میرے پہلو میں تمہارے ہونے کا احساس جاگا ہے
دیکھو اب دن روشن ہے
تم آؤ تو شب کی طرح
مت گزر جانا
میں ابھی سے پھول چنتی ہوں
اور ہر اس راہ پر
پتھر رکھتی ہوں
جو تمہیں مجھ سے جدا کرتی ہے

○

तुम्हारे आंगन से
होते हुए जो आई कल की शब
तमाम रात
मेरे बदन पर तारे चमके
तमाम रात
इस गुलिस्तां में फूल महके हैं
तमाम रात
मेरे पहलू में तुम्हारे होने का अहसास जागा है
देखो अब दिन रोशन है
तुम आओ तो बस शब की तरह
मत गुज़र जाना
मैं अभी से फूल चुनती हूं
और हर उस राह पर
पत्थर रखती हूं
जो तुम्हें मुझसे जुदा करती है

○

رنگ کے بن
بات کے جھرنے
جاگتے رہنے کی وہ رتیں
سب
یک جا ہے آج کی شام...
سوچتی ہوں
انہیں
اپنے ہاتھوں کی انجلی میں بھر دوں
مگر ڈرتی ہوں
کہیں یہ سب
میری بیتاب انگلیوں سے
ٹپک نہ جائیں وسعت فضا میں...
لاؤ تم بھروسہ کا دھاگا لا دو
میں دھڑکے کی سوئی سے
ان کو پرودوں
اک رشتہ وفا میں...

○

रंग कि बिन
बात के झरने
जागते रहने की वह रूतें
सब
यकजा है आज की शाम.....
सोचती हूं
उन्हें
अपने हाथों की अंजली में भर दूं
मगर डरती हूं
कहीं यह सब
मेरी बेताब उंगलियों से
टपक न जायें वुस्अते फ़िज़ा में.....
लाओ तुम भरोसा का धागा ला दो
मैं धड़के की सूई से
उनको परोऊं
इक रिश्तये वफ़ा में

○

ساری رات
تمہاری گفتگو
اور لہجے کی اوس میں بھیگتی رہی تھی
چاند کے پانیوں میں تیرتی رہی تھی
سورج کی کرنوں نے
چھینٹا مار کر جگایا
تو احساس ہوا
تم تو سورج جیسے ہو
اپنا سب کچھ لٹا کر
شام ہوتے ہی خالی ہاتھ
گھر پہنچ جاتے ہو
صبح ہونے تک
کس اندھے تہہ خانے میں
بند ہو جاتے ہو

○

सारी रात
तुम्हारी गुफ़्तगू
और लहजे की ओस में भीगती रही थी
चांद के पानियों पर तैरती रही थी
सूरज की किरणों ने
छींटा मार कर जगाया
तो अहसास हुआ
तुम तो सूरज जैसे हो
अपना सब कुछ लुटाकर
शाम होते ही ख़ाली हाथ
घर पहुंच जाते हो
सुबह होने तक
किस अंधे तहख़ाने में
बंद हो जाते हो

○

بہت دنوں سے
وہ میری توہین کے بہانے
ڈھونڈ رہا تھا
بے لحاظ، بے مروت
دوسروں کی ذلت
اس کے جینے کا جواز
ہر تعلق کے تسمے کھول کر
پھینک دینا
اس کا مزاج

◆

बहुत दिनों से
वह मेरी तौहीन के बहाने
ढूंढ रहा था
बेलिहाज़, बेमुरव्वत
दूसरों की ज़िल्लत
उसके जीने का जवाज़
हर तअल्लुक़ के तसमे खोलकर
फेंक देना
उसका मिज़ाज

اس کی آواز کی یخ ہوا سے
جانے کون کون زخمی ہے
میری خاموشی
اس کی آواز کو جتنی بار چھوتی
اس کا جلاپا اور بڑھ جاتا
پھر نہ کسی سفر کی دھوپ
نہ تھکن مسافتوں کی کام آتی
کل وہ کچھ زیادہ ہی ہانپ رہا تھا
اس کی یخ آواز کے نشتر
میری خاموشی پر لگے
وہ ٹوٹ گئی
دفعتاً
میری انگلیاں
بلی کے پنجوں جیسی ہوگئیں
یاد نہیں
میں اُس پر جھپٹی یا خود پر
ابھی میں نے آئینہ نہیں دیکھا!!

उसकी आवाज़ की यख़ हवा से
जाने कौन कौन ज़ख़्मी है
मेरी ख़ामोशी
उसकी आवाज़ को जितनी बार छूती
उसका ज़लापा और बढ़ जाता
फिर न किसी सफ़र की धूप
न थकन मसाफ़तों की काम आती
कल वह कुछ ज़्यादा ही हांप रहा था
उसकी यख़ आवाज़ के नश्तर
मेरी ख़ामोशी पर लगे
वह टूट गई
दफ़अतन
मेरी उंगलियां
बिल्ली के पंजों जैसी हो गईं
याद नहीं
मैं उस पर झपटी या ख़ुद पर
अभी मैंने आईना नहीं देखा

* * *

یہ میں تمہیں دیکھ رہی ہوں
یا...
یہ میرے اردگرد تمہاری پرچھائیاں ہیں
یا...
یہ تم اقرار کی ریت پر میرا نام لکھ رہے ہو
یا...
یہ تم چنار کے سوکھے پتوں سے میرے لیے آگ روشن کر رہے ہو
یا...
یہ تم میری آنکھوں کو خواب دے رہے ہو
یا...
سنو، میں جس روز یا... کے بعد کے خیالوں کو
نظم کرنے کے قابل ہو جاؤں گی
خود کو شاعر سمجھنے لگوں گی!

○

यह मैं तुम्हें देख रही हूं
या.....
यह मेरे इर्द-गिर्द तुम्हारी परछाईयां हैं
या.....
यह तुम इक़रार की रेत पर मेरा नाम लिख रहे हो
या.....
यह तुम चिनार के सूखे पत्तों से मेरे लिए आग रोशन कर रहे हो
या.....
यह तुम मेरी आंखों को ख़्वाब दे रहे हो
या.....
सुनो, मैं जिस रोज़ या...... के बाद के ख़्यालों को
नज़्म करने के क़ाबिल हो जाऊंगी
खुद को शायर समझने लगूंगी

○

وہ ایک شب تھی
کہ آسمان
اپنا مرتبہ بھلا کر
میری زمین پر اُترا تھا
اس نے اپنے سارے تارے
میری زلفوں میں ٹانک دیے تھے
اور میٹھے شبدوں کا
شہد پلا کر
گہری ست رنگی
نیندیں مجھ پر برسائی تھیں
مٹی کتنی گیلی ہو گئی تھی
اجالے کتنے روشن ہو گئے تھے
اور پھر پھیلے اُجالوں میں
تحلیل کیا تھا مجھے اس نے

○

वह एक शब थी
कि आसमां
अपना मरतबा भुला कर
मेरी ज़मीं पर उतरा था
उसने अपने सारे तारे
मेरी ज़ुलफ़ों में टांक दिए थे
और मीठे शब्दों का
शहद पिलाकर
गहरी सतरंगी
नींदे मुझ पर बरसाई थीं
मिट्टी कितनी गीली हो गई थी
उजाले कितने रोशन हो गए थे
और फिर फैले उजालों में
तहलील किया था मुझे उसने

○

تم نے جو روٹی مجھے کھلائی
وہ میری سوچ اور فیصلہ کرنے کی طاقت
مجھ سے چھین کر، تم نے خریدی تھی
جس چاہت کے چشمے کا پانی
تم مجھے پلا رہے ہو
میرے جسم کی آمادگی سے پھوٹتا ہے
میری تشنہ روح
میری نسوں کو چاٹ رہی ہے
میں سکڑ رہی ہوں
اور تمہاری آرزوؤں کی رگیں
کسی خواب کے نشے کی طرح
پھیل رہی ہیں

من بانی—1

○

तुमने जो रोटी मुझे खिलाई
वह मेरी सोच और फैसला करने की ताक़त
मुझ से छीन कर तुमने ख़रीदी थी
जिस चाहत के चश्मे का पानी
तुम मुझे पिला रहे हो
मेरे जिस्म की आमादगी से फूटता है
मेरी तिशना रूह
मेरी नसों को चाट रही है
मैं सिकुड़ रही हूं
और तुम्हारी आरज़ुओं की रगें
किसी ख़्वाब के नशे की तरह
फैल रही हैं

◆

وہ صرف ویسا کرتا
جیسے وہ سوچتا
لیکن رائے
ہر شخص کی ضرور لیتا
مشورہ اپنائیت کی علامت ہے لیکن
مجھے خوف آتا ہے کچھ کہنے سے
اس کے فیصلوں کی تلوار نے
میری سوچ کو زخمی کر دیا ہے
اب میری آنکھوں میں
خواب نہیں اندیشے ہیں!
مجھے خوف آتا ہے کچھ کہنے سے
میں ڈرتی ہوں کوئی میرے لفظوں سے مفہوم
اور میری سوچوں سے خود آگہی
چھین لے گا

○

वह सिर्फ़ वैसा करता
जैसे वह सोचता
लेकिन राय
हर शख़्स की ज़रूर लेता
मश्वरा अपनाइयतो की अलामत है लेकिन
मुझे ख़ौफ़ आता है कुछ कहने से
उसके फ़ैसलों की तलवार ने
मेरी सोच को ज़ख़्मी कर दिया है
अब मेरी आंखों में
ख़्वाब नहीं अंदेशे हैं
मुझे ख़ौफ़ आता है कुछ कहने से
मैं डरती हूं कोई मेरे लफ़्ज़ों से मफ़हूम
और मेरी सोचों से ख़ुदआगही
छीन लेगा

* * *

وہ لوگوں کو روتا دیکھ کر
ہنس پڑتی ہے
اور جب
اسے ہنسنا ہوتا ہے
کسی کو بھی رلا دیتی ہے
آج اس نے
مجھے رُلا دیا
جب میری آنکھیں
روتے روتے سوج گئیں
تو کہنے لگی
اب میں جی اٹھی ہوں
تازہ ہوگئی ہوں
میں لرز گئی
اللہ تیرے بندے
کیسی کیسی غذا لیتے ہیں
خود کو زندہ رکھنے کے لیے!!

○

वह लोगों को रोता देखकर
हंस पड़ती है
और जब
उसे हंसना होता है
किसी को भी रूला देती है
आज उसने
मुझे रूला दिया
जब मेरी आंखें
रोते-रोते सूज गज गईं
तो कहने लगी
अब मैं जी उठी हूं
ताज़ा हो गई हूं
मैं लरज़ गई
अल्लाह तेरे बंदे
कैसी कैसी गिज़ा लेते हैं
खुद को ज़िंदा रखने के लिए!!

○

میں گھر سے
کسی دوسرے کی نہیں
اپنی تلاش میں نکلی تھی
اور تمہارا
ہر سبق تمہارے بارے میں تھا
تم نے
میری آنکھوں میں
چاندی کے سکوں کا کاجل لگایا
تاکہ

◆

मैं घर से
किसी दूसरे की नहीं
अपनी तलाश में निकली थी
और तुम्हारा
हर सबक़ तुम्हारे बारे में था
तुमने
मेरी आंखों में
चांदी के सिक्कों को काजल लगाया
ताकि

میں دیکھ نہ سکوں
آسمان کو چھوتے ہوئے
لامحدود راستوں کو
تم نے اپنے وجود کی
ساری کڑواہٹوں کو نچوڑ کے
میرا گلاس بھر دیا
اور اُس کڑوے رس کو پی کے
میں
نہ صرف اُڑنے کی چاہت
بلکہ اپنی ذات بھی بھول گئی
لیکن اب
جو میری فیصلہ کرنے کی صلاحیت
مجھ سے چھین رہے ہو
یہ جو
جلتے پتوں کے دھوئیں سے
مجھے ڈھک رہے ہو
دیکھو
تمہارا کمرہ
مجھ پر اختیار کی
معنوی روشنی میں چمک رہا ہے
اور میرے ذہن کی روشنی
بجھ رہی ہے

मैं देख न सकूं
आसमान को छूते हुए
लामहदूद रास्तों को
तुमने अपने वजूद की
सारी कड़वाहटों को निचोड़ के
मेरा गिलास भर दिया
और उस कड़वे रस को पी कर
मैं
न सिर्फ़ उड़ने की चाहत
बल्कि अपनी ज़ात भी भूल गई
लेकिन अब
जो मेरी फ़ैसला करने की सलाहियत
मुझ से छीन रहे हो
यह जो
जलते पत्तों के धुएं से
मुझे ढक रहे हो
देखो तुम्हारा कमरा
मुझ पर इख़्तियार की
मसनूई रोश्नी में चमक रहा है
और मेरे ज़ेहन की रोश्नी
बुझ रही है

○

برآمدے میں
دھوپ سینکتے ہوئے
میں تمہیں سوچتی ہوں
میرا بدن
سورج کی کرنوں کو چھوتا ہوا
تمہارے ساتھ گزرے ہر پل کو
مہکا رہا ہے
قوسِ قزح کے ڈھیروں رنگ بکھیر رہا ہے
میں چاہتے ہوئے بھی
اپنا زاویہ نہیں بدلتی
کہ میری کوئی جنبش
قوس قزح کے رنگوں کو
بے رنگ نہ کردے
برآمدے کی چھت کے سائے میں
ایک گھونسلے کو ابابیل
اپنی چونچ سے لیپ رہی ہے
ہر تنکے کو کیچڑ میں ڈبو ڈبو کے
گھونسلے میں بن رہی ہے
مجھے ایسا محسوس ہونے لگا ہے
جیسے میں محفوظ ہو رہی ہوں

○

बरामदे में
धूप सेंकते हुए
मैं तुम्हें सोचती हूं
मेरा बदन
सूरज की किरणों को छूता हुआ
तुम्हारे साथ गुज़रे हर पल को
महका रहा है
क़ौस-ए-क़ज़ह के ढेरों रंग बिखेर रहा है
मैं चाहते हुए भी
अपना ज़ाविया नहीं बदलती
कि मेरी कोई जुंबिश
क़ौस-ए-क़ज़ह के रंगों को
बेरंग न कर दे
बरामदे की छत के साये में
एक घोंसले को अबाबील
अपनी चोंच से लेप रही है
हर तिंके को कीचड़ में डुबो-डुबो के
घोंसले में बुन रही है
मुझे ऐसा महसूस होने लगा है
जैसे मैं महफ़ूज़ हो रही हूं

○

نہیں سوچتی کچھ بھی
میرے سوچنے سے بہت پہلے
تم نے میرے بارے میں
سارے فیصلے کردیے ہوں گے
میں قادر نہیں تابع ہوں...
پر تم اس بات سے تو غافل نہیں
کہ میری آرزوؤں کا خون ہوا ہے
میری حیات بدنما ہوگئی
دُھند اور کہرا
میرے اندر جم رہا ہے!
اس پر ہول سناٹے میں
ایک اندھی رفاقت کا
اقرار نامہ لکھوانے سے پہلے
میری رگوں میں دوڑتے لہو کے بدلے
ریت اور مٹی بھر دو

◆

नहीं सोचती कुछ भी
मेरे सोचने से बहुत पहले
तुमने मेरे बारे में
सारे फ़ैसले कर दिए होंगे
मैं क़ादिर नहीं ताबेअ हूं.....
पर तुम इस बात से तो ग़ाफ़िल नहीं
कि मेरी आरज़ुओं का ख़ून हुआ है
मेरी हयात बदनुमा हो गई
धुंध और कोहरा
मेरे अंदर जम रहा है!
इस पुरहौल सन्नाटे में
एक अंधी रफ़ाक़त का
इक़रारनामा लिखवाने से पहले
मेरी रगों में दौड़ते लहू के बदले
रेत और मिट्टी भर दो

◆

جن گتھیوں میں
الجھ گئی ہوں
تم ان گتھیوں کو
سلجھا دیتے
یہ تمہارے بس میں تھا
میں بیٹی بن جاتی...
کچھ پھول چنتی
گیت گاتی، مسکراتی
کوئی خواب دیکھ لیتی
خوابوں کی اوس میں بھیگتی ہوئی
کسی ساحل پر
ٹھمک ٹھمک کے چلتی...
اب جب کہ
میں کچھ بھی نہیں
بن پائی ہوں
تم مجھے
گتھیوں کو سلجھانا سکھا کر
اور الجھا رہے ہو

◆

जिन गुत्थियों में
उलझ गई हूं
तुम उन गुत्थियों को
सुलझा देते
यह तुम्हारे बस में था
मैं बेटी बन जाती
कुछ फूल चुनती
गीत गाती, मुस्कुराती
कोई ख़्वाब देख लेती
ख़्वाबों की ओस में भीगती हुई
किसी साहिल पर
ठुमक-ठुमक के चलती
अब जबकि
मैं कुछ भी नहीं
बन पाई हूं
तुम मुझे
गुत्थियों में सुलझाना सिखा कर
और उलझा रहे हो

◆

وہ جب پیدا ہوئی تھی
اس کے کانوں میں
تابع داری کی اذان دلوادی گئی تھی
جب سے اب تک
وہ

○

वह जब पैदा हुई थी
उसके कानों में
ताबेदारी की अज़ान दिलवादी गई थी
जब से अब तक
वह

تابع داری کرتی رہی!
وہ راہ چلتے رک جاتی
جس طرف چلنے کا اشارہ ہوتا
چلتی رہتی
رکنے کو کہا جاتا
رک جاتی!
اس نے جانے انجانے
ان سب منزلوں کو پیچھے چھوڑ دیا
جو اس کا مقام تھیں...
وہ ایسے ہی چلی جا رہی ہے
کبھی کسی نے پکارا بھی تو
وہ پلٹ کے دیکھ لیتی
اور بس...
چلتی رہے یا رُک جائے
چاہتے ہوئے بھی
وہ نہیں سوچتی
اگر وہ سوچتی
تابعداری کا طوق اُتار کر
کھڑکی سے باہر پھینک دیتی

من بانی—۹۹

ताबेअदारी करती रही!
वह राह चलते रूक जाती
जिस तरफ़ चलने का इशारा होता
चलती रहती
रूकने को कहा जाता
रूक जाती!
उसने जाने अंजाने
उन सब मंज़िलों को पीछे छोड़ दिया
जो उस का मक़ाम थीं.....
वह ऐसे ही चली जा रही है
कभी किसी ने पुकारा भी तो
वह पलट के देख लेती
और बस......
चलती रहे या रूक जाए
चाहते हुए भी
वह नहीं सोचती
अगर वह सोचती
ताबेअदारी का तौक़ उतार कर
खिड़की से बाहर फेंक देती

○

سچ بولنے کے لیے
جسے اذیت دی جاتی ہے
وہ میں ہوں
اور وہ
جنہوں نے اپنے سوا
کبھی کسی کے بارے میں سوچا بھی نہیں
اپنے بارے میں سوچتے سوچتے
جو چہرہ کھرچتے رہتے ہیں
وہ بھی میرا ہے
کوئی یہ نہیں سوچتا
کہ خوف کی مقدار
بہت زیادہ ہو جانے پر
جان لیوا بھی
ثابت ہوتی ہے...
میں گھر کی دیواروں سے
سارے شیشے اُتار دوں گی
کھرچنے کی تادیب میں
خالی دیواروں پر
ڈوبتی اُبھرتی رہوں گی

○

सच बोलने के लिए
जिसे अज़ीयत दी जाती है
वह मैं हूं
और वह
जिन्होंने अपने सिवा
कभी किसी के बारे में सोचा भी नहीं
अपने बारे में सोचते-सोचते
जो चेहरा ख़ुरचते रहते हैं
वह भी मेरा है
कोई यह नहीं सोचता
कि ख़ौफ़ की मिक़दार
बहुत ज़्यादा हो जाने पर
जान लेवा भी
साबित होती है.....
मैं घर की दीवारों से
सारे शीशे उतार दूंगी
ख़ुरचने की तादीब में
ख़ाली दीवारों पर
डूबती उभरती रहूंगी

نیوز ریڈر

جو میری بات سننے کو
تیار نہیں
وہ
سب کو سنتے ہیں
انہیں یہ نہیں معلوم
جب میں بولتی ہوں
تو
سب سنتے ہیں

न्यूज़ रीडर

वह मेरी बात सुनने को
तैयार नहीं
वह
सब को सुनते हैं
उन्हें यह नहीं मालूम
जब मैं बोलती हूं
तो
सब सुनते हैं

نسبت کی انگوٹھی

تم جو یوں
میرے ہاتھ میں
چمک رہی ہو
مجھے اندر سے بجھا رہی ہو
تمہاری چمک میں چھپی کرنوں کو
میں کیسے چن لوں
میں نے اپنی ساری روشنی
اُسی پل کھو دی تھی
جب تم نے
میرے ہاتھ کی ایک انگلی میں
دمکنے کے لیے
اس میں پہنا چھل
اُتار دیا تھا

निस्बत की अंगूठी

तुम जो यूं
मेरे हाथ में
चमक रही हो
मुझे अंदर से बुझा रही हो
तुम्हारी चमक में छुपी किरणों को
मैं कैसे चुन लूं
मैंने अपनी सारी रोशनी
उसी पल खो दी थी
जब तुमने
मेरे हाथ की एक उंगली में
दमकने के लिए
उसमें पहना पीतल
उतार दिया था

○

یہ تم نے
ایک دوسرے کو نہ سمجھنے کی قسم کھا رکھی ہے
یا مجھے
زندگی سے محروم کرنے کی!
یہ جو تم
کتے اور بلی کی طرح
گزار رہے ہو
شفقتوں کے سائے کو
اندھیروں میں بدل رہے ہو
میرے لیے
سورج نے طلوع ہونا چھوڑ دیا
چاندنی ضائع ہوگئی...
سمجھوتے کی طاقت سے محروم تم میں
اور بچے سے محروم بانجھ میں
صرف اتنا فرق ہے
تم نے مجھے پیدا کیا
اور میرے ساتھ اندھیرے کو پیدا کیا
کاش تم
سمجھوتے کی روشنی سے
اندھیرے کو لیپ دیتے!
روشنی ہوتی
تو وہ سب دیکھ لیتے
جسے دیکھنے سے تم کتراتے رہے ہو

◆

यह तुम ने
एक दूसरे को न समझने की क़सम खा रखी है
या मुझे
ज़िंदगी से महरूम करने की!
यह जो तुम
कुत्ते और बिल्ली की तरह
गुज़ार रहे हो
शफ़क़तों के साये को
अंधेरों में बदल रहे हो
मेरे लिए
सूरज ने तुलूअ होना छोड़ दिया
चांदनी ज़ाया हो गई.....
समझौते की ताक़त से महरूम तुममें
और बच्चे से महरूम बांझ में
सिर्फ़ इतना फ़र्क़ है
तुमने मुझे पैदा किया
और मेरे साथ अंधेरे को पैदा किया
काश तुम
समझौते की रोशनी से
अंधेरे को लेप देते!
रोशनी होती
तो वह सब देख लेते
जिसे देखने से तुम कतराते रहे हो

○

میں
جنگل کی الہڑ ہوا کی بیٹی ہوں
راستوں کے تعین سے آزاد
چاندنی پہنے ہوئے
میں بنفشی بادلوں کا ہاتھ
ہاتھ میں لے کر
سال ہا سال سے چلی جا رہی ہوں...
یہ جو رشتوں کے پنجرے میں
تم مجھے قید کرنے جا رہے ہو
میں تو جیسے نیند میں ڈر گئی!
حلق سوکھ رہا ہے
سانس رک سی گئی ہے
سوچتی ہوں
یہ کیا رشتہ ہے
جس کی بنیاد
خوف کی اینٹوں اور
وسوسوں کی ریت سے بلند ہو رہی ہے
ہو سکے تو ان آنکھوں کے لیے
رشتے کی دیوار چنتے ہوئے
ایک دو روزن کھول دینا
ایسا نہ کر سکو تو
میرے ناخن مت کاٹنا کہ
مدافعت کے لیے
ایک ہتھیار تو ضروری ہے

○

मैं
जंगल की अलहड़ हवा की बेटी हूं
रास्तों के तअयून से आज़ाद
चांदनी पहने हुए
मैं बनफ़शी बादलों का हाथ
हाथ में लेकर
सालहा साल से चली जा रही हूं.....
यह जो रिश्तों के पिंजरे में
तुम मुझे क़ैद करने जा रहे हो
मैं तो जैसे नींद में डर गई!
हलक़ सूख रहा है
सांस रूक सी गई है
सोचती हूं
यह क्या रिश्ता है
जिसकी बुनियाद
ख़ौफ़ की ईंटों और
वसवसों की रेत से बुलंद हो रही है
हो सके तो इन आंखों के लिए
रिश्ते की दीवार चुनते हुए
एक दो रोज़न खोल देना
ऐसा न कर सको तो
मेरे नाखुन मत काटना कि
मुदाफ़िअत के लिए
एक हथियार तो ज़रूरी है

○

بہت دیر تک چلتی رہی ہوں
کوئی مہک نہیں میری
کہ تمہارا صحن
معطر ہو!
سارا راستہ، دھوپ
میری خوشبو
اڑاتی رہی...
آبلہ پا
تمہاری دہلیز پر کھڑی سوچتی ہوں
بنا مہک کے
تم مجھے کیسے جانو گے
خوشبو ہی تو میری پہچان تھی

○

बहुत देर तक चलती रही हूं
कोई महक नहीं मेरी
कि तुम्हारा सेहन
मुअत्तर हो
सारा रास्ता, धूप
मेरी खूश्बू
उड़ाती रही......
आबला पा
तुम्हारी दहलीज़ पर खड़ी सोचती हूं
बिना महक के
तुम मुझे कैसे जानोगे
खूश्बू ही तो मेरी पहचान थी

○

رفاقت یہ نہیں
کہ رت جگے مجھے دے کے
تم اپنے خواب
دلہن کی طرح سجاتے رہو
اپنے لان میں
خوشبو کے گل بوٹے بوتے رہو
اور مجھے
دیوانگی دیتے رہو
یہ کیسی ہم نشینی ہے؟
حسین شامیں
تم اپنی نگاہوں میں اُتارتے رہو
اور مجھے
جلتی ہوئی یادیں بھیجتے رہو
تم مجھے
اپنا ہم نشین کیوں کہتے ہو؟

○

रफ़ाक़त ये नहीं
कि रतजगे मुझे दे के
तुम अपने ख़्वाब
दुलहन की तरह सजाते रहो
अपने लॉन में
ख़ूश्बू के गुल-बूटे बोते रहो
और मुझे दीवानागी देते रहो
यह कैसी हमनशीनी है?
हंसी शामें
तुम अपनी निगाहों में उतारते रहो
और मुझे
जलती हुई यादें भेजते रहो
तुम मुझे
अपना हमनशीं क्यों कहते हो?

○

میرے شہر میں
ایسے لوگوں کا کوئی قحط نہیں
جنہیں میری شناخت
اپنی پہچان سے زیادہ عزیز ہے!
تمہارے ہاتھوں میں آکے
تمہارے شہر میں
میں اپنی پہچان گنوا بھی دوں
لیکن
میری مہک نہیں چھپے گی
میں عطر دانوں سے مانگی ہوئی خوشبو سے نہیں
رفاقت کی دلگداز خوشبو سے معطر ہوں

○

मेरे शहर में
ऐसा लोगों का कोई क़हत नहीं
जिन्हें मेरी शनाख़्त
अपनी पहचान से ज़्यादा अज़ीज़ है!
तुम्हारे हाथों में आके
तुम्हारे शहर में
मैं अपनी पहचान गंवा भी दूं
लेकिन
मेरी महक नहीं छुपेगी
मैं इतरदानों से मांगी हुई खूश्बू से नहीं
रफ़ाक़त की दिलगुदाज़ खुश्बू से मुअत्तर हूं

○

وہ پھر بھی لڑتا ہے
حالانکہ میں خاموش رہتی ہوں
میں اسے یہ بھی نہیں بتاتی
کہ میں ان تمام کتابوں کی
شفیق صحبت میں رہی ہوں
جن میں دنیا بھر کے
حسین خیالوں کی روشنی تھی
اور جواب بھی
میری الماریوں میں سجی ہوئی ہیں
میری شہد آشنا زبان
ذائقے کے کسی احتجاج کے بغیر
اہانتوں کے کڑوے گھونٹ پیتی ہے
وہ پھر بھی لڑتا ہے
میں اُسے یہ بھی نہیں بتاتی
میں نے اتنے فاصلے طے کیے ہیں
جتنی سڑکیں
ہزار کنال زمین کی بنتی ہیں
میں اُس سے
کبھی یہ نہیں کہتی
کہ دنیا میں ایسے بھی لوگ ہیں
جن کی چھاؤں
ہزار پیڑوں کی چھاؤں سے گھنی ہے
وہ پھر بھی لڑتا ہے

* * *

वह फिर भी लड़ता है
हालांकि मैं ख़ामोश रहती हूं
मैं उसे यह भी नहीं बताती
कि मैं उन तमाम किताबों की
शफ़ीक़ सोहबत में रही हूं
जिनमें दुनिया भर के
हसीं ख़्यालों की रोश्नी थी
और जो अब भी
मेरी अलमारियों में सजी हुई हैं
मेरी शहद आश्ना ज़बान
ज़ायके के किसी एहतिजाज के बग़ैर
इहानतों के कड़वे घूंट पीती है
वह फिर भी लड़ता है
मैं उसे यह भी नहीं बताती
मैंने इतने फ़ासले तय किए हैं
जितनी सड़के
उसके हज़ार कनाल ज़मीन की बनती हैं
मैं उससे कभी यह नहीं कहती
कि दुनिया में ऐसे भी लोग हैं
जिनकी छांव
उसके हज़ार पेड़ों की छांव से घनी है
वह फिर भी लड़ता है

○

میں نے اس سے کبھی بھی
اپنے مسئلوں کا حل نہیں مانگا
جانتی تھی
نہ میں اس کا کوئی خواب ہوں
اور نہ اصول
وہ بال بچوں کے ہوتے ہوئے بھی
اپنے خوابوں
اور اصولوں کے ساتھ ہی رہتا
میرا دروازہ ضرور کھولتا
اور یہ کہہ کر چلا جاتا
"کیوں کاغذ کالے کرتی ہو"
وہ کبھی ٹھہرتا نہیں...

○

मैंने उस से कभी भी
अपने मसलों का हल नहीं मांगा
जानती थी
न मैं उसका कोई ख़्वाब हूं
और न उसूल
वह बाल-बच्चों के होते हुए भी
अपने ख़्वाबों
और उसूलों के साथ ही रहता
मेरा दरवाज़ा ज़रूर खोलता
और यह कह कर चला जाता
"क्यों काग़ज़ काले करती हो"
वह कभी ठहरता नहीं.....

جو میری آواز اُس تک پہنچتی
‘‘خودکشی نہ کر کے
تمہیں بے داغ رکھنے کی خاطر
کاغذوں کو کالا کرتی ہوں’’
وہ صرف اس بات کو لازمی سمجھتا
میں کچھ نہ سوچوں
حالانکہ سوچتے ہوئے بھی
میں اُسی کا گھر سجاتی
اُسی کا آنگن سنوارتی!
میرا جرم
میری ‘‘اُداسی’’ اور ‘‘خاموشی’’ تھا
دونوں کیفیتوں میں وہ مجھے
انسان نہ ہونے کی گالی دے کے
چلا جاتا
وہ کبھی ٹھہرتا نہیں...
جو دیکھ لیتا
‘‘اداسی’’ میرے آنگن کی دھوپ ہے
اور ‘‘خاموشی’’ میرے لفظوں کا سایہ
اسی دھوپ اور سائے میں
پلی بڑھی ہوں میں
وہ یہ بھی نہیں جانتا
وہ کبھی ٹھہرتا ہی نہیں...

जो मेरी आवाज़ उस तक पहुंचती
“ख़ुदकुशी न करके
तुम्हें बेदाग़ रखने की ख़ातिर
काग़ज़ों को काला करती हूं”
वह सिर्फ़ उस बात को लाज़मी समझता
मैं कुछ न सोचूं
हालांकि सोचते हुए भी
मैं उसी का घर सजाती
उसी का आंगन संवारती!
मेरा जुर्म
मेरी “उदासी” और “ख़ामोशी” था
दोनों कैफ़ियतों में वह मुझे
इंसान न होने की गाली देके
चला जा
वह कभी ठहरता नहीं.....
जो देख लेता
“उदासी” मेरे आंगन की धूप है
और “ख़ामोशी” मेरे लफ़्ज़ों का साया
इसी धूप और साये में
पली-बढ़ी हूं मैं
वह यह भी जानता
वह कभी ठहरता ही नहीं.....

○

تم میرے لیے کوئی سحر آفریں شے نہیں
اور میں تمہارا دیکھا ہوا خواب نہیں...
میں نے کبھی چھاؤں میں
آنکھیں نہیں موندیں
زندگی سے محبت کرنے کے جرم میں
سفر میرے تعاقب میں رہا
اور ماں سے محبت کرنے کے جرم میں
تمہیں مجھ میں قید کر دیا گیا...
میں پنجرہ نہیں
تمہارے لیے دکھ بٹانے والی
رفاقت ہو سکتی ہوں!
تم تو میرا دکھ سمجھ بھی نہیں سکتے
وجودیت پر پی۔ ایچ۔ ڈی کرنے کے بجائے
میں نے گھاس کو
پیروں کو نیچے دبتے ہوئے
کیوں نہیں دیکھا
یا پھر بکری کو
ذبح ہوتے ہوئے
کیوں نہیں دیکھا؟

○

तुम मेरे लिए कोई सहर आफ़रीं शै नहीं
और मैं तुम्हारा देखा हुआ ख़्वाब नहीं.....
मैंने कभी छांव में
आंखें नहीं मूंदी
ज़िंदगी से मोहब्बत करने के जुर्म में
सफ़र मेरे तआकुब में रहा
और मां से मोहब्बत करने के जुर्म में
तुम्हें मुझ में क़ैद कर दिया गया.....
मैं पिंजरा नहीं’
तुम्हारे लिए दुख बटाने वाली
रफ़ाक़त हो सकती हूं!
तुम तो मेरा दुख सकझ भी नहीं सकते
वजूदियत पर पी. एच. डी करने के बजाय
मैंने घास को
पैरों के नीचे दबते हुए
क्यों नहीं देखा
या फिर बकरी को
जब़ेह होते हुए
क्यों नहीं देखा?

○

شکستہ، خون آلودہ بدن کے واسطے
میں نے کسی سے خون مانگا
اور کہیں سے جسم کے اعضا کی
پیوندیں لگائیں
اور کہیں سے عارضی سانسیں سمیٹیں
ہر دوا اور ہر دعا اس کے لیے مانگی
''مرے مولا
اسے پھر زندگی دے دے
وہ میرے باپ جیسا ہے
میں اس کی چاہتوں میں
ماں کے جیسا لمس پاتی ہوں
میں اس کی قربتوں میں
بہن بن کر سانس لیتی ہوں
میرے مولا
تو اتنی جانیں گر اک ساتھ لے گا
میں بھی مر جاؤں گی
میں اُس رشتے کی چاہت کے بنا تو
جی نہ پاؤں گی

* * *

शिकस्ता ख़ून आलूदा बदन के वास्ते
मैंने किसी से ख़ून मांगा
और कहीं से जिस्म के आज़ा की
पैवंदें लगाईं
और कहीं से आरज़ी सांसे समेटीं
हर दवा और हर दुआ उसके लिए मांगी
"मेरे मौला
इसे फिर ज़िंदगी दे दे
वह मेरे बाप जैसा है
मैं उसकी चाहतों में
मां के जैसा लम्स पाती हूं
मैं उसकी कुरबतों में
बहन बनकर सांस लेती हूं
मेरे मौला
तू इतनी जानें गर एक साथ लेगा
मैं भी मर जाऊंगी
मैं उस रिश्ते की चाहत के बिना तो
जी न पाऊंगी

◆

میرے
باپ سے باپ
اور ماں سے ماں مانگنے کے احساس کو
اعتماد میں نہیں
دیوار میں قید کر دیا گیا تھا
اور گیند کی مانند میرا وجود
زندگی کے میدان میں اُچھال دیا گیا تھا
میں ٹپے کھاتی
زمین اور آسمان کے درمیان
ہوا سے پوچھتی ہوں
ہوا میری رہائی کی تاریخ بھول گئی ہے
مجھے اتنا یاد ہے
کہ سارے کرب میری ذات تک محدود ہیں
کھلاڑی آزاد ہیں
بنا ریفری کے
مجھے لیے لیے بھاگ رہے ہیں

○

मेरे
बाप से बाप
और मां से मां मांगने के एहसास को
एतिमाद में नहीं
दीवार में क़ैद कर दिया गया था
और गेंद की मानिंद मेरा वजूद
ज़िंदगी के मौदान में उछाल दिया गया था
मैं टप्पे खाती
ज़मीन और आसमां के दरमियां
हवा से पूछती हूं
हवा मेरी रिहाई की तारीख़ भूल गई है
मुझे इतना याद है
कि सारे कर्ब मेरी ज़ात तक महदूद हैं
खिलाड़ी आज़ााद हैं
बिना रैफ़री के
मुझे लिए-लिए भाग रहे हैं

◆

وہ دن بھر پھول بانٹتا تھا
بچے ہوئے کانٹے
اور بچی ہوئی پتیوں کی گھاس
شام کو گھر لے آتا
عجیب شخص تھا
میں اکثر اُس کے ساتھ سفر کرتی
وہ کسی چوراہے پر
مجھے اُتار کر نکل جاتا
میں کس طرف جاؤں
کون سا راستہ کہاں پہنچتا ہے
یہی سوچتے شام ہو جاتی
اُسے سوچتے ہوئے
میں گھر واپس آ جاتی
پتیوں کی گھاس سے خود کو ڈھکتی
کانٹوں پہ لیٹ جاتی
وہ دیکھ کے مسکراتا
عجیب شخص تھا

○

वह दिन भर फूल बांटता था
बचे हुए कांटे
और बची हुई पत्तियों की घास
शाम को घर ले आता
अजीब शख़्स था
मैं अकसर उसके साथ सफ़र करती
वह किसी चौराहे पर
मुझे उतार कर निकल जाता
मैं किस तरफ़ जाऊं
कौन सा रास्ता कहां पहुंचता है
यही सोचते शाम हो जाती
उसे सोचते हुए
मैं घर वापस आ जाती
पत्तियों की घास से खुद को ढकती
कांटों पर लेट जाती
वह देख के मुस्कुराता
अजीब शख़्स था

○

اگر تم مجھے
کبھی اپنے سے بولنے دیتے
تو زندگی مجھے
اپنی زمینوں سے بے دخل نہ کرتی
اپنوں کی
اپنائیت پر تنسیخ کا درد
بہت گہرا ہوتا ہے
گہرائی میں تیرنے کے کم
ڈوبنے کے زیادہ امکانات ہوتے ہیں
اجنبیت کے سمندر میں
ہم کب تک ڈوبے رہ سکتے ہیں
لاتعلقی کے پانیوں میں
ہم کب تک تیر سکتے ہیں
تم میری آرزو
پوری نہیں کر سکتے، نہ کرو
مگر میرے دل کے اندر
بولنا چھوڑ دو

○

अगर तुम मुझे
कभी अपने से बोलने देते
तो ज़िंदगी मुझे
अपनी ज़मीनों से बेदख़ल न करती
अपनों की
अपनाइयत पर तनसीख़ का दर्द
बहुत गहरा होता है
गहराई में तैरने के कम
डूबने के ज़्यादा इमकानात होते हैं
अजनबियत के समुद्रं में
हम कब तक डूबे रह सकते हैं
लातअल्लुकी के पानियों में
हम कब तक तैर सकते हैं
तुम मेरी आरज़ू
पूरी नहीं कर सकते, न करो
मगर मेरे दिल के अंदर
बोलना छोड़ दो

○

ماں سے
دودھ نہیں گود مانگی تھی
باپ سے
دھن نہیں، سایہ مانگا تھا
میں دودھ اور دھن کی بھوکی نہیں
اپنائیت کے قحط میں
سکڑ گئی تھی
میری آنکھیں
بیگانگی کے منظروں سے
بھیگ رہی تھیں
لوگ قبروں پر
جانے کیا مانگ رہے تھے
پھر مجھے سزا کیوں ملی
اپنائیت کے رشتوں سے محروم
اس خرابے میں
اپنی ہی آگ میں
جل جانے کی

◆

मां से
दूध नहीं गोद मांगी थी
बाप से
धन नहीं, साया मांगा था
मैं दूध और धन की भूखी नहीं
अपनाइयत के क़हत में
सिकुड़ गई थी
मेरी आंखें
बेगानगी के मन्ज़रों से
भीग रही थीं
लोग कब्रों पर
जाने क्या मांग रहे थे
फिर मुझे सज़ा क्यों मिली
अपनाइयत के रिश्तों से महरूम
इस खराबे में
अपनी ही आग में
जल जाने की

○

سچ سے
گھر نہیں بنتے!
میری لکڑی سچ تھی
گھر نہیں، کشتی بنی...
سچ کی کشتی کو کھیتی ہوئی
میری روح
نہ جانے کن کن پانیوں سے گزر رہی ہے
پانی کی شکل مقرر نہیں
مرنے کا وقت مقرر ہوتا ہے
کشتی کو میری روح سے زیادہ
پانی موافق ہے
دیودار کی عمر پانی میں بڑھ جاتی ہے
اور دنیا میں
ڈھونگ نہ رچانے والے کی عمر
گھٹ جاتی ہے
موت کے ساحل پہ اترنے کے لیے
میں سچ کی کشتی میں ڈول رہی ہوں!

◆

सच से
घर नहीं बनते!
मेरी लड़की सच थी
घर नहीं कश्ती बनी.....
सच की कश्ती को खेती हुई
मेरी रूह
न जाने किन किन पानियों से गुज़र रही है
पानी की शक्ल मुक़र्रर नहीं
मरने का वक़्त मुक़र्रर होता है
कश्ती को मेरी रूह से ज़्यादा
पानी मवाफ़िक़ है
देवदार की उम्र पानी में बढ़ जाती है
और दुनिया में
ढोंग न रचाने वाले की उम्र
घट जाती है
मौत के साहिल प्रे उतरने के लिए
मैं सच की कश्ती में डोल रही हूं!

○

ساری راتیں
بے خوابی میں گزر گئیں
سارے دن
بے چینی میں گزر گئے
بچا کچھ بھی نہیں
سوائے اُس ریت کے
جو میں نے اپنی
دونوں مٹھیوں میں بھر لی تھی
برف دھیمے دھیمے
پیڑوں اور چھتوں کو ڈھک رہی ہے
اور زمین پر یوں جم رہی ہے

○

सारी रातें
बेख़्वाबी में गुज़र गई
सारे दिन
बेचैनी में गुज़र गए
बचा कुछ भी नहीं
सिवाय उस रेत के
जो मैंने अपनी
दोनों मुट्ठियों में भर ली थी
बर्फ़ धीमे-धीमे
पेड़ों और छतों को ढक रही है
और ज़मीन पर यूं जम रही है

جیسے غم میری روح میں
زمین اپنے محور کے گرد
چکر پورا کر کے
دن اور رات بنائے گی
میں نے اپنے محور کے گرد
۳۰ چکر لگائے
نہ کہیں دن دیکھا نہ رات
دھوپ کی چادر میں
چھت پھر گرم ہوگئی
پیڑ سر سبز ہو جائیں گے
رفاقتوں کی چادر اُدھڑی ہوئی ہے
کوئی اپنا اُس کو سی دیتا
میں اپنی دونوں مٹھیوں میں
یوں ریت بھر کر نہ سوتی
کوئی اپنا
ایسے نایاب ہے
جیسے نمک ۱۹۳۲ء میں تھا
کوئی اپنا
روح کے غم ایسے کاٹتا
جیسے نمک جمی ہوئی برف کاٹتا ہے

जैसे ग़म मेरी रूह में
ज़मीन अपने मेहवर के गिर्द
चक्कर पूरा करके
दिन और रात बनाएगी
मैंने अपने मेहवर के गिर्द
30 चक्कर लगाए
न कहीं दिन देखा न रात
धूप की चादर में
छत फिर गर्म हो गइ।
पेड़ सर सब्ज़ हो जायेंगे
रिफ़ाक़तों की चादर उधड़ी हुई है
कोई अपना उसको सी देता
मैं अपनी दोनों मुट्ठियों में
यूं रेत भर कर न सोती
कोई अपना
ऐसे नायाब है
जैसे नमक 1932 में था
कोई अपना
रूह के ग़म ऐसे काटता
जैसे नमक जमी हुई बर्फ़ काटता है

◆

اپنے بے پناہ اختیار سے
وہ دیمک کی طرح
ہر شے کو مٹی میں بدل دیتی
میں نے اس کی بیٹی بہو اور سوتن بن کے دیکھا
اس کے لیے ہر رشتہ
مسہری اور میز جیسا تھا
بہو اور سوتن کے روپ میں
ایک ساتھ جینے کے لیے
میں کولھو کا بیل بھی بنی
میری آنکھوں پہ کھوپے بھی تھے
پر اس نے سمجھوتے کی یہ چادر بھی چاٹ لی
وہ سارا کچھ دیمک کی آنکھ سے دیکھتی
اسے سب کچھ لکڑی نظر آتا
مجھے کتنا ارمان تھا
وہ کبھی اپنی آنکھ کی
ٹھنڈی سچائیوں سے
اپنے اُس اطراف کو دیکھتی
جس میں
میں بھی شامل تھی

○

अपने बेपनाह इख़्तियार से
वह दीमक की तरह
हर शै को मिट्टी में बदल देती
मैंने उसकी बेटी, बहू और सौतन बनके देखा
उसके लिए हर रिश्ता
मिसहरी और मेज़ जैसा था
बहू और सौतन के रूप में
एक साथ जीने के लिए
मैं कोल्हू का बैल भी बनी
मेरी आंखों पर खोपे भी थे
पर उसने समझोते की यह चादर
भी चाट ली
वह सारा कुछ दीमक की आंख से देखती
उसे सब कुछ लकड़ी नज़र आता
मुझे कितना अरमान था
वह कभी अपनी आंख की
ठंडी सच्चाइयों से
अपने उस अतराफ़ को देखती
जिस में
मैं भी शामिल थी

○

تم جانتے ہو
جب میں سفر کرتی ہوں
موت کے انتظار میں کرتی ہوں
(تمہیں ناخوش نہیں دیکھنا چاہتی)
ہر سفر کی خوشبو کو میں نے
اپنے اندر سمونے نہ دیا
کسی خواب کو آنکھوں میں
رکنے نہیں دیا
جانتے ہو میں کسی باغ میں
انتظار نہیں کر سکتی .
درختوں کے بیچ
میرے سینے میں ہوا رکنے لگتی ہے
مجھے سفر کرنے دو
زمین کے کسی ٹکڑے پہ
پاؤں جمانے کے لیے نہیں
موت کے انتظار کے لیے
مجھے وہاں تک جانے دو
جہاں چاندنی کے بستر پر
ساعت گذشتہ میں ٹھہری ہوئی
موت
میری راہ دیکھ رہی ہے

○

तुम जानते हो
जब मैं सफ़र करती हूं
मौत के इंतेज़ार में करती हूं
(तुम्हें नाखुश नहीं देखना चाहती)
हर सफ़र की खुश्बू को मैंने
अपने अंदर समोने न दिया
किसी ख़्वाब को आंखों में
रूकने नहीं दिया
तुम जानते हो मैं किसी बाग़ में
इंतेज़ार नहीं कर सकती
दरख़्तों के बीच
मेरे सीने में हवा रूकने लगती है
मुझे सफ़र करने दो
ज़मीन के किसी टुकड़े पे
पांव जमाने के लिए नहीं
मौत के इंतेज़ार के लिए
मुझे वहां तक जाने दो
जहां चांदनी के बिस्तर पर
साअत-ए-गुज़िश्ता में ठहरी हुई
मौत
मेरी राह देख रही है

○

لوگ اس کے 'کذب' کو
پوج رہے تھے
وہ خراجِ حسن لے رہی تھی
کہ میں نے اس کی دہلیز پر
قدم رکھا
دھوکے جذب کرنے کی صلاحیت
بہت تھی لیکن
جھوٹ کی نوکیلی دھار پر چلنے کا
مجھے کوئی ہنر نہ تھا
میرے قدم لڑکھڑائے
اس نے میری ہتھیلی پر
سرخ ہوتی ہوئی مہندی
مٹا دینے کا حکم دیا
نکاح رب کا حکم ہے
رشتے آسمانوں میں گوندھے جاتے ہیں
اس کی دہلیز پہ قدم رکھنے سے پہلے
یہی کہا گیا تھا
وہ حکم کرتی ہے
رب بس وہی کرتا ہے
جیسا وہ چاہتی ہے
کوئی انوکھا پن نہیں
ایک حقیقت ہے

○

लोग उसके 'किज़्ब' को
पूज रहे थे
वह ख़ेराज-ए-हुस्न ले रही थी
कि मैंने उसकी दहलीज़ पर
क़दम रखा
धोके जज़्ब करने की सलाहियत
बहुत थी लेकिन
झूठ की नोकीली धार पर चलने का
मुझे कोई हुनर न था
मेरे क़दम लड़खड़ाये
उसने मेरी हथेली पर
सुर्ख़ होती हुई मेंहदी
मिटा देने का हुक्म दिया
रिश्ते आसमानों में गूंधे जाते हैं
उसकी दहलीज़ पे क़दम रखने से पहले
यही कहा गया था
वह हुक्म करती है
रब बस वही करता है
जैसा वह चाहती है
कोई अनोखापन नहीं
एक हक़ीक़त है

○

کل کی کوئی امید ہوتی تو
آج گزر جاتا
آج کے گزرنے میں
کل کا کتنا ہاتھ ہے
ہم اسی اور صرف اسی بہانے زندہ ہیں
اپنی برائی کے جوڑوں کو دھوپ میں پھیلا کے
ہوا دے کے بند رکھنا
یا اندھی کتابوں کی گرد جھاڑ کے
شیلف پہ سجا دینا
زندہ رہنے کے بہانے ہو سکتے ہیں کیا؟
چلو یوں بھی ہو سکتا ہو
اور دن گزر گیا
پھر رات
سارے ٹوٹے پھوٹے عناصر
میرے خرابے میں جمع ہونگے
اور میں
لاحاصلی کی ٹھنڈ سے کپکپاتی ہوئی
بستر میں گھس جاؤں گی
الیکٹرک کمبل میرے تن کو حرارت دے گا

○

कल की कोई उम्मीद होती तो
आज गुज़र जाता.....
आज के गुज़रने में
कल का कितना हाथ है
हम इसी और सिर्फ़ इसी बहाने ज़िंदा हैं
अपनी बुराई के जोड़ों को धूप में फैला के
हवा देके बंद रखना
या अंधी किताबों की गर्द झाड़ के
शैल्फ़ पर सजा देना
ज़िंदा रहने के बहाने हो सकते हैं क्या?
चलो, यूंही हो सकता हो
और दिन गुज़र गया
फिर रात
सारे टूटे फूटे अनासिर
मेरे ख़राबे में जमा होंगे
और मैं
लाहासिली की ठंड से कपकपाती हुई
बिस्तर में घुस जाऊंगी
एलेक्ट्रक कम्बल मेरे तन को हरारत देगा

میرے وجود میں سمائی ہوئی ٹھنڈ کا کیا ہوگا؟
میرا ٹھٹھرا من
کیا وہ اپنا خرابہ کبھی آباد کر سکے گا
یہی سوچتے سوچتے
انتقام کی یاد آئے گی
کسی لمحے کی سپردگی کا حرج
انتقام بھی پورا نہیں کر سکتا
پھر میں انتقام میں نہیں
امید میں جینا چاہتی تھی
پر ناامیدی نے مجھے شکار کر لیا تھا
اور میں نے شادی کی انگوٹھی گروی رکھ دی
میرے بخت میں منحوس ستارے اتنے ہیں
کہ تاوان میں
صرف نیندیں اور خواب ہی نہیں
اپنی آنکھیں بھی دے دیتی ہوں
اور رات کٹ جاتی ہے
مگر یہ آج
ناامیدی کے آنسوؤں میں ڈھل کر
دھبا سا
میرے سارے ولولے نگل کے
معلق میرے سامنے ہے
کس بہانے گزرے گا
کہ کل کی کوئی امید نہیں

मेरे वजूद में समाई हुई ठंड का क्या होगा?
मेरा ठिठुरा मन
क्या वह अपना ख़राबा आबाद कर सकेगा
यही सोचते-सोचते
इंतेक़ाम की याद आयेगी
किसी लम्हे की सुपरदगी का हर्ज
इंतेक़ाम भी पूरा नहीं कर सकता
फिर मैं इंतेक़ाम में नहीं
उम्मीद में जीना चाहती थी
पर नाउम्मीदी न मुझे शिकार कर लिया था
और मैंने शादी की अंगूठी गिरवी रख दी
मेरे बख़्त में मनहूस सितारे इतने हैं
कि तावान में
सिर्फ़ नींदें और ख़्वाब ही नहीं
अपनी सुब्हें भी दे देती हूं
और रात कट जाती है
मगर यह आज
नाउम्मीदी के आंसुओं में घुल कर
धब्बा सा
मेरे सारे वलवले निगल के
मुअल्लक़ मेरे सामने है
किस बहाने गुज़रेगा
कि कल की कोई उम्मीद नहीं

○

ٹوٹے دھاگوں کو جوڑنے پہ
گانٹھ تو پڑتی ہے
نہیں تو
تم بھی اپنے وجود کے ٹوٹے ہوئے دھاگے کا
سرا کھول دو
میں بھی
اپنے وجود کے دھاگے کا آخری سرا
ادھیڑ دیتی ہوں
دونوں سروں کو
ایک دوسرے میں بن دیں
گانٹھ نہیں پڑے گی
ہم دونوں
بنا گانٹھ کا ایک وجود بن جائیں گے

○

टूटे धागों को जोड़ने पे
गांठ तो पड़ती है
नहीं तो
तुम भी अपने वजूद के टूटे हुए धागे का
सिरा खोल दो
मैं भी
अपने वजूद के धागे का आख़िरी सिरा
उधेड़ देती हूं
दोनों सिरों को
एक दूसरे में बुन दें
गांठ नहीं पड़ेगी
हम दोनों
बिना गांठ का एक वजूद बन जायेंगे

○

کیا روشنی تھی
وہاں سب نے
اپنی آنکھیں نکال دی تھیں
اور آنکھوں کی جگہ
جھوٹ کی مٹی سے بنے دیے رکھے تھے
جن میں
مجبوری کے کھیت میں
اُگی سرسوں کا تیل جلتا
وہ میرے نہیں تھے
مگر اپنے جیسے لگتے تھے
میں تابع داری کی شمع جلائے
اُن کے پاس جاتی
وہ اُسے مکاری سے بجھا دیتے
مجھے کولھو میں ڈالتے
یا پھر دھنتے
اُن کے پاس بہت تیل اور بہت روئی رہتی
پھر بھی
ان کے پاس جو بھی جاتا
روئی یا تیل بن جاتا

○

क्या रोश्नी थी
वहां सब ने
अपनी आंखें निकाल दी थी
और आंखों की जगह
झूठ की मिट्टी से बने दिये रखे थे
जिन में
मजबूरी के खेत में
उगी सरसों का तेल जलता
वह मेरे नहीं थे
मगर अपने जैसे लगते थे
मैं ताबेदारी की शमा जलाए
उनके पास जाती
वह उसे मक्कारी से बुझा देते
मुझे कोल्हू में डालते
या फिर धुनते
उनके पास बहुत तेल और बहुत रूई रहती
फिर भी
उनके पास जो भी जाता
रूई या तेल बन जाता

○

میں اُس کا کھویا ہوا کل ہوں
اس کی اَنا پرستی نے مجھے
اپنے قدموں سے روندا ہے
سیاست دانوں کا جھوٹ
مہذب ہوتا ہے
وہ اپنی خطاؤں کو تسلیم نہیں کرتے
دوسروں کے خوابوں کا سودا کرتے ہیں
اس کا آج، اس کی زندگی کی دوپہر ہے
اس کی زندگی کی شام اس کا کل ہے
اور وہ میں ہوں

○

मैं उसका खोया हुआ कल हूं
उसकी अना परस्ती ने मुझे
अपने क़दमों से रौंदा है
सियासत दानों का झूठ
मोहज़्ज़ब होता है
वह अपनी ख़ताओं को तसलीम नहीं करते
दूसरों के ख़्वाबों का सौदा करते हैं
उसका आज, उसकी ज़िंदगी की दोपहर है
उसकी ज़िंदगी की शाम उसका कल है
और वह मैं हूं

آج وہ میرے دیکھے ہوئے آخری خواب کو
روندتی ہوئی
آسمانوں میں سرایت کر رہی ہے
کل اس کو مجھ میں ڈوبنا ہے
کل میں اپنائیت کو اُتار پھینکوں گی
جو آج میری روح کا لباس ہے
کیا کل اس کی آمد پر
میں اس کا ہاتھ تھام سکوں گی؟
آج میں اُس کی چوکھٹ پر
سچے جذبوں کے قحط میں پڑی
سکڑ رہی ہوں
لاتعلقی کی تلوار
میرے اندر ٹوٹ کے رہ گئی
اس کو کون سنبھالے گا؟
مجھے اپنے اصل میں شامل نہ ہونے دیا گیا
میں اپنی بازگشت سے بھر گئی ہوں
میں اس کو کل کہاں رکھوں گی؟
دل میں
جو اس کی مکاری کے ہاتھوں
اُجڑ گیا
اگر اُجڑنے کا زہر
میرے سارے جسم میں پھیل گیا
میری سانسوں کو کون سنبھالے گا
وہ کل کہاں جائے گی؟

आज वह मेरे देखे हुए आख़िरी ख़्वाब को
रोंदती हुई
आसमानों में सरायत कर रही है
कल उसको मुझमें डूबना है
कल मैं अपनाइयतों को उतार फेंकूंगी
जो आज मेरी रूह का लिबास है
क्या कल उसकी आमद पर
मैं उसका हाथ थाम सकूंगी?
आज मैं उसकी चौखट पर
सच्चे जज़्बों के क़हत में पड़ी
सिकुड़ रही हूं
लातअल्लुक़ी की तलवार
मेरे अंदर टूट के रह गई
उसको कौन संभालेगा?
मुझे अपने असल में शामिल न होने दिया गया
मैं अपनी बाज़गश्त से भर गई हूं
मैं उसको कल कहां रखूंगी?
दिल में
जो उसकी मक्कारी के हाथों
उजड़ गया है
अगर उजड़ने का ज़हर
मेरे सारे जिस्म में फैल गया
मेरी सांसों को कौन संभालेगा
वह कल कहां जायेगी?

○

تمہاری رضا کو لوگ
میری خطا کہتے ہیں
میرے ہاتھوں سے وہ پوشاک
چھین لی گئی
جو میں پہننے والی تھی
اور پہنی ہوئی پوشاک
میں اُتار چکی تھی
میرے سارے آنے والے موسم
منسوخ کر دیے گئے تھے
میں نے کوئی احتجاج نہیں کیا
اپنا سر تسلیم خم کر دیا تھا
مجھے اتنی ایذا دی گئی
کہ ارمانوں کا ریشم کاتنا
اب میری برداشت سے باہر ہے
اور پھر موسم منسوخ نہ ہوتے
پھول ریشم بٹورتے
میری عریانی ڈھک جاتی
تمہاری تابع داری میں
میں نے اپنی مٹھی کبھی کھول کر نہیں دیکھی
کون اپنے خواب کا
ایک ٹکرا کاٹ کر
میری عریانی ڈھانپ دے گا

○

तुम्हारी रज़ा को लोग
मेरी ख़ता कहते हैं
मेरे हाथों से वह पोशाक
छीन ली गई
जो मैं पहनने वाली थी
और पहनी हुई पोशाक
मैं उतार चुकी थी
मेरे सारे आने वाले मौसम
मंसूख़ कर दिए गए थे
मैंने कोई एहतिजाज नहीं किया
अपना सरे तस्लीम ख़म कर दिया था
मुझे इतनी ईज़ा दी गई
कि अरमानों का रेशम कातना
अब मेरी बरदाश्त से बाहर है
और फिर मौसम मंसूख़ न होते
फूल रेशम बटोरते
मेरी उरयानी ढक जाती
तुम्हारी ताबेदारी में
मैंने अपनी मुट्ठी कभी खोलकर नहीं देखी
कौन अपने ख़्वाब का
एक टुकड़ा काट कर
मेरी उरयानी ढांप देगा
लाओ मैं अपने हाथ की लकीरें मिटा दूं

○

اپنے من کو مار دینا
میرا معمول تھا
کسی مجبور کی تاک میں نہ رہنا بھی
میرا معمول تھا
لیکن ان سب کا یہ معمول نہ تھا
جن کے چہروں کی رونقوں میں
میں رہتی تھی
انہوں نے بہت سوں کی مجبوری سے
تنکے چنے تھے
اور میری مسرتوں کی اوس میں
تنکے کو بھگو بھگو کر

○

अपने मन को मार देना
मेरा मामूल था
किसी मजबूर की ताक में न रहना भी
मेरा मामूल था
लेकिन उन सब का यह मामूल न था
जिनके चेह़रों की रोनक़ों में
मैं रहती थी
उन्होंने बहुत सों की मजबूरी से
तिनके चुने थे
और मेरी मुसर्रतों की ओस में
हर तिनके को भिगो-भिगो कर

اپنے گھونسلے بنے تھے
وہ میرے معمول سے پریشان نہیں تھے
لیکن جب بھی میں کسی درخت کی اور دیکھتی
پریشانی سے وہ بے حال ہو جاتے
حالانکہ میں نے کبھی بھی کسی درخت میں
جگہ نہیں ڈھونڈی
اور نہ کہیں سے کبھی کوئی تنکا چنا
میری خوشی
جو اُن کی کچھ بھی نہیں لگتی
بہت پہلے گم ہو گئی تھی
میں جانتی ہوں
اور میں یہ بھی جانتی ہوں
کہ تمام نصیحتیں جو وہ مجھے کرتے رہے تھے
خود کو غیر محفوظ سمجھ کر کرتے رہے تھے
وہ یہ نہیں جانتے
کہ وہ محفوظ ہیں!
اپنے من کو مارنا تو
میرا معمول ہے
اور کسی مجبور کی تاک میں
نہ رہنا بھی میرا معمول ہے

अपने घोंसले बुने थे
वह मेरे मामूल से परेशान नहीं थे
लेकिन जब भी मैं किसी दरख़्त की ओर देखती
परेशानी से वह बेहाल हो जाते
हालांकि मैंने कभी भी किसी दरख़्त में
जगह नहीं ढूंढी
और न कहीं से भी कोई तिनका चुना
मेरी खुशी
जो उनकी कुछ भी नहीं लगती
बहुत पहले गुम हो गई थी
मैं जानती हूं
और मैं यह भी जानती हूं
कि तमाम नसीहतें जो वह मुझे करते रहे थे
ख़ुद को ग़ैर महफ़ूज़ समझ कर करते रहे थे
वह यह नहीं जानते
कि वह महफ़ूज़ हैं!
अपने मन को मारना तो
मेरा मामूल है
और किसी मजबूर की ताक में
न रहना भी मेरा मामूल है

○

زندگی کی سگریٹ
تمہارے ساتھ پینے کی خاطر
میں نے اپنے سوچنے کی صلاحیت
تمہارے نام کردی تھی
اور وہ تمام کھوٹے
تمہارے کمرے میں سجا دیے تھے
جنہیں تم نے عمر بھر
شکار کیا تھا
میں اپنی ساری خوشبوئیں
خرچ کر کے
تمہارا پورا درد خرید رہی تھی
لیکن تم نے آنکھوں پر ہی نہیں

○

ज़िंदगी की सिग्रेट
तुम्हारे साथ पीने के लिए
मैंने अपने सोचने की सलाहियत
तुम्हारे नाम कर दी थी
और वह तमाम मुख़ौटे
तुम्हारे कमरे में सजा दिए थे
जिन्हें तुमने उम्र भर
शिकार किया था
मैं अपनी सारी ख़ुश्बूऐं
ख़र्च करके
तुम्हारा पूरा दर्द ख़रीद रही हूं
लेकिन तुमने आंखों पर ही नहीं

دماغ پر بھی پٹی باندھ رکھی تھی
سڑک حادثے کے بعد
میرا پلستر چڑھتے سے
جو تم نے ایک لمحے کو
اپنی آنکھوں کی پٹی کھول دی تھی
تمہارا سر جھک گیا تھا!
مجھے معلوم تھا میں تمہیں کھودوں گی
جو کھو جاتا ہے
اس کے کھونے کا افسوس گانٹھ بن جاتا ہے
میں اگرچہ ہل نہیں سکتی تھی
سوچنے سے محروم نہیں تھی
اور دنیا سوچنے سے عبارت ہے
میری آنکھیں سوج گئی تھیں، بند نہیں تھیں
اور کانوں میں وہ سب آوازیں آرہی تھیں
جب تم میرے حافظے کے مفلوج ہو جانے کا اعلان کر رہے تھے
میں دیکھ رہی تھی
لوگ تمہاری طرف متوجہ ہوئے تھے
لیکن تمہارے دماغ پہ لگائی ہوئی پٹی
سب کو نظر آگئی تھی
تم جان لو کہ دنیا سوچنے سے عبارت ہے
اب زندگی کی سگریٹ صرف میں پیوں گی
اور تم سگریٹ کی راکھ کی طرح
میری انگلیوں سے جھڑتے رہو گے

दिमाग़ पर भी पट्टी बांध रखी थी
सड़क हादसे के बाद
मेरा पलस्त्तर चढ़ते समय
जो तुमने एक लम्हे को
अपनी आंखों की पट्टी खोल दी थी
तुम्हारा सर झुक गया था!
मुझे मालूम था कि मैं तुम्हें खो दूंगी
जो खो जाता है
उसके खोने का अफ़सोस गांठ बन जाता है
मैं अगरचे हिल नहीं सकती थी
सोचने से महरूम नहीं थी
और दुनिया सोचने से इबारत है
मेरी आंखें सूज गई थीं, बंद नहीं थीं
और कानों मं वह सब आवाज़ें आ रही थीं
जब तुम मेरे हाफ़िज़े के मफ़लूज हो जाने का एलान कर रहे थे
मैं देख रही थी
लोग तुम्हारी तरफ़ मुतवज्जेह हुए थे
लेकिन तुम्हारे दिमाग़ पर लगी हुई पट्टी
सबको नज़र आ गई थी
तुम जान लो कि दुनिया सोचने से इबारत है
अब ज़िंदगी का सिग्रेट सिर्फ़ मैं पियूंगी
और तुम सिग्रेट की राख की तरह
मेरी उंगलियों से झड़ते रहोगे

○

گاندھی پیس فاؤنڈیشن کے
اونچی چھت والے کمرے میں پڑی
سوچ رہی تھی
میں کل عید کیسے مناؤں گی؟
کہ زمین پھٹ گئی
بھونچال اتنا تیز تھا
میں بیڈ سے گر کر فرش پہ آئی
بالکل ویسے ہی
جیسے پچھلی چاندرات کو تم نے
میرے ہاتھوں میں
چوڑیاں چڑھاتے ہوئے
مجھے فرش پہ گرایا تھا
پھر عید کے دن بھی تم نے جھوٹ بولا تھا
اور تمہارے جھوٹ بولنے پر
سچ کی زبان ذبح کر کے
میں نے جو قربانی دی تھی
کیا عید منانے کے لیے کافی نہیں
یہی سوچتے ہوئے
اونچی چھت والے کمرے میں
چاندرات گزر گئی

○

गांधी पीस फाउंडेशन के
ऊंची छत वाले कमरे में पड़ी
सोच रही थी
मैं कल ईद कैसे मनाऊंगी?
कि ज़मीन फट गई
भूंचाल इतना तेज़ था
मैं बेड से गिर कर फ़र्श पर आई
बिलकुल वैसे ही
जैसे पिछली चांद रात को तुमने
मेरे हाथों में
चूड़ियां चढ़ाते हुए
मुझे फ़र्श पर गिराया था
फिर ईद के दिन भी तुमने झूठ बोला था
और तुम्हारे झूठ बोलने पर
सच की ज़बान ज़बह करके
मैंने जो कुरबानी दी थी
क्या ईद मनाने के लिए काफ़ी नहीं
यही सोचते हुए
ऊंची छत वाले कमरे में
चांद रात गुज़र गई

○

میں رُکی ہوئی ہوں
تم بھاگ رہے ہو
یہ منظر بہت ہے
عمر بھر حیران کرنے کو
میں اپنی اور تمہاری عمروں کا
ربط نبھانا چاہتی تھی
تم تیز رو پانی کی طرح بہہ گئے
تم میں کھڑے ہونے میں
مجھے زیادہ وقت نہیں لگا تھا
میری سانسیں جلدی اکھڑ گئی تھیں
بہت دور تک
میں تمہارے ساتھ بہتی رہی ہوں
مجھے ساحل پہ کیوں پھینک رہے ہو
میں تمہارا جھاگ نہیں
جو تھک ہار کر ریت پہ سو جاؤں

○

मैं रूकी हुई हूं
तुम भाग रहे हो
यह मंज़र बहुत है
उम्र भर हैरान करन को
मैं अपनी और तुम्हारी उम्रों का
रब्त निभाना चाहती थी
तुम तेज़ रौ पानी की तरह बह गए
तुम में खड़े होने में
मुझे ज़्यादा वक़्त नहीं लगा था
मेरी सांसें जल्दी उखड़ गई थीं
बहुत दूर तक
मैं तुम्हारे साथ बहती रही हूं
मुझे साहिल पर क्यों फेंक रहे हो
मैं तुम्हारा झाग नहीं
जो थक हार कर रेत पर सो जाऊं

◆

وہ شام
اوندھی پڑی رو رہی ہے
جس نے دل کی گرہ کھول کر
تمہارے سینے پہ
سر رکھا تھا...
تم نے اپنی زبان سے
ساری آوازیں اُتار دی تھیں
اور اپنے سینے میں
اس کو پناہ دی تھی...
اس سے پہلے کہ وہ شام
روتے روتے بکھر جائے
ایک بار پھر
اس شام کو
اپنی چراغ جیسی آنکھوں سے تھام لو
یا پھر
اپنے لبوں کی خاموشی میں سلا لو

* * *

वह शाम
औंधी पड़ी रो रही है
जिसने दिल की गिरह खोलकर
तुम्हारे सीने पे
सर रखा था.....
तुमने अपनी ज़बान से
सारी आवाज़ें उतार दी थीं
और अपने सीने में
उसको पनाह दी थी.....
इससे पहले कि वह शाम
रोते-रोते बिखर जाए
एक बार फिर
इस शाम को
अपनी चिराग़ जैसी आंखों से थाम लो
या फिर
अपने लबों की ख़ामोशी में सुला लो

○

منافق لوگوں کے درمیان
میں سچی بات کہتی رہی
تو مجھے شہر چھوڑنا پڑا
بھاگتے بھاگتے ہانپ گئی
اور پیڑ کے نیچے
بس آنکھیں موند لیں کہ پیڑ نے
چھاؤں میں رکنے سے منع کیا
لیکن میری ساری جیبوں کو
چھاؤں سے بھر دیا...
میں اکثر
چھاؤں سے بھری جیبوں کو خالی کر کے
دھوپ کی گرد پونچھ دیتی ہوں

پر
پیڑ سخی تھا
گروی تھا
اس خیال سے ایسے بھر جاتی ہوں
جیسے گرجا گھر
خاموشی سے

○

मुनाफ़िक लोगों के दर्मियां
मैं सच्ची बात कहती रही
तो मुझे शहर छोड़ना पड़ा
भागते भागते हांप गई
और पेड़ के नीचे
बस आंखें मूंद लीं कि पेड़ ने
छांव में रूकने से मना किया
लेकिन मेरी सारी जेबों को
छांव से भर दिया
मैं अक्सर
छांव से भी जेबों को ख़ाली करके
धूप की गर्द पोंछ देती हूं
पर
पेड़ सख़ी था
गिरवी था
इस ख़्याल से ऐसे भर जाती हूं
जैसे गिरजा घर
ख़ामोशी से

○

اطلسی، کمخواب
مہذب، جھمکے، کنگن، گجرا
سبھی رُلا دیے تھے
جب جھوٹ کی قینچی سے
تم سچ کا ریشم کتر رہے تھے
میں بھی منڈپ میں بیٹھے
سب کچھ دیکھ رہی تھی
لیکن اپنا من
تمہاری ہتھیلی پہ رکھتے سے
بہت سالوہا
میں نے اپنے سینے میں رکھ دیا تھا
میں نے اپنے ہاتھ کی لکیروں کو بھی تو اُتار کر
تمہیں دے دیا تھا
اپنی سانسوں کو بھی تو کھول کر
تمہیں اوڑھا دیا تھا
اور پھر میں نے
تمہاری روح کو پناہ دی تھی
کتنے دھنوان تھے تم...
جھوٹ کی قینچی کیوں نہیں بھولے؟
تم فرہاد کیوں نہیں تھے فرہاد؟

○

अतलसी, कमख़्वाब
मेंहदी, झुमके, कंगन, गजरा
सभी रूला दिए थे
जब झूठ की कैंची से
तुम सच का रेशम कुतर रहे थे
मैं भी मंडप में बैठे
सब कुछ देख रही थी
लेकिन अपना मन
तुम्हारी हथेली पर रखते समय
बहुत सा लोहा
मैंने अपने सीने में रख दिया था
मैंने अपने हाथ की लकीरों को भी तो उतार कर
तुम्हें दे दिया था
अपनी सांसों को भी तो खोलकर
तुम्हें ओढ़ा दिया था
और फिर मैंने
तुम्हारी रूह को पनाह दी थी
कितने धनवान थे तुम.....
झूठ की कैंची क्यों नहीं भूले?
तुम फ़रहाद क्यों नहीं थे फ़रहाद?

◆

مجھے خواب دیکھنے کی
اجازت نہیں ہے
اور زندگی کرنے کی
اجازت ہے
اس دھوکے میں
میں بھٹک رہی ہوں
جلنے اور بجھنے کے درمیان
سانسیں لے رہی ہوں
زندگی میرا چہرہ تکتی ہے
جیسے وہ یہ جانتی ہی نہیں
کہ اس میں سمانے کے لیے
خواب دیکھنا اتنا ہی ضروری ہے
جتنا دیے کے جلنے کے لیے تیل کا

○

मुझे ख़्वाब देखने की
इजाज़त नहीं है
और ज़िंदगी करने की
इजाज़त है
इस धोके में
मैं भभक रही हूं
जलने और बुझने के दर्मियां
सांसें ले रही हूं
ज़िंदगी मेरा चेहरा तकती है
जैसे वह यह जानती ही नहीं
कि उसमें समाने के लिए
ख़्वाब देखना इतना ही ज़रूरी है
जितना दिये के जलने के लिए तेल का

○

ہنسنا میرے دسترس میں نہیں
رونے تو دو مجھے
میرے آنسوؤں میں
میرے دل کا خالی پن گونجتا ہے
میں اپنے آنسوؤں سے
اپنے سوکھے ہونٹوں کو
بھگوتی ہوں
اور اپنی گمشدگی کے
اسرار میں گم
آنسوؤں میں چھپتی ہوں
کبھی میں اُمید کے بکھرے گھروندوں کو
آنسوؤں میں سمیٹتی ہوں
خوف کے گھنگھرو کی چھن چھن بھی
میرے آنسوؤں میں بہتی ہے
میں اپنی توہین آرزو
اور توہین عزت بھی
آنسوؤں سے دھوتی ہوں
میں کسی کندھے پر نہیں
سوکھی ٹہنیوں پر
شبنم گراتی ہوں
میں روتی ہوں

○

हंसना मेरे दसतरस में नहीं
रोने तो दो मुझे
मेरे आंसुओं में
मेरे दिल का ख़ालीपन गूंजता है
मैं अपने आंसुओं से
अपने सूखे होटों को
भिगोती हूं
और अपनी गुमशुदगी के
असरार में गुम
आंसुओं में छुपती हूं
कभी मैं उम्मीद के बिखरे घरौंदों को
आंसुओं में समेटती हूं
ख़ौफ़ के घुंघरू की छन छन भी
मेरे आंसुओं में बहती है
मैं अपनी तौहीन-ए-आरज़ू
और तौहीन-ए-इज़्ज़त भी
आंसुओं से धोती हूं
मैं किसी कंधे पर नहीं
सूखी टेहनियों पर
शबनम गिराती हूं
मैं रोती हूं

○

میرے دکھوں کی گونج
تمہاری آواز سے سریلی ہے
تمہاری گویائی اب لوٹی ہے
جب من کے ساز سجائے تھے میں نے
کہ تم بولو تو دھن بن جائے
زندگی ایک گیت بن جائے
تم تغافل میں پڑے رہے
تمہاری آواز کی آرزو میں
میں نے ابھی تک
اپنے سفر کا آغاز نہیں کیا
لیکن بے شمار دکھ
میری جان سے گزرتے رہے
رقص کرتے رہے!
اور وہ درد بھی جو میری ہمشیرہ نے
ذبح ہوتے ہوئے
میری آنکھوں میں رکھ دیا تھا
جب سے
دُکھ جی رہی ہوں
میں تمہارے منصوبے کیا
خواب بھی نہیں جی سکتی

◆

मेरे दुखों की गूंज
तुम्हारी आवाज़ से सुरीली है
तुम्हारी गोयाई अब लौटी है
जब मन के साज़ सजाये थे मैंने
कि तुम बोलो तो धुन बन जाये
ज़िंदगी एक गीत बन जाये
तुम तग़ाफुल में पड़े रहे
तुम्हारी आवाज़ की आरजू में
मैंने अभी तक
अपने सफ़र का आग़ाज़ नहीं किया
लेकिन बेशुमार दुख
मेरी जान से गुज़रते रहे
रक़्स करते रहे!
और वह दर्द भी
जो मेरी हमशीरा ने
ज़बह होते हुए
मेरी आंखों में रख दिया था
जब से
दुख जी रही हूं
मैं तुम्हारे मंसूबे क्या
ख़्वाब भी नहीं जी सकती

○

کتنی بار اُکھاڑو گے اس کو
کہیں تو جڑوں کو نمو لینے دیتے
بار بار اکھڑنے کے درد سے
وہ زمین میں
پھیل نہیں سکڑ رہے ہیں
اور تم پتے گن رہے ہو
ذرا سا ٹھہر جاتے
وہ پیڑ اپنے پھولوں سے
ساری فضا معطر کرتا
اور تم
اس کے سائے میں
ٹیک لگاتے
یوں ہانپ نہیں رہے ہوتے.
اس کو اکھاڑ اکھاڑ کے

○

कितनी बार उखाड़ दोगे उसको
कहीं तो जड़ों को नमू लेने देते
बार-बार उखड़ने के दर्द से
वह ज़मीन में
फैल नहीं सिकुड़ रहे हैं
और तुम पत्ते गन रहे हो
ज़रा सा ठहर जाते
वह पेड़ अपने फूलों से
सारी फ़िज़ा मुअत्तर करता
और तुम
उसके साये में
टेक लगाते
यूं हांप नहीं रहे होते
उसको उखाड़-उखाड़ के

○

مجھے زندگی جینے کی ممانعت ہے
زندگی سے جھوجھنے کی مجھے
اجازت ہے
میں بار بار کوشش کرتی ہوں
جینے کی ممانعت کے باوجود جینے کی
ان کی چالاک چال کے سامنے
میری کوشش کتنی بے کار ہے

○

मुझे ज़िंदगी जीने की मुमानिअत है
ज़िंदगी से जूझने की मुझे
इजाज़त है
मैं बार-बार कोशिश करती हूं
जीने की मुमानिअत के बावजूद जीने की
उनकी चालाक चाल के सामने
मेरी कोशिश कितनी बेकार है

○

میں بچپن میں
دو قلم ایک ساتھ مانگتی تھی
میرے دادا خوش ہو جاتے
اور میری ماں بھی مسکراتی
پاپا، نانا بننے سے پہلے
بچوں کے کھیل میں دلچسپی نہیں لیتے
میں دو دو ہاتھوں سے لکیریں کھینچتی
ایک دن میرے ہاتھوں

○

मैं बचपन में
दो क़लम एक साथ मांगती थी
मेरे दादा खुश हो जाते
और मेरी मां भी मुस्कुराती
पापा नाना बनने से पहले
बच्चों के खेल में दिलचस्पी नहीं लेते
मैं दो-दो हाथों से लकीरें खींचती
एक दिन मेरे हाथों

عورت بن گئی
جس کے ہاتھ پیر ہی نہیں
دل اور دماغ بھی دکھ رہے تھے
پھر اس کی تہذیب کرنے میں
میری چھتیس راتیں گزر گئیں
سینتیسویں رات
پاپا میرے کھیل میں شریک ہوئے
مڑے تڑے کاغذ جیسے
اس عورت کو
اپنی جیب میں ٹھونس لیا
میں ملال میں
اپنے دونوں قلم توڑ بیٹھی
اب عورت نہیں
پھول بناؤں گی
کاغذی پھول
جنہیں نہ کہیں مٹی کی ضرورت
نہ ہوا، روشنی اور پانی کی محتاجی ہو
پھر جو جہاں چاہے
اُنہیں رکھ دے
یا سجا دے

औरत बन गई
जिसके हाथ पैर ही नहीं
दिल और दिमाग़ भी दिख रहे थे
फिर उसकी तहज़ीब करने में
मेरी छत्तीस रातें गुज़र गईं
सैंतीसवीं रात
पापा मेरे खेल में शरीक हुए
मुड़े-तुड़े काग़ज़ जैसे
उस औरत को
अपनी जेब में ठोंस लिया
मैं मलाल में
अपने दोनों क़लम तौड़ बैठी
अब औरत नहीं
फूल बनाऊंगी
काग़ज़ी फूल
जिन्हें न कहीं मिट्टी की ज़रूरत
न हवा, रोश्नी और पानी की मोहताजी हो
फिर जो जहां चाहे
उन्हें रख दे
या सजा दे

○

رات تک کھد جائے گی
قبر میری
خواب کب لکھوں گی؟
سانس کب لوں گی؟
کس سے پوچھوں!
خواب تک میں
میرا کوئی نہیں ہوگا
جو مجھے بتا دے...

○

रात तक खुद जायेगी
कब्र मेरी
ख़्वाब कब लिखूंगी?
सांस कब लूंगी?
किस से पूछूं
ख़्वाब तक में!
मेरा कोई नहीं होगा
जो मुझे बता दे......

مردے اپنی قبر کی زمین بھی نہیں دیکھتے
دیکھی تھی میں نے زندگی
اٹلس میں سمندر جیسی
جو اس قدر نیلا تھا
جیسا بعد میں کبھی نہیں دیکھا
لیکن یہ سب سوچنے کی مہلت نہیں
سوچوں تو ایک بار پھر
زندگی بسر کرنے کا
ہنر مل جائے گا
ابھی گڑیا کو توڑنا ہے
جس کے جڑنے میں
بیس سال لگے تھے
پھر آتش دان کی آگ کو
گل کرنا ہے
جو میں نے
اپنی محرومیاں تاپنے کے لیے
جلائی تھی

کیا کانچ اور راکھ
دفنائے جائیں گے...؟

मुर्दे अपनी कब्र की ज़मीन भी नहीं देखते
देखी थी मैंने ज़िंदगी
एटलस में समुंद्र जैसी
जो इस क़द्र नीला था
जैसा बाद में कभी नहीं देखा
लेकिन यह सब सोचने की मोहलत नहीं
सोचूं तो एक बार फिर
ज़िंदगी बसर करने का हुनर मिल जायेगा
अभी गुड़िया को तोड़ना है
जिसके जुड़ने में बीस साल लगे थे
फिर आतिशदां की आग को
गुल करना है
जो मैंने
अपनी महरूममियां तापने के लिए
जलाई थीं

क्या कांच और राख
दफ़नाए जायेंगे.....?

* * *

میری آنکھوں میں
خواب ہیں یا اندیشے
تمہیں سوچنا ہوگا!
میرے سامنے
مستقبل ہے یا
مستقبل کی دھند
تمہیں سوچنا ہوگا!
میں نے زندگی گزاری
یا موت بسر کی
تمہیں سوچنا ہوگا!

کیا بال برابر لکیر
کھینچ سکتے ہو؟

◆

मेरी आंखों में
ख़्वाब हैं या अन्देशे
तुम्हें सोचना होगा!
मेरे सामने
मुसतक़्बिल हैं या
मुसतक़्बिल की धुंध
तुम्हें सोचना होगा!
मैंने ज़िंदगी गुज़ारी
या मौत बसर की
तुम्हें सोचना होगा!

क्या बाल-बराबर लकीर
खींच सकते हो?

اکیلی

अकेली

○

اگر تمہارے ہزار پیڑوں میں سے
ایک میں بھی ہوتی تو
ایک سال میں
چھ اسپرے، ایک کھاد
اور تمہاری ہزاروں چاہت بھری نظریں
مجھے نصیب ہوتیں اور تب
دل سوگوار نہ ہوتا
میری ہر ٹہنی
تم اپنے ہاتھوں تراشتے

○

अगर तुम्हारे हज़ार पेड़ों में से
एक मैं भी होती तो
एक साल में छः स्प्रे, एक खाद
और तुम्हारी हज़ारों चाहत भरी नज़रें
मुझे नसीब होतीं
और तब
दिल सोगवार न होता
मेरी हर टेहनी
तुम अपने हाथों तराशते

میں سنور جاتی
ہوا مجھ میں سانس بھرتی
دھوپ اور بادل
میرے دل کی سرخ سچائیوں میں جھلمل کرتے
اور نہ جانے کتنے سرخ پھولوں سے
میں فروزاں رہتی
میری ذات کی کیاری سے
تمہاری ذات کے احاطے تک
تمازت اور خوشبو
شاداب پھول اور شاداب خار ہوتے
مگر میں
تمہارے احاطے سے باہر کا پیڑ تھی
خانہ بدوشوں کی بستی کا
وہ جنگلی پیڑ جس پر
آوارہ پرندے چہچہاتے ہیں
اور جس کی ہر ٹہنی
اپنے اندر
ایک خلاء سمیٹے
آسمان کی وسعتوں میں
بھٹک رہی ہے

मैं संवर जाती
हवा मुझ में सांस भरती
धूप औा बादल
मेरे दिल की सुर्ख़ सच्चाइयों में झिलमिल करते
और न जाने कितने सुर्ख़ फूलों से
मैं फ़रोज़ां रहती
मेरी ज़ात की क्यारी से
तुम्हारी ज़ात के इहाते तक
तमामज़त और ख़ूश्बू
शदाब फूल और शदाब ख़्वार होते
मगर मैं
तम्हारे इहाते से बाहर का पेड़ थी
ख़ानाबदोशों की बस्ती का
वह जंगली पेड़ जिसपर
आवारा परिंदे चहचहाते हैं
और जिसकी हर टहनी
अपने अंदर
एक ख़ला समेटे
आस्मां की वुस्अतों में
भटक रही है

محمود ہاشمی
(نئی دہلی)

Kashmir Treasure Collection.Digitization by eGangotri

○

جب بھی تو اندھیرا تھا
اور میں
چلی جا رہی تھی
آج بھی اندھیرا ہے
اور میں
چلی جا رہی ہوں
ہاں
تب آنکھیں بند تھیں
آج آنکھیں کھلی ہیں

○

जब भी तो अंधेरा था
और मैं
चली जा रही थी
आज भी अंधेरा है
और मैं
चली जा रही हूं
हां
तब आंखें बंद थीं
आज आंखें खुली हैं

○

تنہا ہوں
اور
تنہائی تم سے مخاطب ہے...
تم اپنی سانسوں میں بسی خوشبو سے دور
اپنی تنہائی کی ایک شام
مجھے دے دو
سائے کی صورت دور بھٹکتی ہوئی اس زندگی کو
اپنے وجود کے کسی تاریک گوشے میں چھپالو کہ
تم جن بے منظر راستوں سے گزرتے ہو
میں بھی انہی راستوں میں اُڑتی ہوئی دھول ہوں

◆

तंहा हूं
और
तंहाई तुम से मुख़ातिब है
तुम अपनी सांसों में बसी खुश्बू से दूर
अपनी तंहाई की एक शाम
मुझे दे दो
साए की सूरत दूर भटकती हुई इस ज़िंदगी को
अपने वजूद के किसी तारीक गोशे में छूपा लो कि
तुम जिन बेमंज़र रास्तों से गुज़रे हो
मैं भी उन्हीं रास्तों में उड़ती हुई धूल हूं

◆

ہو نہ ہو
سورج بھی
کالی سرکش ندی کی
تہہ میں بہہ گیا ہو
پھر
دن ہونے کا کیا امکان اور
رات ہے کہ
پوچھ رہی ہے کدھر جاؤ گے
شام کے آوارہ جھونکوں سے

○

हो न हो
सूरज भी
काली सरकश नदी की
तह में बह गया हो
फिर
दिन होने का क्या इमकान
और रात है कि
पूछ रही है किधर जाओगे
शाम के आवारा झोंकों से

بچھڑا دامن
رات کو گلے لگا کے
سایہ کی مانند
سیہ رات میں
کھو گیا تھا
تم کیوں احتجاج کرتے ہو
پوچھ سکتی ہوں کیا؟
آنکھوں کی جستجو
چاہت
عبادت
خواب و خیال
تم
اپنی سیاہی میں
گوندھ چکے تھے
اُسی نظر کو
روشنی کے انتظار میں
سجا رہے ہو!
تم
سورج کا اشتہار
کیونکر بنے ہو
پوچھ سکتی ہوں کیا؟

211—من بانی

बिछड़ा दामन
रात को गले लगा के
साये की मानिंद
सियाह रात में
खो गया था
तुम क्यों एहतिजाज करते हो
पूछ सकती हूं क्या?
आंखों की जुस्तजू
चाहत
इबादत
ख़्वाब-ओ-ख़्याल
तुम
अपनी सियाही में
गूंध चुके थे
उसी नज़र को
रोश्नी के इंतेज़ार में
सजा रहे हो
तुम
सूरज का इश्तेहार
क्योंकर बने हो
पूछ सकती हूं क्या?

○

جانتی ہوں
تمہارا گھر
آباد ہے
پھر بھی
کہیں کوئی ویران سا گوشہ ہو تو
میرے نام
لکھ دینا
جہاں میں
اجڑے راستوں کی
دھول بھری پوٹلی
کھول کر
کچھ دھاگے چن سکوں
اور
اُن دھاگوں سے
اپنے زخموں کے کھلے ہوئے ہونٹ
سینے کی مشق دہراتی رہوں

◆

जानती हूं
तुम्हारा घर
आबाद है
फिर भी
कहीं कोई वीरान सा गोशा हो तो
मेरे नाम
लिख देना
जहां मैं
उजड़े रास्तों की
धूल भरी पोटली
खोल कर
कुछ धागे चुन सकूं
और
उन धागों से
अपने ज़ख़्मों से
अपने ज़ख़्मों के खुले हुए होंट
सीने की मश्क दुहराती रहूं

◆

جب سے
تم نے
یہ نگر چھوڑا ہے
دھوپ روپوش ہے
...اسی کی حرارت میں
تپتی دھول
میں پہنتی
اسی کی مسافتوں کو
اوڑھتی تھی
اب میں
بالکل عریاں ہوں!
صحن میں پھیلے کپڑے ابھی تک
گیلے ہیں

O

जब से
तुम ने
यह नगर छोड़ा है
धूप रूपोश है
.....उसी की हरारत में
तपती धूल
मैं पहनती
उसी की मसाफ़तों को
ओढ़ती थी.....
अब मैं उरयां हूं!
सेहन में फैले कपड़े अभी तक
गीले हैं

○

کالے سمندر سے
جب بھی
وہ
کنارے پہ آتی
تم
اپنی دلدل سے

217—من بانی

○

काले समुंद्र से
जब भी
वह
किनारे पे आती
तुम
अपनी दलदल से

ہر بار
اس کو
اسی سمندر میں لے جاتے
پھر کنارے سے
جتنی آوازیں
تم
دیتے رہے
اس کے بدن سے گزر کر
لہروں پر
نقش ہو گئیں
تم
آوازوں کی لہروں میں
ایک ڈولتی لہر
اور
وہ بھی
شاید
سمندر کی تاریکی کا
کوئی چھلاوا تھے

हर बार
उस को
उसी समुंद्र में ले जाते
फिर किनारे से
जितनी आवाज़ें
तुम
देते रहे
उसके बदन से गुज़र कर
लहरों पर
नक़्श हो गईं
तुम
आवाज़ों की लहरों में
एक डोलती लहर
और
वह भी
शायद
समुंद्र की तारीकी का
कोई छलावा थे

○

نہ جانے
کیا خریدنے
گھر سے چلی تھی
کہیں کچھ بھی ایسا بازار میں نہیں
جو دامن گیر ہوتا
اب
خالی ہاتھ
تماشائی بنی
ہر بازار سے
گزر جاؤں گی

○

न जाने
क्या ख़रीदने
घर से चली थी
कहीं कुछ भी ऐसा बाज़ार में नहीं
जो दामनगीर होता
अब
ख़ाली हाथ
तमाशाई बनी
हर बाज़ार से
गुज़र जाऊंगी

○

بستر
اک بے خوابی کا صحرا ہے
سناٹے پھانکتے پھانکتے
ٹوٹ کر
بکھر جاتی ہوں
ہر رات
پلاسٹر آف پیرس کی
سفید تہہ
خود پہ چڑھا لیتی ہوں
اور جب
صبح ہوتی ہے
تو
بستر پر
ایک لکیر پاتی ہوں
جس کا تسلسل
ہزار خانوں میں بٹ کر بھی
باقی رہتا ہے

○

बिस्तर
इक बेख़्वाबी का सहरा है
सन्नाटे फांकते-फांकते
टूट कर
बिखर जाती हूं
हर रात
प्लास्टर ऑफ पैरिस की
सफ़ेद तह
खुद पे चढ़ा लेती हूं
और जब
सुबह होती है
तो
बिस्तर पर
एक लकीर पाती हूं
जिसका तसलसुल
हज़ार ख़ानों में बट कर भी
बाक़ी रहता है

○

کبھی چاند کی صورت
میرے غم کے اندھیرے میں
اُتر کر دیکھو
قاتل کی طرح تم نہ سوچو
جینے کا پھر کوئی حوصلہ بخشو
اگر تم چاہو!
مرے وجود میں
اپنی شفاف خنک کرنوں سے
نور پھیلا دو
پھر کوئی سیہ شام
نہ آنے دو
اگر تم چاہو!

○

कभी चांद की सूरत
मेरे ग़म के अंधेरे में
उतर कर देखो
क़ातिल की तरह तुम न सोचो
जीने का फिर कोई हौसला बख़्शो
अगर तुम चाहो
मेरे वजूद में
अपनी शफ़ाफ़ खुनक किरणों से
नूर फैला दो
फिर कोई सियाह शाम
न आने दो
अगर तुम चाहो

○

آدھی رات
کوئی میری زمین پر اُترتا ہے
روشنیاں بکھیرتا ہے...
جھلتی دھوپ میں
سایہ بن کے
پھیل جاتا ہے!
دنیا کی بھیڑ میں
وہ کتنا نمایاں ہے

○

आधी रात
कोई मेरी ज़मीन पर उतरता है
रोशनियां बिखेरता है.....
झुलसती धूप में
साया बन के
फैल जाता है
दुनिया की भीड़ में
वह कितना नुमायां है

○

اس راستے سے بھی
بس
گزر جاؤں گی
میرے ساتھ
ہر ساحل تک
ہم سفر ہیں
کچھ زاویے
کئی بے سمت مسافتوں کے
میں
تم سے
تمہاری
تنہائی نہیں مانگتی

○

इस रास्ते से भी
बस
गुज़र जाऊंगी
मेरे साथ
हर साहिल तक
हम सफ़र हैं
कुछ ज़ाविए
कई बेसिम्त मसाफ़तों के
मैं तुम से
तुम्हारी
तंहाई नहीं मांगती

○

جسم کی اوڑھنی میں
ڈھکی
ایک بجھی سی روح
کسی یاد کی چادر سے
جھانکتی ہے
ڈھیر ساری ریت
آنکھوں سے گزر جاتی ہے
آسماں چھو لینے کی
بیکار کوشش میں
بادل کے
آنچل سے
لٹکی
وہ
دھوپ کے رستے پہ
شبنم مانگ رہی ہے

○

जिस्म की ओढ़नी में
ढकी
एक बुझी सी रूह
किसी याद की चादर से
झांकती है
ढेर सारी रेत
आंखों से गुज़र जाती है
आसमां छू लेने की
बेकार कोशिश में
बादल के
आंचल से
लटकी
वह
धूप के रस्ते पे
शब्नम मांग रही है

○

تم بولتے
تو میری تنہائی
مجھے
ڈسنے سے رہ جاتی
اور شاید
تمہیں بھی
تمہارا
اکیلاپن
کچھ دیر
نہیں ستاتا
ورنہ کس وجود کی آواز
زندگی کے کانوں تک جاتی ہے
زندگی کی نگری
پتھروں کی نگری
نہ دیواروں کے کان
نہ دستکوں کی آواز

○

तुम बोलते
तो मेरी तंहाई
मुझे
डसने से रह जाती
और शायद
तुम्हें भी
तुम्हारा
अकेलापन
कुछ देर
नहीं सताता
वरना किस वजूद की आवाज़
ज़िंदगी के कानों तक जाती है
ज़िंदगी की नगरी
पत्थरों की नगरी
न दीवारों के कान
न दस्तकों की आवाज़

◆

ہرے پیڑوں کی بانہیں
رفتہ رفتہ
بے لباس ہو رہی تھیں
تند ہوائیں
زمین پہ پھیلے پتوں سے
لپٹ کر
خاموش ہو گئیں
اور
دھوپ کا ایک
عریاں ٹکڑا
اداسی میں لت پت
مری کھڑکی سے ٹپکا
تو
سنسان کمرے میں
اک تازہ
کونپل کھلی
یوں کچھ ہو جانا
کتنا مختصر ہوتا ہے
اور
ہو جانے کا بھلا دینا
کتنا طویل!

○

हरे पेड़ों की बांहें
रफ़्ता-रफ़्ता
बेलिबास हो रही थीं
तुंद हवायें
ज़मीन पे फैले पत्तों से
लिपट कर
ख़ामोश हो गईं
और
धूप का एक
उरियां टुकड़ा
उदासी में लत-पत
मेरी खिड़की से टपका
तो
सुंसान कमरे में
इक ताज़ा
कोंपल खिली
यूं कुछ हो जाना
कितना मुख़्तसर होता है
और
हो जाने का भुला देना
कितना तवील!

◆

زبان پر
حرف دھندلے ہیں
آنکھوں میں۔
فاصلوں کی دھول چبھ رہی ہے
بارش اور آندھی کے
اس چیختے شور میں
مجھے کون
تیرے گاؤں
چند لمحوں کے لیے لے جائے گا؟

○

ज़बान पर
हर्फ़ धुंधले हैं
आंखों में
फ़ासलों की धूल चुभ रही है
बारिश और आंधी के
इस चीख़्ते शोर में
मुझ कौन
तेरे गांव
चंद लम्हों के लिए ले जायेगा?

○

تجھے
دیکھ کے
یوں لگتا ہے
جیسے
چاند اُترا ہو
مری زندگی کی سیہ راتوں میں
جس کی
شفاف خنک کرنوں سے
میرا وجود
روشن ہوا جاتا ہے
تو
میری روح کا
نغمہ
تیری ذات سے
آباد
میرا وجود

○

तुझे
देख के
यूं लगता है
जैसे
चांद उतरा हो
मेरी ज़िंदगी की सियाह रातों में
जिसकी
शफ़्फ़ाफ़ खुनक किरणों से
मेरा वजूद
रोशन हुआ जाता है
तू
मेरी रूह का
नग़मा
तेरी ज़ात से
आबाद
मेरा दजूद

○

تمہاری بے توجہی نے
میرے
ان چاہے وجود کو
جس انجان سڑک پہ پھینکا تھا
وہ اب
میری منزل ہے
یہ تم مجھے ساتھ لے کر
کس نئے سفر کی تیاری میں لگے ہو

○

तुम्हारी बेतवज्जही ने
मेरे
अनचाहे वज़ूद को
जिस अंजान सड़क पे फेंका था
वह अब
मेरी मंज़िल है
यह तुम मुझे साथ ले कर
क़िस नए सफ़र की तैयारी में लगे हो

○

ایک چھت کے نیچے
کئی کمروں والا
گھر
نہیں چاہیے تھا
یہ تم نے
کیا کہہ دیا
کشادہ حلقوں سے
خود کو
ڈھونڈ لائی تھی
میں
کھونا نہیں
جینا چاہتی تھی
تمہاری
بانہوں کے چھوٹے سے حصار میں

○

एक छत के नीचे
कई कमरों वाला
घर
नहीं चाहिए था
यह तुमने
क्या कह दिया
कुशादा हलक़ों से
खुद को
ढूंढ लाई थी
मैं
खोना नहीं
जीना चाहती थी
तुम्हारी
बांहों के छोटे से हिसार में

○

رات کا پچھلا پہر
خاموشی سے
سرکتا رہا
گرم برسات سے
تکیہ بھیگا کیا...
اور
کچھ منظر تھے
چراغ جلنے کے
جو آنسوؤں کو دامن دیتے رہے

◆

रात का पिछला पहर
ख़ामोशी से
सरकता रहा
गर्म बरसात से
तकिया भीगा क्या.....
और
कुछ मंज़र थे
चिराग़ जलने के
जो आंसुओं को दामन देते रहे

○

رات ڈھلتی رہی
میں بجھے ستاروں کو تکتی رہی
نقرئی ندیاں
کوہساروں سے بہتی رہیں
اندھیروں میں گم ہوتی رہیں
کہکشاں
حسن عالم سجاتی رہی
اور معدوم ہو گئی
چاند نے
جھک کر سرد ماتھے کو چھو لیا
فضا اور تاریک ہوتی گئی
میں
گم صم بہت دیر تک لیٹی رہی
اور یاد
سوکھے پھولوں کی پتیوں سے
میرے وجود کو ڈھکتی رہی

○

रात ढलती रही
मैं बुझे सितारों को तकती रही
नक़रई नदियां
कोहसारों से बहती रहीं
अंधेरों में गुम होती रहीं
कहकशां
हुस्न-ए-आलम सजाती रही
और मअदूम हो गई
चांद ने
झुक कर सर्द माथे को छू लिया
फ़िज़ा और तारीक होती गई
मैं
गुम सुम बहुत देर तक लेटी रही
और याद
सूखे फूलों की पत्तियों से
मेरे वजूद को ढकती रही

○

چلتے چلتے
پاؤں چھلنی ہو گئے
بن منزل کے
سفر کتنا دشوار ہے
ہر راہ
دھوپ برساتی ہوئی
قاتل لگ رہی ہے
پر
چلتے رہنا
اَزل کا لکھا ہے
ذرا رک گئی
تو تھک جاؤں گی
دیکھو مجھے
آواز مت دینا

◆

चलते चलते
पांव छलनी हो गए
बिन मंज़िल के
सफ़र कितना दुश्वार है
हर राह
धूप बरसाती हुई
क़ातिल लग रही है
पर
चलते रहना
अज़ल का लिखा है
ज़रा रूक गई
तो
थक जाऊंगी
देखो मुझे
आवाज़ मत देना

○

اسے نہ توڑو
تمہاری کڑواہٹوں کو
شبنم میں گوندھ کے
یہ گڑیا بنائی ہے
اس کی چمکتی ہوئی آنکھیں
تمہیں بٹن لگتی ہیں
میں
کہ جس نے آج تک
تمہارے من کو
کچھ بھی کرنے سے نہیں روکا
اس دن بھی نہیں
جب تم نے
مجھے گڑیا سمجھ کے
میرے بازو، ٹانگیں اور سر
پھینک دیے تھے الگ الگ کر کے
لیکن آج
اس گڑیا کو
میں تمہیں
توڑنے نہیں دوں گی!

○

इसे न तोड़ो
तुम्हारी कड़वाहटों को
शबनम में गुंध के
यह गुड़िया बनाई है
इसकी चमकती हुई आंखें
तुम्हें बटन लगती हैं
मैं
कि जिस ने आज तक
तुम्हारे मन को
कुछ भी करने से नहीं रोका
उस दिन भी नहीं
जब तुमने
मुझे गुड़िया समझ के
मेरे बाजू, टांगे और सर
फेंक दिये थे अलग-अलग करके
लेकिन आज
इस गुड़िया को
मैं तुम्हें
तोड़ने नहीं दूंगी!

* * *

بے سمت
سفر کے زاویے
لمحہ لمحہ
ہڑپ رہے ہیں مجھے
اک اَن دیکھی کھوج میں
بے چین
دلدل میں
پھنسی ہوں
محض
ایک کیڑے کی طرح
جب کہ
میرا مقصد
کیڑوں کی طرح جینا نہیں ہے

o

बे सिम्त
सफ़र के ज़ाविये
लम्हा-लम्हा
हड़प रहे हैं मुझे
इक अनदेखी खोज में
बेचैन
दलदल में
फंसी हूं
महज़
एक कीड़े की तरह
जबकि
मेरा मक़सद
कीड़ों की तरह जीना नहीं है

○

جب تم
بے راستہ جنگل میں
مجھے چھوڑ کے چلے گئے تھے
میں تمہارا نام
بہت دنوں تک
ہرے درختوں پہ کندہ کرتی رہی
پھر یوں ہوا
درختوں کے گرتے پتوں میں
تمہارے نام کا ہر حرف چھپ گیا
اور میں
گرتے پتوں کے اُس ڈھیر میں
تمہارا نام تلاش کرتی رہی تھی

○

जब तुम
बेरास्ता जंगल में
मुझे छोड़ के चले गए थे
मैं तुम्हारा नाम
बहुत दिनों तक
हरे दरख़्तों पे कंदा करती रही
फिर यूं हुआ
दरख़्तों के गिरते पत्तों में
तुम्हारे नाम का हर हर्फ़ छुप गया
और मैं
गिरते पत्तों के उस ढेर में
तुम्हारा नाम तलाश करती रही थी

◆

سوکھے پودے
سینچنے کو
کہا تھا اس نے
پھر معجزہ یہ ہوا
کچھ پھول
کھل اٹھے
اور
فضا میں
خوشبو بکھرنے لگی
مرے ہی کمرے میں اُتری
تکیے سے خواب اڑا لے گئی
کہ
جب سے اب تک
میں
بے خوابی کی شکار
کسی نامراد کھوج میں رُکی
اداس لے میں
پکارتی ہوں اُسے

◆

सूखे पौदे
सीखने को
कहा था उसने
फिर मूजज़ा यह हुआ
कुछ फूल
खिल उठे
और
फ़िज़ा में
खुश्बू बिखरनें लगी
मेरे ही कमरे में उतरी
तकिये से ख़्वाब उड़ा ले गई
कि
जब से अब तक
मैं
बेख़्वाबी की शिकार
किसी नामुराद खोज में रूकी
उदास लय में
पुकारती हूं उसे

○

میں
ساحل پہ کھڑی
خاموش صدائیں
سنتی تھی
کہ کوئی موج
ریت کے فاصلے کاٹ کر
ایک پھول
کھلا گئی
مجھے
بشدت احساس نے
چھونے نہ دیا
پر
وہ پھول تھا
اس کا لمس
خوشبو کی طرح
پھیلتا چلا گیا

○

मैं
साहिल पे खड़ी
ख़ामोशी सदायें
सुनती थी
कि कोई मौज
रेत के फ़ासले काट कर
एक फूल खिला गई
मुझे
शिद्दत-ए- अहसास ने
छूने न दिया
पर
वह फूल था
उस का लम्स
ख़ुश्बू की तरह
फैलता चला गया

○

وہ پرتو نور
جس نے
خانہ دل کے چراغ
جلائے تھے
کھو گیا ایک دن
دیر تک
اس کی تصویر بنتی رہی
خرابے میں جشن ہوتا رہا

من بانی—61

○

वह परतौ-ए-नूर
जिसने
ख़ाना-ए-दिल के चिराग़
जलाये थे
खो गया एक दिन
देर तक
उसकी तस्वीर बुनती रही
ख़राबे में जश्न होता रहा

اور پھر
سورج
کئی روز روٹھا رہا
وادیاں
ظلمتوں میں ڈوبی رہیں
کالی پرچھائیوں نے
راستے گھیر لیے
ہم اُس کو آواز دیتے رہے
اور یہ آواز
بے نام صحراؤں سے لوٹ کر
آ گئی
ہم منزلوں منزلوں
خاک اڑاتے رہے
اور پھر یوں ہوا
چہرے
اسی خاک میں اَٹ گئے
آنکھوں میں تیرگی چھا گئی
وہ اور ہم
ایک دوسرے سے
اجنبی ہو گئے

और फिर
सूरज
कई रोज़ रूठा रहा
वादियां
जुलमतों में डूबी रहीं
काली परछाइयों ने
रास्ते घेर लिए
हम उसको आवाज़ देते रहे
और यह आवाज़
बेनाम सहराओं से लौट कर
आ गई
हम मंज़िलों मंज़िलों
ख़ाक उड़ाते रहे
और फिर यूं हुआ
चेहरे
उसी ख़ाक में अट गए
आंखों में तीरगी छा गई
वह और हम
एक दूसरे से
अजनबी हो गए

○

وہ اکثر
میرے صحراؤں میں
دہائی دیا کرتی
نہ جانے اُسے
کیوں
تعلق تھا مجھ سے
اپنی خوشبو سے وہ
اُداس لمحوں کو
شبنمی بنا دیتی
اور
مجھے لگتا
کہ
پھول، سبزہ، گھٹا
سب میرے لیے ہیں
رنگین فضا
مہکی ہوئی دھنک
خوابوں کا جزیرہ
میرا ہے
پر وہ صدا
ایک سایہ تھی
جو اُداس شام میں
ڈھل گئی

○

वह अक्सर
मेरा सहराओं में
दुहाई दिया करती
न जाने उसे
क्यों
तअल्लुक था मुझसे
अपनी ख़ूश्बू से वह
उदास लम्हों को
शबनमी बना देती
और
मुझे लगता
कि
फूल, सब्ज़ा, घटा
सब मेरे लिए हैं
रंगीन फ़िज़ा
महकी हुई धनक
ख़्वाबों का जज़ीरा
मेरा है
पर वह सदा
एक साया थी
जो उदास शाम में
ढल गई

○

شہر پُر ہول
شکستہ حال تمناؤں کا عذاب
مقفل دروازے
لہو کی دستک
شہر دل کے پتھر پر
کھدا حرف انا
سوائے لپٹنے کے
اپنے سائے سے
کیا کرتے؟

○

शहर पुरहौल
शिकस्ता हाल तमन्नाओं का अज़ाब
मुक़फ़्फ़ल दरवाज़े
लहू की दस्तक
शहर-ए- दिल के पत्थर पर
खुदा हर्फ़-ए- अना
सिवाए लिपटने के
अपने साये से
क्या करते?

◆

آزمائش بجا سہی
پیمانۂ صبر کے
چھلکنے کا
احتمال ہی ہوتا
تو شاید
یوں
بے اعتدال نہ ہوتے

○

आज़माइश बजा सही
पैमाने सब्र के
छलकने का
एहतिमाल ही होता
तो शायद
यूं
बेएतिदाल न होते

○

ہوا گنگنائی تھی
فضا مسکرائی تھی
ہیرے موتیوں سے حسین
اُن
لمحوں کے سر پر
وقت کا خنجر پڑا
اور خون ٹپکا
جو منجمد ہے
آج بھی
اس کمرے کی دہلیز پر

○

हवा गुनगुनाई थी
फ़िज़ा मुस्कुराई थी
हीरे मोतियों से हसीन
उन
लम्हों के सर पर
वक़्त का ख़ंजर पड़ा
और ख़ून टपका
जो मुंजमिद है
आज भी
उस कमरे की दहलीज़ पर

○

جس کے ہر قطرے سے
رگ رگ مچلتی تھی
وہ بساطِ شعر و نغمہ
کائناتِ نور
کھو گئی ایک دن
باقی
خرابے رہے
وادیاں
تیرہ و تار ہو گئیں
میں اُسے
آواز دیتی رہی
صدائے بازگشت
بے نام صحراؤں سے لوٹ کر
میرے لرزاں وجود سے
ٹکراتی رہی

O

जिस के हर क़तरे से
रग-रग मचलती थी
वह बिसात-ए- शेर्-ओ- नग़्मा
कायनात-ए-नूर
खो गई एक दिन
बाक़ी
खराबे रहे
वादियां
तीरह-ओ-तार हो गइ।
मैं उसे
आवाज़ देती रही
सदा-ए-बाज़गश्त
बेनाम सहराओं से लौट कर
मेरे लरज़ां वजूद से
टकराती रही

○

سب لفظ
میری آنکھوں کے سامنے سے
نہیں گزرے ہیں
میں
تم کو
کیسے پہچانوں؟
اور جو
گزرے ہیں تو
آنکھیں دھندلا گئیں!
پھر لفظ
خود بھی تو
منتشر ہوتے ہیں
الفاظ
کیسے جوڑے جائیں؟

○

सब लफ़्ज़
मेरी आंखों के सामने से
नहीं गुज़रे हैं
मैं
तुमको
कैसे पहचानूं?
और जो गुज़रे हैं तो
आंखें धुंधला गईं!
फिर लफ़्ज़
खुद भी तो
मुनतशिर होते हैं
अल्फ़ाज़
कैसे जोड़े जायें

○

یہ تم نے کیا کیا
جو اس کو مار ڈالا
درد و افکار
چمن کے اپنے دامن میں
سنبھالنے والا
وہ شخص
کتنا سچا تھا
تمہارا حسن

* * *

यह तुमने क्या किया
जो उसको मार डाला
दर्द-ओ-अफ़्कार
चुन के अपने दामन में
संभालने वाला
वह शख़्स
कितना सच्चा था
तुम्हारा हुस्न

اسی سچے نور کی ایک لو تھی
تمہاری چمک
اُسی کے ماتھے کا سورج تھی
تمہاری مہک
اُسی کے وجود کی خوشبو تھی
یہ تم نے کیا کیا
جو اُس کو مار ڈالا
جھلستی دھوپ اور
پتھر کی بارش سے
تخلیق کیا گیا
وہ شخص
پت جھڑ بھی
اپنے دامن میں بھر لیتا ہے
کتنا سچا تھا
اُسی کی روشنی سے
ریت کے ذرّے
منور ہوا کرتے تھے
اُسی کی بشارت سے
دُکھ جھوٹے
ہو جایا کرتے تھے
یہ تم نے کیا کیا
جو اُس کو مار ڈالا

उसी सच्चे नूर की एक लौ थी
तुम्हारी चमक
उसी के माथे का सूरज थी
तुम्हारी महक
उसी के वजूद की खुश्बू थी
यह तुमने क्या किया
जो उसको मार डाला
झुलसती धूप और
पत्थर की बारिश से
तख़्लीक़ किया गया
वह शख़्स
पतझड़ भी
अपने दामन में भर लेता है
कितना सच्चा था
उसी की रोशनी से
रेत के ज़र्रे
मुनव्वर हुआ करते थे
उसी की बशारत से
दुख झूठे हो जाया करते थे
यह तुमने क्या किया
जो उसको मार डाला

◆

اُجڑے راستوں کی
دھول سے
کھٹکتی آنکھیں
قربت کے
پلوں کی
دل پہ دستک
خاموشی میں
لت پت کمرہ
دوری کے لمحوں میں
لتھڑی یہ رات
گمان
تیری خوشبو کا
اور
میں

○

उजड़े रास्तों की
धूल से
खटकती आंखें
कुरबत के
पलों की
दिल पे दस्तक
ख़ामोशी में
लत-पत कमरा
दूरी के लम्हों में
लिथड़ी यह रात
गुमां
तेरी खुश्बू का
और
मैं

عکس

دل میں کیسا ہے
کس کا ہے انتظار
برسوں گزرے
اس سائے میں
رقصندہ ہوں
رنگ چہرے کا
چراغ آنکھوں کے
دھندلے پڑ گئے
کوئی خدا
نہ ہمسایۂ خدا
ہر لمحہ
اک بارِ گراں
دور تک
سنسان راستہ
گرد آلود!

○

अक्स
दिल में कैसा है
किसका है इंतेज़ार
बरसों गुज़रे
उस साये में
रक़्संदा हूं
रंग चेहरे का
चिराग़ आंखों के
धुंधलें पड़ गए
कोई ख़ुदा
न हमसाया-ए-ख़ुदा
हर लम्हा
इक बार-ए-गिरां
दूर तक
सुंसान रास्ता
गर्द आलूद!

○

آ
میری تنہائی
شام
ساتھ ہی بتائیں گے
ایک دوسرے کی
آغوش میں
سب کچھ
بھول جائیں گے
کون اُترے گا
ترے بغیر
دل کے اندھے
غاروں تک

○

आ
मेरी तंहाई
शाम
साथ ही बितायेंगे
एक दूसरे की
आग़ोश में
सब कुछ
भूल जायेंगे
कौन उतरेगा
तेरे बग़ैर
दिल के अंधे
ग़ारों तक

○

یہاں سے وہاں تک
سب نے
جلتے سورج کو دیکھا ہے
کس نے
اس کے
سوز کو پہچانا
آ میری تنہائی
پھر رات ڈھلے گی
سورج چڑھے گا
اُجالا ہوگا
تیری میری سرگوشی
رسوا ہو کر
رہ جائے گی

○

यहां से वहां तक
सब ने
जलते सूरज को देखा है
किस ने
उस के
सोज़ को पहचाना
आ मेरी तंहाई
फिर रात ढलेगी
सूरज चढ़ेगा
उजाला होगा
तेरी मेरी सरगोशी
रूस्वा होकर
रह जायेगी

○

ایک دن
ڈھیر سارے زخموں کو
وہ
دفنانے چلی
صحرا صحرا گھومی
رات ہوئی
اک سوکھے پیڑ کے
دامن میں
آسودہ نیند سو گئی
سوکھا پیڑ
مغرور ہو گیا
چھاؤں کے گمان میں
بانہیں پھیلانے لگا
تو وہ جاگ گئی
مغرور نہ ہو
اس آسودگی میں
تھکن ہے جنم جنم کی
پھیلی بانہیں
ٹوٹ گئیں
اور
وہ
قید ہو گئی

○

एक दिन
ढेर सारे ज़ख़्मों को
वह
दफ़नाने चली
सहरा-सहरा घूमी
रात हुई
इक सूखे पेड़ के
दामन में
आसूदा नींद सो गई
सूखा पेड़
मग़रूर हो गया
छांव के गुमान में
बाहें फैलाने लगा
तो वह जाग गई
मग़रूर न हो
इस आसूदगी में
थकन है जन्म जन्म की
फैली बाहें
टूट गईं
और
वह
क़ैद हो गई

◆

جب تم نے
اپنی رفاقت سے
اُس کی افشاں
بھری تھی
ایک
نئے پن کی خوشبو سے
فضا معطر ہوئی تھی
اور وہ
تمہاری روشنی میں
نہائی تھی
پھر
تم اور وہ
دھند کی مہین لہر جیسے
ایک دوجے کے
رگ وپے میں
سرایت کرنے لگے
آج
وہ جذبہ
ایک تلاش
اس کے آغاز کی
اس کے انجام کی

○

जब तुमने
अपनी रिफ़ाक़त से
उसकी अफ़शां
भरी थी
एक
नये पन की खूश्बू से
फ़िज़ा मुअत्तर हुई थी
और वह
तुम्हारी रोश्नी में
नहाई थी
फिर
तुम और वह
धुंध की महीन लहर जैसे
एक दूजे के
रग-व-पै मैं
सरायत करने लगे
आज
वह जज़्बा
एक तलाश
उसके आग़ाज़ की
उसके अंजाम की

○

کیسا سپنا تھا
اس کے
ہاتھوں میں
بیتے لمحوں کا آئینہ تھا
میں
جیسے
ہر اُس لمحے کو چھو رہی تھی
کہ کچھ
چہرے جگمگائے
جن کی مسکراہٹ میں
میرا
ہر سکھ
جڑاؤ موتیوں جیسا تھا

○

कैसा सपना था
उसके
हाथों में
बीते लम्हों का आईना था
मैं
जैसे
हर उस लम्हे को छू रही थी
कि कुछ
चेहरे जगमगाए
जिन की मुस्कुराहट में
मेरा
हर सुख
जुड़वा मोतियों जैसा था

○

میں سمجھی تھی
دونوں کا
انجام ایک ہے
بارش کی بوندیں ہوں
یا
آنسوؤں کے قطرے
ساتھ برستے
بنجر سلگتے
ریگستانوں کی پیاس
بجھتی نہیں
ہر سمت
پر پھیلانے کا عادی
بادل کا وہ
منچلا ٹکڑا

○

मैं समझी थी
दोनों का
अंजाम एक है
बारिश की बूंदें हूं
या
आंसुओं के क़तरे
साथ बरस्ते
बंजर सुलगते
रेगिस्तानों की प्यास
बुझती नहीं
हर सिम्त
पर फैलाने का आदी
बादल का वह
मंचला टुकड़ा

◆

یادوں کے کالے ساگر میں
ایک ٹوٹی کشتی
ڈگمگا رہی تھی
کہ ہم نے
کچھ دیے روشن کیے
بکھرے خوابوں سے
ٹوٹے آئینے جوڑ دیے
اور پھر
اپنے چہرے میں
کتنے چہروں کو
دیکھا
کسی چہرے کو
پہچان نہ سکے

○

यादों के काले सागर में
एक टूटी कश्ती
डगमगाता रही थी
कि हमने
कुछ दिये रोशन किए
बिखरे ख़्वाबों से
टूटे आईने जोड़े
और फिर
अपने चेहरे में
कितने चेहरों को
देखा
किसी चेहरे को
पहचान न सके

○

وہ جو
تیز دھوپ کے
کھردرے راستوں پر
بے رنگ ہوگئی تھی
ایک وقت کی
ست رنگی
اوڑھنی تھی
بے رنگ کو دنیا
کسی بھی رنگ میں
رنگ دیتی ہے
ایک دن
وہ بھی
رنگریز کے ہاتھوں
رنگ گئی
اور...
اوڑھنی پھٹ گئی

○

वह जो
तेज़ धूप के
खुरदुरे रास्तों पर
बे रंग हो गई थी
एक वक़्त की
सत रंगी
ओढ़नी थी
बेरंग को दुनिया
किसी भी रंग में
रंग देती है
एक दिन
वह भी
रंगरेज़ के हाथों
रंग गई
और.....
ओढ़नी फट गई

○

ایک سایہ
خدوخال سے میرا تھا
مجھ ہی سے
حساب مانگتا تھا
کچھ زخموں کا
اور کچھ
دائرے تھے

○

एक साया
ख़द-ओ-ख़ाल से मेरा था
मुझ से ही
हिसाब मांगता था
कुछ ज़ख़्मों का
और कुछ
दायरे थे

جو
جھانکتے تھے
میرے آنچل سے
ہر شام
وہ سایہ
ان دائروں میں اُبھرتا
اور وہ دائرے
اس سائے میں
پھر کوئی
گھونگھرو باندھے
دائروں کے
اُس سائے میں
سائے کے اُن دائروں میں
رقصندہ رہتا
اور
رات
گزر جاتی

जो
झांकते थे
मेरे आंचल से
हर शाम
वह साया
उन दायरों में उभरता
और वह दायरे
उस साये में
फिर कोई
घुंघरू बांधे
दायरों के
उस साये में
साये के उन दायरों में
रक़्सिंदा रहता
और
रात
गुज़र जाती

○

اُجڑے راستوں کی
دھول بھری
اوڑھنی میں
لاکھوں
دھوپ کے ٹکڑے آتے
اور
جھلملاتے
وہ شانت کھڑی
حیران تھی کہ
بادل کا کوئی منچلا ٹکڑا
برس پڑا
اجڑے راستوں کی ساری دھول
دھل گئی
اور
اوڑھنی
تار تار ہو گئی

○

उजड़े रास्तों की
धूल भरी
ओढ़नी में
लाखों
धूप के टुकड़े आते
और झिलमिलाते
वह शांत खड़ी
हैरान थी कि
बादलों का कोई मनचला टुकड़ा
बरसा पड़ा
उजड़े रास्तों की सारी धूल
धुल गई
और
ओढ़नी
तार-तार हो गई

◆

جب سے
ڈھیر سارے دن گزر گئے
میری موت
شروع ہوئی تھی
پہلی قسط میں تھا
معصوم اعتبار
جس کی موت نے
رنگ چہرے کا
چراغ آنکھوں کے
دھندلا دیے
دوسری قسط میں تھا
اعتقاد
جس کی موت نے
ساٹھ سال کا بنا ڈالا
اور اب میں
موت کی تیسری قسط کے انتظار میں بیٹھی
دھول بھری زندگی گزار رہی ہوں

○

जब से
ढेर सारे दिन गुज़र गए
मेरी मौत
शुरू हई थी
पहली क़िस्त में था
मासूम एतिबार
जिसकी मौत ने
रंग चेहरे का
चिराग़ आंखों के
धुंधला दिए
दूसरी क़िस्त में था
एतिक़ाद
जिसकी मौत ने
साठ साल का बना डाला
और अब मैं
मौत की तीसरी क़िस्त के इंतेज़ार में बैठी
धूल भरी ज़िंदगी गुज़ार रही हूं

○

کہیں میں
اَندھی تو نہیں

وہ سب

کہاں ہیں

قافلہ

منزل

پھر چلتے چلتے
ایک مدت بھی تو ہوئی

اب

سورج بھی

ڈوبنے کو ہوگا
کہیں کوئی پیڑ بھی نہیں
جس کی چھاؤں میں
مطمئن بیٹھ جاتی

فقط

ایک سنسان راستہ

اور

میں

یا اللہ کچھ نہیں تو

ایک

دراڑ ملے

جہاں میں چھپ جاؤں

اور بس

◆

कहीं मैं
अंधी तो नहीं
वह सब
कहां हैं
काफ़िला
मंज़िल
फिर चलते-चलते
एक मुद्दत भी तो हुई
अब
सूरज भी
डूबने को होगा
कहीं कोई पेड़ भी नहीं
जिसकी छांव में
मुतमइन बैठ जाती
फ़क़त
एक सुंसान रास्ता
और
मैं
या अल्लाह कुछ नहीं तो
एक दराड़ मिले
जहां मैं छुप जाऊं
और बस

○

نہ جانے
وقت کا کون سا جھونکا تھا
ورق
پلٹتے گئے
لمحے بکھرے رہے
لمحوں کا بکھراؤ کتنا مشکل ہے!
ہر بکھرتے لمحے سے
اُس ایک لمحے کی روشنی
کتنی وابستہ تھی

جو
پلٹتے اَوراق کی سطحوں پہ
ٹھہرا ہوا تھا
اور بے حد
روشن تھا

○

न जाने
वक़्त का कौन सा झोंका था
वरक़
पलटते गए
लम्हे बिखरते रहे
लम्हों का बिखराव कितना मुश्किल है!
हर बिखरे लम्हे से
उस एक लम्हे की रोशनी
कितनी वाबिस्ता थी
जो
पलटते अवराक़ की सतहों पे
ठहरा हुआ था
और बेहद
रोशन था

○

خواب کی بلندی جیسا
سرو قد پیڑ
گر جائے گا
آندھی
تھم تو گئی
بدلتے موسم سے
اکھڑی جڑیں
نمو کہاں سے لائیں گی؟
اُجڑے بسیروں کی
کوئی
نشانی نہیں
حد نگاہ تک
کھوکھلا پن
ہوا کے قدموں میں سر خم!

○

ख़्वाब की बुलंदी जैसा
सरो-क़द पेड़
गिर जायेगा
आंधी
थम तो गई
बदलते मौसम से
उखड़ी जड़ें
नमू कहां से लायेंगी?
उजड़े बसेरों की
कोई
निशानी नहीं
हद-ए-निगाह तक
खोखलापन
हवा के क़दमों में सर ख़म!

◆

زخم آلود پیر
بن منزل کے
سفر میں
ہر پل گردش میں رواں
گردش
رک سکی ہے بھلا؟
کارواں کے ماتھے پہ
منزل کا پرچم
پرچم کے رنگوں سے
الجھتی کوئی لاش
کیسے بھر سکتی ہے
پیپ بہتے زخموں کی
رنگوں سے ابھرتا دھواں
بے بسی کا دھواں
گونج اٹھتا ہے
گم شدہ عقیدوں کی
تلاش میں

* * *

ज़ख़्म आलूद पैर
बिन मंज़िल के
सफ़र में
हर पल गर्दिश में रवां
गर्दिश
रूक सकी है भला?
कारवां के माथे पे
मंज़िल का परचम
परचम के रंगों से
उलझती कोई लाश
कैसे भर सकती है
पीप बहते ज़ख़्मों की
रंगों से उभरता धुंआं
बेबसी का धुआं
गूंज उठता है
गुमशुदा अक़ीदों की
तलाश में

○

المناک اُداس فضا میں
ایک روشنی کی کرن
ٹھنڈے لہو کو
ابال دیتی ہے
بے رنگ سا سناٹا
بھیانک سائے
اور سایوں سے ابھرتی شعاعیں!
ٹھٹھرتے لباس میں
منہ چھپاتی آواز
انگڑائیاں لے رہی ہے
افق تا افق
بادلوں کا ہجوم
بکھر سا رہا ہے
کہ سایوں سے
اُبھرتی شعاعیں
اپنا احاطہ بڑھاتی جا رہی ہیں
اور ایک دن
میرے وجود کی
ساری سرحدیں
پار کر جائیں گی

○

अलमनाक उदास फ़िज़ा में
एक रोशनी की किरण
ठंडे लहू को
उबाल देती है
बेरंग सा सन्नाटा
भयानक साये
और सायों से उभरती शुआएं!
ठिठुरते लिबास में
मुंह छुपाती आवाज़
अंगड़ाइयां ले रही है
उफ़क ता उफ़क़
बादलों का हुजूम
बिखर सा रहा है
कि सायों से
उभरती शुआएं
अपना इहाता बढ़ाती जा रही हैं
और एक दिन
मेरे वजूद की
सारी सरहदें
पार कर जायेंगी

○

تاریک خلا کا وہ سیارہ
آن گرا
کسی ویرانے میں
شکستہ در و بام
ہولناک تنہائی
ان شکستہ سے در و بام میں
سورج بہت دیر سے
خوابیدہ ہے
ذہن کا ہر نقش
اَن گنت لمحوں کی
مسافت لیے
فضا کے آئینوں میں
ہر بجھے عکس کا
منتظر
کہ شاید
ان شکستہ سے در و بام میں
خوابیدہ سورج
کچھ دیر کے لیے جاگ جائے

○

तारीक ख़ला का वह सय्यार
आन गिरा
किसी वीराने में
शिकस्ता दर-ओ-बाम
होलनाक तंहाई
इन शिकस्ता से दर-ओ-बाम में
सूरज बुहत देर से
ख़्वाबीदा है
ज़ेहन का हर नक़्श
अंगिनत लम्हों की
मसाफ़त लिए
फ़िज़ा के आईनों में
हर बुझे अक्स का
मुंतज़िर
कि शायद
इन शिकस्ता से दर-ओ-बाम में
ख़्वाबीदा सूरज
कुछ देर के लिए जाग जाये

○

فضا خزاں آلود ہو رہی تھی
اور میں خاموش کھڑی
ہوا کے ہر جھونکے سے
زخم کھاتی
شام کے
آوارہ جھونکوں کی منتظر تھی...
پرندوں کی اُڑان سے

○

फ़िज़ा ख़िज़ां-आलूद हो रही थी
और मैं ख़ामोश खड़ी
हवा के हर झोंके से
ज़ख़्म खाती
शाम के
आवारा झोंकों की मंतज़िर थी....
परिंदों की उड़ान से

آسمان خالی ہونے کا منظر
آنکھوں میں سما رہا تھا
کہ
آنکھیں مدعا سے خالی
شہر آشفتگاں کے
سایوں میں کھو گئیں
اور میں خاموش کھڑی
لمحوں کے شور میں
گم کہ
فلک سے زمین پر
رات کی سیاہی
اُتر آئی
انگ انگ سیاہی میں
کھو چکا تھا
کہ دفعۃً کوئی گونج
بے طرح شور مچاتی
سیاہی میں
شبنم کھوجنے لگی
اور میں خزاں آلود فضا میں کھڑی
شبنم کے آنسو
رو رہی تھی

आसमान ख़ाली होने का मंज़र
आंखों में समा रहा था
कि
आंखें मुद्दआ से ख़ाली
शहर-ए-आशुफ़तगां के
सायों में खो गईं
और मैं ख़ामोश खड़ी
लम्हों के शोर में
गुम कि
फ़लक से ज़मीं पर
रात की सियाही
उतर आई
अंग अंग सियाही में
खो चुका था
कि दफ़अतन कोई गूंज
बेतरह शोर मचाती
सियाही में
शबनम खोजने लगी
और मैं ख़िज़ां आलूद फ़िज़ा में खड़ी
शबनम के आंसू
रो रही थी

○

کن سوچوں میں ڈوبے ہو
ہاں
میں اُسی پانی کی بوند ہوں
جو تمہارے کمرے کے کونے میں پڑی
صراحی میں رہتا تھا، آخر کار
تمہارا سمندر
نہ جانے کتنے دریاؤں کا
پیاسا تھا اور

○

किन सोचों में डूबे हो
हां
मैं उसी पानी की बूंद हूं
जो तुम्हारे कमरे के कोने में पड़ी
सुराही में रहता था
आख़िरकार
तुम्हारा समुंद्र
न जाने कितने दरियाओं का
प्यासा था और

جگ جگ پھرتا تھا
میں
ہر شام
صراحی کی حدیں پار کرتی
تمہارے ہونٹ
طراوت کے ذائقے لیتے
جگ جگ پھرنے کی
تھکن مٹ جاتی
پر ہر جگ سے لایا گیا گیان
تمہیں سوئم بھگوان بنا گیا!
پھر تمہارے
پتھریلے ہاتھ اٹھے
کونے میں پڑی صراحی
توڑ بیٹھے اور
چوٹ
پانی کو لگی
بوند بوند درد سے تڑپ اٹھی
سر پٹکنے لگی
تم اپنی سوکھی آتما کو لے چلو یہاں سے
کن سوچوں میں ڈوبے ہو
میں اُسی پانی کی بوند ہوں

जुग जुग फिरता था
मैं
हर शाम
सुराही की हदें
पार करती
तुम्हारे होंठ
तरावत के ज़ायके लेते
जुग जुग फिरने की
थकन मिट जाती
पर हर जुग से लाया गया ज्ञान
तुम्हें स्वयं भगवान बना गया!
फिर तुम्हारे पथरीले हाथ उठे
कोने में पड़ी सुराही तोड़ बैठे
और चोट
पानी को लगी
बूंद-बूंद दर्द से तड़प उठीं
सर पटकने लगी
तुम अपनी सूखी आत्मा को ले चलो यहां से
किन सोचों में डूबे हो
मैं उसी पानी की बूंद हूं

* * *

اکثر سوچتی ہوں
وہ
'میں' کے وجود کی کھوکھلاہٹ تھی
جس میں
'تو' کی آواز گونجتی تھی
میں اور تو
گم گشتہ ذات

پر

○

अक्सर सोचती हूं
वह
"मैं" के वजूद की खोखलाहट थी
जिस में "तू" की आवाज़ गूंजती थी
मैं और तू
गुम-गश्ता ज़ात
पर

بات میں اور تو کی کہاں
میری اور تیری ہے
میں
جو میری کچھ نہیں لگتی
اکثر سوچتی ہوں
شاید
تمہارا تو بھی
تمہارا نہ تھا
نہ جانے کتنے سجدوں کی تابانی
چوکھٹ چوکھٹ
بانٹ چکا تھا
اور خاموشی کی چادر
ڈھکے
مجھ کو
تک رہا تھا
میں اکثر سوچتی ہوں
تو وہ نہ تھا
جسے میں نے سوچا تھا
تو نے یا پھر شاید تقدیر نے
تجھے سرتاپا ڈھک رکھا تھا

बात "मैं" और "तू" की कहां
मेरी और तेरी है
मैं
जो मेरी कुछ नहीं लगती
अक्सर सोचती हूं
शयद तुम्हारा "तू" भी
तुम्हारा न था
न जाने कितने सजदों की ताबानी
चौखट-चौखट
बांट चुका था
और ख़ामोशी की चादर
ढके
मुझ को
तक रहा था
मैं अक्सर सोचती हूं
"तू" वह न था
जिसे मैंने सोचा था
तू ने या फिर शायद तक़दीर ने
तुझे सर-ता-पा ढक रखा था

○

اُس دن
جو تم نے
اچانک
مجھے پکارا
نہ جانے کتنے لمحے
حیران ہو کے رہ گئے!
دن ڈھل چکا تھا
سورج ڈوبنے کو تھا
نہیں ڈوبا!
کاش ایسا
میری سوچ کے
گھبرا جانے سے پہلے ہوتا
تو شاید
جھاگ کے کپڑے
پہن کر
یوں
سمندر میں
غوطے نہ کھاتے

◆

उस दिन
जो तुम ने
अचानक
मुझे पुकारा
न जाने कितने लम्हे
हैरान होके रह गए!
दिन ढल चुका था
सूरज डूबने को था
नहीं डूबा!
काश ऐसा
मेरी सोच के
घबरा जाने से पहले होता
तो शायद
झाग के कपड़े
पहनकर
यूं
समुंद्र में
ग़ोते न खाते

○

کس کو پکار رہے ہو
تم کو خبر بھی ہے
مٹی سمجھ کر
جو شبنم
تم
بکھرا کے چلے تھے
پتھر ہو گئی ہے!
... عمر کے کتنے سورج
طلوع ہوتے رہے

।

○

किसको पुकार रहे हो
तुमको ख़बर भी है
मिट्टी समझ कर
जो शबनम
तुम
बिखरा के चले थे
पत्थर हो गई है!
.....उमर के कितने सूर
तुलू होते रहे

○

کس کو پکار رہے ہو
تم کو خبر بھی ہے
مٹی سمجھ کر
جو شبنم
تم
بکھرا کے چلے تھے
پتھر ہو گئی ہے!
... عمر کے کتنے سورج
طلوع ہوتے رہے

◆

किसको पुकार रहे हो
तुमको ख़बर भी है
मिट्टी समझ कर
जो शबनम
तुम
बिखरा के चले थे
पत्थर हो गई है!
.....उमर के कितने सूर
तुलू होते रहे

نہ جانے وہ
کس سورج کا
بدن پوجنے کے خیال میں
ہر سورج پر ہنستا رہا
اُسی بنجر ساحل پر
بکھرا پڑا رہا
اور پھر
نہ جانے کتنے لمحے
تمہاری
پکار کی راہوں میں
پتھر ہو گئے
پتھروں کی نگری
پتھروں کے پجاری
پتھروں کے شہر
کوئی پکار
نہیں پلٹتی!
پتھروں کی سرحدوں میں
تمہاری پکار
لاوارث ہے

न जाने वह
किस सूरज का बदन
पूजने के ख़्याल में
हर सूरज पर हंसता रहा
उसी बंजर साहिल पर
बिखरा पड़ा रहा
और फिर
न जाने कितने लम्हे
तुम्हारी
पुकार की राहों में
पत्थर हो गए
पत्थरों की नगरी
पत्थरों के पुजारी
पत्थरों के शहर
कोई पुकार
नहीं पलती!
पत्थरों की सरहदों में
तुम्हारी पुकार
लावारिस है

○

کوئی گیان نہیں مجھے
میں جی کیوں رہی ہوں
میں جی رہی ہوں؟
کتنے دنوں سے میں یہی سوچتی ہوں
میں
کتنی بار قتل ہو چکی
پھر کس اُمید کی چھاؤں میں
زندگی
بے فکری سے گزرے گی
زندگی بار بار

○

कोई ज्ञान नहीं मुझे
मैं जी क्यों रही हूं
मैं जी रही हूं?
कितने दिनों से मैं यही सोचती हूं
मैं
कितनी बार क़त्ल हो चुकी
फिर किस उम्मीद की छांव में
ज़िंदगी
बेफ़िकरी से गुज़रेगी
ज़िंदगी बार-बार

جنم لیتی ہے کیا
ہاں میرا ''میں''
کتنے جنم لے چکا تھا!
وہ جب پہلی بار قتل ہوا تھا
تو ایک بنجر ساحل پر
کئی روز پڑا رہا
پھر ایک دن کیا دیکھا
سورج پر کوئی ہنس رہا ہے
یہ میرا ''میں'' تھا
روپ بدل چکا تھا
پتھر ہو گیا تھا
سوچا پتھر بن کر
اب جیون کٹ سکتا ہے
پر پتھر کا رنگ کچھ سلونا سا نکھرا
کسی کی نظروں سے بچ نہ سکا
پھر قتل ہو گیا!
سورج ڈوبنے کو تھا
وقت گزرتا گیا
اور میرا 'میں'
ٹھنٹھ بن گیا
ٹھنٹھ جس میں نہ جانے
کتنے سپنوں کا بسیرا تھا
لیکن ہر سپنا سوکھا تھا
سوچا برسات ہو گی...

जन्म लेती है क्या?
हां मेरा "मैं" कितने जन्म ले चुका था!
वह जब पहली बार क़त्ल हुआ था
तो एक बंजर साहिल पर
कई रोज़ पड़ा रहा
फिर एक दिन क्या देखा
सूरज पर कोई हंस रहा है
यह मेरा "मैं" था
रूप बदल चुका था
पत्थर हो गया था
सोचा पत्थर बन कर
अब जीवन कट सकता है
पर पत्थर का रंग कुछ सलोना सा निखरा
किसी की नज़रों से बच न सका
फिर क़त्ल हो गया!
सूरज डूबने को था
वक़्त गुज़रता गया
और मेरा "मैं"
ठुंठ बन गया
ठुंठ जिसमें न जाने
कितने सपनों का बसेरा था
लेकिन हर सपना सूखा था
सोचा बरसात होगी

تو کوئی کونپل ضرور پھوٹے گی
پر برسات سے پہلے بجلی گری
اور وہ جل گیا
میرے دوسرے "میں" کے قتل پر
ایک اور تخلیق پا گیا
میرا تیسرا "میں"
کالی صدیوں کا
ایک گونگا ہے
جو صدیوں کی سرگوشی سننے
روز سمندر میں چھلانگ لگاتا ہے
سفید جھاگ میں ملبوس
میرے پہلو میں آکر بیٹھ جاتا ہے
اور پوچھتا ہے کہ تم کون ہو
میں پھر سوچتی ہوں
میں تو جب ہی کی قتل ہو چکی ہوں
میں کون ہوں
کیونکہ ہر قتل نے
ایک نئی تخلیق کو جنم دیا
تو کیا میرا "میں"
ہر قتل کے بعد
تخلیق پایا ہے
ہر قتل ایک تخلیق ہے
تو کیا ہر قتل یہ نہیں بتاتا
کہ میں جی کیوں رہی ہوں؟

तो कोई कोंपल ज़रूर फूटेगी
पर बरसात से पहले बिजली गिरी
और वह जल गया
मेरे दूसरे "मैं" के क़त्ल पर
एक और तख़्लीक़ पा गया
मेरा तीसरा "मैं"
काली सदियों का
एक गूंगा है
जो सदियों की सरगोशी सुनने
रोज समुंद्र में छलांग लगाता है
सफ़ेद झाग में मलबूस
मेरे पहलू में आ कर बैठ जाता है
और पूछता है कि तुम कौन हो
मैं फिर सोचती हूं
मैं तो जब ही की क़त्ल हो चुकी हूं
मैं कौन हूं
क्योंकि हर क़त्ल ने
एक नई तख़्लीक़ को जन्म दिया
तो क्या मेरा "मैं"
हर क़त्ल के बाद
तख़्लीक़ पाया है
हर क़त्ल एक तख़्लीक है
तो क्या हर क़त्ल यह नहीं बताता
कि मैं जो क्यों रही हूं?

◆

ڈھیر ساری
ریت کے نیچے دبی
ایک روح
دیر گئے
ریت ہٹانے کی کوشش میں
اپنے ناخن توڑ بیٹھی
یوں تو

कुछ तोड़ना भी अच्छा लगता है
जो टूटने से बच सकता है
क़त्ल हो जाता है
वैसे
क़त्ल होना ही जीने की सच है
और
उस लम्हे का सच यही है
कि सदियों बाद एसा वाक़िया हुआ था
कि रेत के ज़र्रे
उसकी आंखों में चुभ जाने से रह गए
देखा तो
सामने भीड़ थी
शोर-ओ-गुल था
और एक खोखली आवाज़
जो
दूर कहीं जा के
ज़िंदगी का संतूर
छेड़ रही थी
मुझे लगा था
उस आवाज़ पे तुम्हारी आवाज़ का साया था

کچھ توڑنا بھی اچھا لگتا ہے
جو ٹوٹنے سے بچ سکتا ہے
قتل ہو جاتا ہے
ویسے
قتل ہونا ہی جینے کا سچ ہے
اور
اس لمحے کا سچ یہی ہے
کہ صدیوں بعد ایسا واقعہ ہوا تھا
کہ ریت کے ذرّے
اُس کی آنکھوں میں چبھ جانے سے رہ گئے
دیکھا تو
سامنے بھیڑ تھی
شور و غل تھا
اور ایک کھوکھلی آواز
جو
دور کہیں جا کے
زندگی کا سنتور
چھیڑ رہی تھی
مجھے لگا تھا
اُس آواز پہ تمہاری آواز کا سایہ تھا

कुछ तोड़ना भी अच्छा लगता है
जो टूटने से बच सकता है
क़त्ल हो जाता है
वैसे
क़त्ल होना ही जीने की सच है
और
उस लम्हे का सच यही है
कि सदियों बाद एसा वाक़िया हुआ था
कि रेत के ज़र्रे
उसकी आंखों में चुभ जाने से रह गए
देखा तो
सामने भीड़ थी
शोर-ओ-गुल था
और एक खोखली आवाज़
जो
दूर कहीं जा के
ज़िंदगी का संतूर
छेड़ रही थी
मुझे लगा था
उस आवाज़ पे तुम्हारी आवाज़ का साया था

○

اے شہر نگاراں
چاند کی نگری
تیری دھرتی میں
لگتے ہیں
سانس کے میلے
بستی ہیں
دلوں کی دھڑکنیں
جلتی ہیں
امیدوں کی شمعیں
آبادیوں کے منظر

◆

ऐ शहर-ए-निगारां
चांद की नगरी
तेरी धरती में
लगते हैं
सांस के मेल
बसती हैं
दिलों की धड़कनें
जलती हैं
उम्मीदों की शमअें
आबादियों के मंज़र

جاگتے ہیں
تیری نگری میری دھرتی میں
ٹوٹ کر کتنے مہتاب
کھو گئے ہیں
ہر شمع کی نظر
دھندلی ہے
میری نگری
سلگتی ریت
تپتی دھوپ کا صحرا
تپتے صحرا میں در کیا
دروازہ کیا
فاصلے کاٹ کر آتی ہیں
دستکوں کی صدائیں
لایقینی کے ہاتھوں
جب ہم اِس شہر ناپرساں سے
گزر جائیں گے تب
تم یا پھر میں
اپنے گم شدہ عقیدوں کی تلاش میں
ایک دوسرے کی ذات کے
شہروں میں پہنچ جائیں گے

जागते हैं
तेरी नगरी मेरी धरती में
टूट कर कितने माहताब
खो गए हैं
हर शमा की नज़र
धुंधली है
मेरी नगरी
सुलगती रेत
तपती धूप का सहरा
तपते सहरा में दर क्या
दरवाज़ा क्या
फास्ले काट कर आती हैं
दस्तकों की सदायें
लायक़ीनी के हाथों
जब हम इस शहर-ए-नापुरसान से
गुज़र जायेंगे तब
तुम या फिर मैं
अपने गुमशुदा अक़ीदों की तलाश में
एक दूसरे की ज़ात के
शहरों में पहुंच जायेंगे

○

تمہیں
یہ رنج ہے کہ
مہکتی جھومتی رُت میں
میری آنکھیں
ناچ کیوں نہیں اٹھتیں
تمہیں
یہ رنج ہے کہ
فضا میں تیرتی خنکی
میری خواہشات کو
گدگداتی کیوں نہیں
موسم کی عنایت کا
مجھے احساس ہے لیکن
یہ بھی کیا بات ہوئی
جس سے تم وابستہ ہو
اس سے واقف نہیں
تمہارے ہوتے ہی میں
غموں کے ہاتھوں نیلام ہوئی تھی
اور ناامیدی کے لشکروں نے
اپنی پونجی جوڑ کے
مجھے تم سے خرید لیا تھا

○

तुम्हें
यह रंज है कि
महकती झूमती रूत में
मेरी आंखें
नाच क्यों नहीं उठतीं
तुम्हें
यह रंज है कि
फ़िज़ा में तैरती खुनकी
मेरी ख़्वाहिशात को
गुदगुदाती क्यों नहीं
मौसम की इनायत का
मुझे अहसास है लेकिन
यह भी क्या बात हुई
जिस से तुम वाबिस्ता हो
उस से वाक़िफ़ नहीं
तुम्हारे होते ही मैं
ग़मों के हाथों नीलाम हुई थी
और नाउमीदी के लश्करों ने
अपनी पूंजी जोड़ के
मुझे तुम से ख़रीद लिया था

○

دعا کرنا
میرے دوست
ہم اپنے جنوں کا
خود ہی نوحہ نہ لکھیں
دعا کرنا
میرے دوست
ایک دیوار
جواب بھی فصیل فتح ہے
کوئی سیلاب بلا نہ بہا لے جائے
دعا کرنا
میرے دوست

○

दुआ करना
मेरे दोस्त
हम अपने जूनूं का
खुद ही नौहा न लिखें
दुआ करना
मेरे दोस्त
एक दीवार
जो अब भी फ़सीलें फ़तह है
कोई सैलाब-ए- बला न बहा ले जाए
दुआ करना
मेरे दोस्त

○

یہ وہی بستی ہے جہاں
ہر فرد کے خیالوں کا
بادباں کھلا ہے
اور جو
تم
دیوار کی قید سے
جھانکو بھی
تو انگلی
تم پر اٹھے گی!

○

यह वही बस्ती हैं जहां
हर फ़र्द के ख़्यालों का
बादबां खुला है
और जो
तुम
दीवार की क़ैद से
झांको भी
तो उंगली
तुम पर उठेगी!

یہ وہی بستی ہے
جہاں لوگ
دستارِ فضیلت باندھے ہوئے ہیں
تمہیں اپنی ہی تنہائی جلنا ہوگا
تمہیں یہاں
کوئی بھی
تم سا نہیں ملے گا
اس بستی کی
فضا ہی کچھ ایسی ہے
کہ وجود کا انگ انگ
بکھرا دیتی ہے
اور اُس پر
جو تم
خود اپنے آپ کو
ڈھونڈنے چلو گے
تو
تم پر
یہ تہمت ہوگی
کہ
بہت خود نما ہو

यह वही बस्ती है
जहां लोग
दस्तार-ए-फ़ज़ीलत बांधें हुए हैं
तुम्हें अपनी ही तंहाई में जलना होगा
तुम्हें यहां
कोई भी
तुम सा नहीं मिलेगा
इस बस्ती की फ़िज़ा ही कुछ ऐसी है
कि वजूद का अंग-अंग
बिखरा देती है
और उस पर
जो तुम
खुद अपने आप को
ढूंढने चलो गे
तो
तुम पर
यह तोहमत होगी
कि
बहुत खुदनुमां हो

◆

میں
اور تنہائی
سو رہے تھے
تمہارا خط آیا
ایک بھاری پاؤں
تنہائی کے سینے پر پڑا
چیخ پڑی
اور لپٹ گئی مجھ سے
اس کی بانہوں کی
قید میں

◆

मैं
और तंहाई
सो रहे थे
तुम्हारा ख़त आया
एक भारी पांव
तंहाई के सीने पर पड़ा
चीख़ पड़ी
और लिपट गई मुझ से
उसकी बाहों की
क़ैद में

تمہارا خط پڑھا...
پھر پڑھا
بار بار پڑھا
دل دھڑکا...
وہ دیکھتی تو
ڈر جاتی
من میں شور سا اٹھا...
وہ سنتی تو
مرجاتی
میں نے
اس کا چہرہ تکیے سے چھپالیا
اس کی آنکھ کھلی، خفا ہوئی
اور چلی گئی
... صبح ہوئی
تو
بستر پر موجود تھی
میرے بغیر
کدھر جائے گی
کس کے یہاں جائے گی
تنہائی!

तुम्हारा ख़त पढ़ा......
फिर पढ़ा
बार-बार पढ़ा
दिल धड़का.....
वह देखती तो
डर जाती
मन में शोर सा उठा.....
वह सुनती तो
मर जाती
मैंने
उसका चेहरा तकिये से छुपा लिया
उसकी आंख खुली, ख़फ़ा हुई
और चली गई
..... सुबह हुई
तो बिस्तर पर मौजूद थी
मेरे बग़ैर
किधर जायेगी
किसके यहां जायेगी
तंहाई!

* * *

یوں تو
سب کی
اپنی اپنی قبر ہوتی ہے
جیسے اپنی اپنی دنیا
اور کون
کسی کی قبر میں دفن ہوتا ہے
لیکن

○

यूं तो
सब की
अपनी-अपनी क़ब्र होती है
जैसे अपनी-अपनी दुनिया
और कौन
किसी की क़ब्र में दफ़न होता है
लेकिन

وہ جو دوسروں کی دنیا کے
خدا ہوتے ہیں
ایک بدن کو
نہ جانے کتنی قبروں میں
بانٹ دیتے ہیں
اور جب بھی وہ
اُن قبروں کے عذاب سے
جاگتے ہیں
زندگی کی
آزاد سانسوں میں
زندہ خوابوں کو ہمکتا دیکھ کر
اپنے اندر دھڑکنا
چھوڑ دیتے ہیں
اور پھر آہستہ سے
اُنہی قبروں کی تہہ میں
آ کر بیٹھ جاتے ہیں
مگر
پھر بھی
دیکھتے رہتے ہیں
کہ ہر پرندہ
اپنی بولی
بولتا ہے

वह जो दूसरों की दुनिया के
ख़ुदा होते हैं
एक बदन को
न जाने कितनी क़ब्रों में
बांट देते हैं
और जब कभी वह
उन क़ब्रों के अज़ाब से
जागते हैं
ज़िंदगी की
आज़ाद सांसों में
ज़िंदा ख़्वाबों को हमकता देख कर
अपने अंदर धड़कना
छोड़ देते हैं
और फिर आहिस्ता से
उन्हीं क़ब्रों की तह में
आकर बैठ जाते हैं
मगर
फिर भी
देखते रहते हैं
कि हर परिंदा
अपनी बोली
बोलता है

◆

اپنی لاحاصلی کی
سیہ کاری میں
بھیگ جاتی ہوں تو
جان ٹھٹھرتی ہے
پھر کپکپاتا وجود
الاپ کر
نہ ہونے کا کفن اوڑھے
کشکول

○

अपनी लाहासिली की
सियाह कारी में
भीग जाती हूं तो
जान ठिठुरती है
फिर कपकपाता वजूद
अलाप कर
न होने का कफ़न ओढे
कशकोल

اٹھائے پھرتی ہوں
کہ ایک آدھ کٹوری
دھوپ مل جائے
تو شاید
اس جنم کا سرما گزر جائے
اور بادل ہیں کہ
برسوں سے
گرجتے ہی جا رہے ہیں
یہ جو ایک ڈھیر ہے
ملبہ ہے
سوختہ خواہشوں کا
آتما کی کپکپی
ملبے میں دب جائے گی
تو نے اے نصیب
اچھا نہ کیا
جو مجھے
ہر منزل کی دہلیز سے
لاحاصلی کی مالا پہنا کر
لوٹا دیا

उठाए फिरती हूं
कि एक-आध कटोरी
धूप मिल जाये
तो शायद
इस जन्म का सरमा गुज़र जाये
और बादल हैं कि
बरसों से
गरजते ही जा रहे हैं
यह जो एक ढेर है
मलबा है
सोख़्ता ख़्वाहिशों का
आत्मा की कपकपी
मलबे में दब जायेगी
तूने ऐ नसीब
अच्छा न किया
जो मुझे
हर मंज़िल की दहलीज़ से
लाहासिली की माला पहनाकर
लौटा दिया

◆

سارا جگ
سو رہا تھا
وہ رات گئے
نیند کی لذت سے بے خبر
تصویروں میں رنگ بھرتی رہی
صبح
کوئی سارے رنگ چرا کر لے گیا
عجب دیوانی تھی
اگلی رات
پھر رنگ بھرتی رہی
اور اگلی صبح
پھر...
وہ عجب دیوانی ہے
جب بھی رات آتی ہے
رنگ بھرنے کی مشق
دہراتی ہے
اور پھر صبح...

○

सारा जग
सो रहा था
वह रात गए
नींद की लज़्ज़त से बेख़बर
तस्वीरों में रंग भरती रही
सुब्ह
कोई सारे रंग चुरा कर ले गया
अजब दीवानी थी
अगली रात
फिर रंग भरती रही
और अगली सुब्ह
फिर.....
वज अजब दीवानी है
जब भी रात आती है
रंग भरने की मश्क़
दुहराती है
और फिर सुबह......

○

میری موت
اُسی پل ہوئی تھی
جب تم نے
میری روح کو
میرے تن سے
نکال پھینکا تھا
یہ میری
لاش ہے
میں نہیں
کہیں تم
اپنی آنکھیں بھی...
پھر کیسے دیکھو گے؟
موت تو آہٹ ہے
کافی دن ہو گئے
اِس لاش کو
اٹھائے پھر رہی ہوں
آج
گلی کے کتے
بہت بھوکے تھے!
میری مانو
اِس لاش کو پناہ دو
اپنے ذہن کے
قبرستان میں

◆

मेरी मौत
उसी पल हुई थी
जब तुमने
मेरी रूह को
मेरे तन से
निकाल फेंका था
यह मेरी
लाश है
मैं नहीं
कहीं तुम
अपनी आंखें भी.....
फिर कैसे देखोगे?
मौत तो आहट है
काफ़ी दिन हो गए
इस लाश को
उठाये फिर रही हूं
आज
गली के कुत्ते
बहुत भूके थे!
मेरी मानो
इस लाश को पनाह दो
अपने ज़िहन के
क़ब्रस्तिान में

○

تمہاری
خوش گماں آنکھوں سے
جو دنیا دیکھی تھی
سنگ مرمر کی بانہوں میں
سنہرے سپنوں سے سجی
خنک ہوا میں
پلتی رہی...
خوابوں کی افشاں
آنکھیں بوجھل کرتی رہی...
یوں تو
بے خوابی
جنم کی بات ہوئی تھی
نہ جانے
تمہارے لمس سے
...عجب سی نیند
اور پھر یہ خواب
جو تمہاری چاہت کی
صندلی چاندنی میں بھیگے
تعبیر لیے
جاگ رہے ہیں
اب تک

○

तुम्हारी
खुश-गुमां आंखों से
जो दुनिया देखी थी
संग-मरमर की बाहों में
सुनहरे सपनों से सजी
खुनक हवा में
पलती रही.....
ख़्वाबों की अफ़शां
आंखें बोझल करती रही.....
यूं तो
बेख़्वाबी
जन्म की बात हुई थी
न जाने
तुम्हारे लम्स से
.....अजब सी नींद
और फिर यह ख़्वाब
जो तुम्हारी चाहत की
संदली चांदनी में भीगे
ताबीर लिए
जाग रहे हैं
अब तक

◆

دھوپ اکثر کھلتی ہے!
ہر بار
آنکھیں چراتی ہوں
کہ میں بیٹی ہوں
اک مصروف باپ کی
جس کی بے توجہی نے
میری بصارت
میری حرارت
بیس سال کی عمر میں بجھا دی تھی

◆

धूप अक्सर खलती है!
हर बार आंखें चुराती हूं
कि मैं बेटी हूं
एक मसरूफ़ बाप की
जिसकी बेतज्जुही ने
मेरी बसारत
मेरी हरारत
बीस साल की उम्र में बुझा दी थी

اب تو
ہڈیاں سن ہو گئیں
دھوپ کی حرارت
سن ہڈیوں کو اچھی لگتی ہے
پر میں
آنکھیں چراتی ہوں
کہ میں بہن ہوں
سات سال چھوٹے بھائی کی
جس کے غصے بھرے تحکم میں
چھبیس سال کی عمر میں
میری آنکھوں سے
کاجل چھوٹا تھا
بیٹی بن کر جینے والی
بہن بن کر جینے والی
دھوپ کی حرارت کیا کرنا
آنکھوں کی بصارت کیا کرنا
تمہارے ساتھ کھڑے ہیں آج
میری عمر کے تیس برس!

अब तो
हड्डियां सुन हो गईं
धूप की हरारत
सुन हड्डियों को अच्छी लगती हैं
पर मैं
आंखें चुराती हूं
कि मैं बहन हूं
सात साल छोटे भाई की
जिसके गुस्से भरे तहक्कुम में
छब्बीस साल की उम्र में
मेरी आंखों से
काजल छूटा था
बेटी बन कर जीने वाली
बहन बनकर जीने वाली
धूप की हरारत क्या करना
आंखों की बसारत क्या करना
तुम्हारे साथ खड़े हैं आज
मेरी उम्र के तीस बरस

اب تو
ہڈیاں سن ہو گئیں
دھوپ کی حرارت
سن ہڈیوں کو اچھی لگتی ہے
پر میں
آنکھیں چراتی ہوں
کہ میں بہن ہوں
سات سال چھوٹے بھائی کی
جس کے غصے بھرے تحکم میں
چھبیس سال کی عمر میں
میری آنکھوں سے
کاجل چھوٹا تھا
بیٹی بن کر جینے والی
بہن بن کر جینے والی
دھوپ کی حرارت کیا کرتا
آنکھوں کی بصارت کیا کرتا
تمہارے ساتھ کھڑے ہیں آج
میری عمر کے تیس برس!

अब तो
हड्डियां सुन हो गईं
धूप की हरारत
सुन हड्डियों को अच्छी लगती हैं
पर मैं
आंखें चुराती हूं
कि मैं बहन हूं
सात साल छोटे भाई की
जिसके गुस्से भरे तहक्कुम में
छब्बीस साल की उम्र में
मेरी आंखों से
काजल छूटा था
बेटी बन कर जीने वाली
बहन बनकर जीने वाली
धूप की हरारत क्या करना
आंखों की बसारत क्या करना
तुम्हारे साथ खड़े हैं आज
मेरी उम्र के तीस बरस

من کی نظمیں

मन की नज़्में

○

وجود کے جو حصے
وجود کی تلاش میں کھو جاتے ہیں
اُن کا اندراج
زندگی کی کسی بھی File میں نہیں ملتا
ہاں ان نظموں میں
جو آنسوؤں کی روشنائی سے
لکھی گئی ہوں
وہ حصے بستے ہیں
لیکن پھر ہمیں تاریکی کو
اپنا نشیمن بنانا پڑتا ہے
اس راز سے زندگی نہیں
وجود واقف ہے
اور ہم
وجود نہیں
زندگی جیتے ہیں!

◆

वजूद के जो हिस्से
वजूद की तलाश में खो जाते हैं
उनका इंद्रोज
ज़िंदगी की किसी भी फ़ाइल में नहीं मिलता
हां उन नज़्मों में
जो आंसुओं की रोशनाई से
लिखी गई हूं
वह हिस्से बसते हैं
लेकिन फिर हमें तारीकी को
अपना नशेमन बनाना पड़ता है
इस राज़ से ज़िंदगी नहीं
वजूद वाक़िफ़ है
और हम
वजूद नहीं
ज़िंदगी जीते हैं!

○

لڑکی
جب اپنی تلاش میں نکلتی ہے
اپنے دکھ خود بھوگتی ہے
اپنے خواب خود بنتی ہے
تو منافق
اس کا مقدر
غیبتوں سے بنتے ہیں
خدا بھی مداخلت نہیں کرتا!
یہ حیرانگی
لڑکی کو
فالج زدہ کرتی ہے
اور وہ
اپنی تلاش کھو بیٹھتی ہے

○

लड़की
जब अपनी तलाश में निकलती है
अपने दुख ख़ुद भोगती है
अपने ख़्वाब ख़ुद बुनती है
तो मुनाफ़िक
उसका मुक़द्दर
ग़ीबतों से बुनते हैं
ख़ुदा भी मुदाख़लत नहीं करता!
यह हैरांगी
लड़की को
फ़ालिज ज़दा करती है
और वह
अपनी तलाश खो बैठती है

○

تم بار بار
جینے کی خاطر
میری من کی مٹی میں
موت کیوں بوتے ہو؟
جو مٹی تخلیق کا دکھ
سہتی ہو
بانجھ نہیں ہوتی!
تم مجھ سے
اور کتنی نظمیں لکھواؤ گے؟

○

तुम बार बार
जीने की ख़ातिर
मेरी मन की मिट्टी में
मौत क्यों बोते हो?
जो मिट्टी तख़्लीक़ का दुख
सहती हो
बांझ नहीं होती!
तुमें मुझ से
और कितनी नज़्में लिखवाओगे?

زندگی
مجھے دستک دیتے دیتے
دم توڑ رہی ہے
اس کو جی لینا
سب کچھ سہنے سے
بہت آسان تھا
بغیر تڑپے
سب کچھ سہنا
سب سے مشکل ہے
خوشی کا مر جانا بھی
مشکل ہے
دیکھو میں لفظ تراشتے تراشتے
لفظوں کی گرد میں
دفن ہو رہی ہوں
موت بانٹتے بانٹتے
میں جی نہیں سکتی!
میرا جیون اور مشکل نہ کرو
کہ میں موت کو
جینا شروع کردوں
موت سے پہلے مر جانا
بہت مشکل ہے!

ज़िंदगी
मुझे दस्तक देते हुए
दम तोड़ रही है
उसको जी लेना
सब कुछ सहने से
बहुत आसान था
बग़ैर तड़पे
सब कुछ सहना
सब से मुश्किल है
खुशी का मर जाना भी
मुश्किल है
देखो मैं लफ़्ज़ तराशते तराशते
लफ़्ज़ों की गर्द में
दफ़न हो रही हूं
मौत बांटते बांटते
मैं जी नहीं सकती!
मेरा जीवन और मुश्किल न करो
कि मैं मौत को
जीना शुरू कर दूं
मौत से पहले मर जाना
बहुत मुश्किल है!

○

اگر مجھے
کسی بھی زمین پہ
پاؤں رکھنے کا
کوئی حق نہیں
تو کیا میں
ہوا کی مانند
ہر منزل سے
سرسراتے ہوئے
گزر نہ جاؤں؟
ٹھہروں تو جاہ نہ دیں
گزروں تو طعنہ دیں!
پناہ مانگتی ہوں
ان سب سے مولا
جو تمہاری بنائی ہوئی
کائنات کے خدا ہیں

○

अगर मुझे
किसी भी ज़मीन पे
पांव रखने का
कोई हक़ नहीं
तो क्या मैं
हवा की मानिंद
हर मंज़िल से
सरसराते हुए
गुज़र न जाऊं?
ठेहरूं तो जाह न दें
गुज़रूं तो ताना दें!
पनाह मांगती हूं
उन सब से मौला
जो तुम्हारी बनाई हुई
काइनात के खुदा हैं

◆

من کی مٹی
جب غم کی بارشوں میں
مسلسل بھیگتی
ہے
تو دلدل میں تبدیل ہوتی ہے
پھر ہر لے
ہر دہن
بس پھسلتی رہتی ہے
جیسے آنکھ کھلنے پر
خواب پھسلتے ہیں
خواب میں جب میرے
کیچڑ آیا تھا
تو بوڑھی اماں نے
توبہ توبہ کی دُھن میں
کئی تعبیریں نکالی تھیں
اب خواب میں کیچڑ نہیں
میرے من میں دلدل آیا ہے
اور توبہ کیا تعبیر کیا
من کی اس معذوری کا
کوئی بھی
رعایت نہیں دیتا

○

मन की मिट्टी
जब ग़म की बारिशों में
मुसलसल भीगती है
तो दलदल में तब्दील होती है
फिर हर लै
हर दहन
बस फिसलती रहती है
जैसे आंख खुलने पर
ख़्वाब फिसलते हैं!
ख़्वाब में जब मेरे
कीचड़ आया था
तो बूढ़ी अम्मां ने
तौबा तौबा की धुन में
कई ताबीरें निकाली थीं
अब ख़्वाब में कीचड़ नहीं
मेरे मन में दलदल आया है
और तौबा क्या ताबीर क्या
मन की उस माजूरी का
कोई भी
रिआयत नहीं देता

○

جب مصیبتیں
ایک پر ایک آتی جاتی ہیں
تب وہ چپ کی چادر میں
چھپ جاتی ہیں
جب موجیں
چٹان پر
بہت دیر سر پٹکتی ہیں
تو پھر خاموشی کی گہرائی میں
کھو جاتی ہیں
مولا تیرے بندے
چپ کی چادر چھین رہے ہیں
خاموشی کو توڑ رہے ہیں
زندگی کی امانت
یہ درد چیخ پڑیں تو!

○

जब मुसीबतें
एक पर एक आती जाती हैं
तब वह चुप की चादर में
छुप जाती हैं!
जब मौजें
चट्टान पर
बहुत देर सर पटकती हैं
तो फिर ख़ामोशी की गहराई में
खो जाती हैं!
मौला तेरे बंदे
चुप की चादर छीन रहे हैं
ख़ामोशी को तौड़ रहे हैं
ज़िंदगी की अमानत
यह दर्द चीख़ पड़ें तो!

○

روٹھ میں
فیصلہ لینا
آسان تو ہوتا ہے
پر روٹھ میں لیا ہوا فیصلہ
بہت ظالم ہوتا ہے
وہ زندگی کی
کسی بھی دستک کو
ہمارے من تک آنے کی
راہ نہیں دیتا
اور من
ایک دن
کچھ بھی نہ اگنے کے
سوکھے میں
بنجر ہو جاتا ہے

○

रूठ में
फ़ैसला लेना
आसान तो होता है
पर रूठ में लिया हुआ फ़ैसला
बहुत ज़ालिम होता है
वह ज़िंदगी की
किसी भी दस्तक को
हमारे मन तक आने की
राह नहीं देता
और मन
एक दिन
कुछ भी न उगने के
सूखे में
बंजर हो जाता है

○

جب ہم کسی خیال کو
زندگی دینے سے رہ جاتے ہیں
تو وہ دفن ہو کر
من میں قبر بنا لیتا ہے!
ایسی قبریں
بنا کتبے کے ہوتی ہیں
اور چرواہے اکثر
مویشیوں کو
ایسے قبرستانوں میں
چرواتے ہیں
قبریں اندھی ہوتی ہیں
خیال اندھے نہیں ہوتے
وہ قبر سے بھی
جھانکتے رہتے ہیں
گزرتے ہوئے ہر پیر کی
آہٹ کا مزہ لیتے ہیں
اور ہمیں
فرار دیتے ہیں!

○

जब हम किसी ख़्याल को
ज़िंदगी देने से रह जाते हैं
तो वह दफ़्न हो कर
मन में क़ब्र बना लेता है!
एसी क़ब्रें
बिना कतबे के होती हैं
और चरवाहे अक्सर
मवेशियों को
ऐसे क़ब्रस्तिानों में
चरवाते हैं
क़ब्रें अंधी होती हैं
ख़्याल अंधे नहीं होते
वह क़ब्र से भी
झांकते रहते हैं
गुज़रते हुए हर पैर की
आहट का मज़ा लेते हैं
और हमें
फ़रार देते हैं!

○

لاؤ ذرا پہن لوں تمہیں
تنہائی اُتار دی میں نے
باہر کاریڈور میں پڑی سسک رہی ہے
اپنے دھیمے لہجے میں
وہ ساری داستانیں سناتی
جنہیں سن کر میں دھیمی آنچ پر
پہروں سلگتی تھی...
لاؤ ذرا پہن لوں تمہیں
وہ key hole سے جھانک رہی ہے
جیسے ہم موقعہ پاتے ہی
اپنے اصل میں جھانکتے ہیں
اس سے پہلے کہ وہ
مجھے ننگا دیکھ پائے
لاؤ ایک دوسرے کی اصل میں
شامل ہو جائیں
میں اپنی ساری شبنم
تمہاری پلکوں پہ گراتی ہوں
تم میری سانسوں کی پگڈنڈی سے
میرے اندر اُتر آؤ
میں ڈھک جاؤں گی
اپنی اصل کی اماں پاؤں گی
لاؤ ذرا پہن لوں تمہیں

○

लाओ ज़रा पहन लूं तुम्हें
तन्हाई उतार दी मैंने
बाहर कॉरीडोर में पड़ी सिसक रही है
अपने धीमे लहजे में
वह सारी दास्तान सुनाती
जिन्हें सुन कर मैं धीमी आंच पर
पहरों सुलगती थी.....
लाओ ज़रा पहन लूं तुम्हें
वह key hole से झांक रही है
जैसे हम मौक़ा पाते ही
अपने असल में झांकते हैं
इस से पहले कि वह
मुझे नंगा देख पाये
लाओ एक दूसरे की असल में
शामिल हो जायें
मैं अपनी सारी शबनम
तुम्हारी पल्कों पे गिराती हूं
तुम मेरी सांसों की पगडंडी से
मेरे अंदर उतर आओ
मैं ढक जाऊंगी
अपनी असल की अमां पाऊंगी
लाओ ज़रा पहन लूं तुम्हें

◆

پڑھ بھی رہے ہو
یا یوں ہی
میں اپنے ورق پلٹ رہی ہوں!
کسی بھی اور صورت میں
میں تمھیں
سالم نہیں ملوں گی
آخری بار
تمھاری ہاتھ کی لکیریں

○

पढ़ भी रहे हो
या यूं ही
मैं अपने वरक़ पलट रही हूं!
किसी भी और सूरत में
मैं तुम्हें
सालिम नहीं मिलूंगी
आख़िरी बार
तुम्हारी हाथ की लकीरें

مجھے چھو رہی ہیں
پہلی بار
کسی خواہش نے
مجھے سہلایا ہے
کہ میں تمہارے من میں مجلد ہوں!
آخری

یا
پہلے پنے کے بدن سے
کوئی لفظ پھیل بھی سکتا ہے
مجھے میری من کی قبر میں ہی
پڑھ لو
ناول نہیں
ایک درد ہوں میں
جو زندگی سے
زیادہ پتھریلا ہے
درد کبھی بھی تمہارے من سے مل سکتا ہے
بس طوفان کا
کوئی حلف نہیں اٹھانا

मुझे छू रही हैं
पहली बार
किसी ख़्वाहिश ने
मुझे सहलाया है
कि मैं तुम्हारे मन में मुजल्लद हूं!
आख़िरी
या
पहले पन्ने के बदन से
कोई लफ़्ज़ फैल भी सकता है
मुझे मेरी मन की क़ब्र में ही
पढ़ लो
नाविल नहीं
एक दर्द हूं मैं
जो ज़िंदगी से
ज़्यादा पथरीला है
दर्द कभी भी तुम्हारे मन से मिल सकता है
बस तूफ़ान का
कोई हलफ़ नहीं उठाना

○

انہیں نہیں معلوم
جب بھروسہ
یقین، اعتبار
کھو جاتے ہیں
تو سفر کتنا دشوار ہوتا ہے
اُنہیں یہ بھی نہیں معلوم
جب خواب
خیال، خوشی
چھن جاتے ہیں
تو پیروں میں
کیسی بیڑیاں پڑتی ہیں
جھنڈ میں ہوتی تو
ان کا ہانکنا مجھے
دوڑا سکتا تھا
بھیڑوں سے
الگ ہو جانے کی سزا
کتنی یکتا ہے

○

उन्हें नहीं मालूम
जब भरोसा
यक़ीन, एतबार
खो जाते हैं
तो सफ़र कितना दुश्वार होता है
उन्हें यह भी नहीं मालूम
जब ख़्वाब
ख़्याल, ख़ुशी
छिन जाते हैं
तो पैरों में
कैसी बेड़ियां पड़ती हैं
झुंड में होती तो
उनका हांकना मुझे
दौड़ा सकता था
भेड़ों से अलग हो जाने की सज़ा
कितनी युक्ता है

○

رشتے سب کے ہوتے ہیں
کوئی اپنا
سب کا نہیں ہوتا!
موت سب کو آتی ہے
زندگی
سب پہ نہیں آتی!
جب من
گھبراہٹ سے سوجھ جائے
تو یہ نسخہ
بہت کام آتا ہے

○

रिश्ते सब के होते हैं
कोई अपना
सब का नहीं होता!
मौत सब को आती है
ज़िंदगी
सब पे नहीं आती!
जब मन
घब्राहट से सुझ जाये
तो ये नुस्ख़ा
बहुत काम आता है

○

تم نے مجھے اتنی بار مٹا دیا ہے
کہ اب میں
بنا کسی چہرے کے
جی سکتی ہوں
لیکن کوئی مجسمہ نہیں بن سکتی!
اگر ایک بار بھی
تم مجھے
پڑھنے کے بعد مٹاتے
میں دکھ تراشنے کی مشق
نہیں دہراتی
تم دوسروں کو
دکھ دینے کی سرشاری میں
جی سکتے ہو
میں بہت سارے دکھ تراش کر
کوئی مجسمہ بنا سکتی ہوں
ایک بار
ایک دکھ کی دکھن
تم بھی لے لو
مجھے کسی
دکھ کا چہرہ بناتے ہوئے
لکھ لو

○

तुमने मुझे इतनी बार मिटा दिया है
कि अब मैं
बिना किसी चेहरे के
जी सकती हूं
लेकिन कोई मुजस्समा नहीं बन सकती!
अगर एक बार भी
तुम मुझे
पढ़ने के बाद मिटाते
मैं दुख तराशने की मश्क़
नहीं दोहराती
तुम दूसरों को
दुख देने की सरशारी में
जी सकते हो
मैं बहुत सारे दुख तराश कर
कोई मुजस्समा बना सकती हूं
एक बार
एक दुख की दुखन
तुम भी ले लो
मुझे किसी
दुख का चेहरा बनाते हुए
लिख लो

○

کسی زمین نے جذب نہیں کیا
کتابوں کی چھت بنانا لازمی تھا
کتنا بھٹکتی ؟
کب تک بھٹکتی ؟
تم نے میرا ذہن
اَن گنت سوالوں سے بھر دیا تھا
اور آنکھوں کو
خوابوں سے خالی رکھا تھا
میں کوئی رونا نہیں رونا چاہتی
اپنے بے خواب آنکھوں کا
تم بار بار
اس دن کا رونا روتے ہو
جب میں پیدا ہوئی تھی
میں تمہارے ہاتھ سے
غصہ کی تیلی چھین کر
اپنی چھت نہیں بنانا چاہتی
درِ احساس پہ
دستک دینا چاہتی ہوں
تم مجھے
ان گنت سوالوں کے ساتھ
کس چھت کے نیچے رکھو گے ؟

○

किसी ज़मीन ने जज़्ब नहीं किया
किताबों की छत बनाना लाज़िमी था
कितना भीगती?
कब तक भीगती
तुमने मेरा ज़ेहन
अन गिनत सवालों से भर दिया था
और आंखों को
ख़्वाबों से ख़ाली रखा था
मैं कोई रोना नहीं रोना चाहती
अपने बे ख़्वाब आंखों का
तुम बार बार
उस दिन का रोना रोते हो
जब मैं पैदा हुई थी!
मैं तुम्हारे हाथ से
गुस्सो की तीली छीन कर
अपनी छत नहीं बनाना चाहती
दरे एहसास पे
दस्तक देना चाहती हूं
तुम मुझे
अनगिनत सवालों के साथ
किस छत के नीचे रखोगे?

○

میں جسم پہ Telcum نہیں
اپنے وجود پہ
نمک چھڑکنا چاہتی ہوں
صدیوں سے جمی ہوئی
برف کاٹنا چاہتی ہوں
کیا تم رشتوں کا الاؤ
دہکا سکتے ہو؟
میں اپنی آنکھوں کو
آنسوؤں سے
طلاق دلانا چاہتی ہوں
جو صدیوں سے
آنسو کاشت کر رہی ہیں
کیا تم میری آنکھوں کو
خواب دے سکتے ہو؟
زمانے کے بکھیڑوں میں نہیں
من کی دنیا میں
گھر بنانا چاہتی ہوں
بس اب میں
دل کی بات سننا چاہتی ہوں
کیا تم میرے من میں
بول سکتے ہو

○

मैं जिस्म पे Telcum नहीं
अपने वजूद पे
नमक छिड़कना चाहती हूं
सदियों से जमी हुई
बर्फ़ काटना चाहती हूं
क्या तुम रिश्तों का अलाव
दहका सकते हो?
मैं अपनी आंखों को
आंसुओं से
तलाक़ दिलाना चाहती हूं
जो सदियों से
आंसू काश्त कर रही हैं
क्या तुम मेरी आंखों को
ख़्वाब दे सकते हो?
ज़माने के बखेड़ों में नहीं
मन की दुनिया में
घर बनाना चाहती हूं
बस अब
दिल की बात सुनना चाहती हूं
क्या तुम मेरे मन में
बोल सक्ते हो?

○

خفا ہوتے ہیں سب
میرا سوجا ہوا
چہرہ دیکھ کے!
جب سے میں نے سارا بوجھ
اپنے شانے پر دھرا
میرا چہرہ پھول گیا
درد کا بوجھ
شریانوں میں
بلی کے پنجوں کے بل چلتے چلتے
میرے چہرے میں آ پہنچا
یہ اب کی نہیں
بیس سال کی بات ہے
بیس پل بھی کوئی
میرا بوجھ اٹھاتا
میرے چہرے کی سوجن اترتی!
ایسا نہیں کرتا کوئی
خفا ہوتے ہیں سب

○

ख़फा होते हैं सब
मेरा सुजा हुआ
चेहरा देख के!
जब से मैंने सारा बोझ
अपने शाने पर धरा
मेरा चेहरा फूल गया
दर्द का बोझ
शिर्यानों में
बिल्ली के पंजों के बल चलते चलते
मेरे चेहरे में आ पहूंचा
यह अब की नहीं
बीस साल की बात है
बीस पल भी कोई
मेरा बोझ उठाता
मेरे चेहरे की सुजन उतरती!
ऐसा नहीं करता कोई
ख़फ़ा होते हैं सब

◆

اُس کی دنیا اندھیری ہو گئی
تو من کی آنکھوں نے
رستے ڈھونڈے
اس کے پیر کچلے گئے
تو من بیساکھیوں پر
وہ چلتا رہا
اس کا من ٹوٹ گیا
تو دنیا کی بھیڑ میں
وہ
معلق کھڑا ہو گیا!
جسم کی آنکھوں سے
وہ کچھ بھی نہیں دیکھ سکا
جسم کے سہارے
وہ کہیں نہیں جا سکا
وہ معذور ہو گیا

○

उसकी दुनिया अंधेरी हो गई
तो मन की आंखों ने
रस्ते ढूंढे
उसके पैर कुचले गये
तो मन की बैसाखियों पर
वह चलता रहा
उसका मन टूट गया
तो दुनिया की भीड़ में
वह
मुअल्लक़ खड़ा हो गया!
जिस्म की आंखों से
वह कुछ भी नहीं देख सका
जिस्म के सहारे
वह कहीं नहीं जा सका
वह माजूर हो गया

◆

جب تم نے مجھے
اپنے احاطہ سے کھدیڑا تھا
میرے ساتھ
خدا بھی بے گھر ہو گیا تھا!
تم
میری آنکھوں سے درماندہ خواب
ہٹا سکتے تھے
یا پھر
میرے من کے آنسو
پونچھ سکتے تھے!
میں یوں
کشکول لیے
اس شہر میں
اپنائیتیں نہ مانگتی
جہاں بھگوان بھی
بھیک میں
پیسے مانگتا ہے
سڑکوں پہ!

○

जब तुम ने मुझे
अपने इहाते से खदेड़ा था
मरे साथ
ख़ुदा भी बेघर हो गया था!
तुम
मेरी आंखों से दरमांदा ख़्वाब
हटा सकते थे
या फिर
मेरे मन के आंसू
पोंछ सकते थे!
मैं यूं
कश्कोल लिए
इस शहर में
अपनाइयतें न मांगती
जहां भग्वान भी
भीक में
पैसे मांगता है
सड़कों पे!

○

وہ جو ہم نے
ایک دوسرے کو Ring پہنائی تھی
مجھے گماں تھا
کہ تم مجھے
اور میں تمہیں
پہن رہی ہوں...
اس سے پہلے کہ
کوئی ہمیں عریاں دیکھے
آؤ
بارش کا پہناوا پہنیں

○

वह जो हमने
एक दूसरे को Ring पहनाई थी
मुझे गुमां था
कि तुम मुझे
और मैं तुम्हें
पहन रही हूं.....
इस से पहले कि
कोई हमें उर्यां देखे
आओ
बारिश का पहनावा पहनें

○

اسی شہر کی
اسی سڑک پر
ایک حویلی تھی 208
جہاں چاندنی کے پالنے پر
بہت سارے خواب تھے
ہر خواب کی آنکھ
کھلی تھی!
اسی شہر کی
اسی سڑک پر

○

इसी शहर की
इसी सड़क पर
एक हवेली थी 208
जहां चांदनी के पालने पर
बहुत सारे ख़्वाब थे
हर ख़्वाब की आंख
खुली थी!
इसी शहर की
इसी सड़क पर

گاندھی شانتی پرستھان ہے
جہاں ہر پلنگ پر
ہر گدے میں
گھاس بھری ہوئی ہے
اور باپو
آنکھ موندے ہیں
تناؤ میں حویلی سے نکلی
۶۰ روزہ منکوحہ
ہر گاندھین کے
۹۰ سال
خاموشی سے پیستی ہے
بدلاؤ کا کرب
روح پہ
لکیریں کھینچتا ہے
کاغذ پر کھینچی
لکیروں میں
کوئی کھویا ہوا اپنا
دفن نہیں ہوتا!

गांधी शांती प्रस्थान है
जहां हर पलंग पर
हर गद्दे में
घास भरी हुई है
और बापू
आंख मूंदे हैं
तनाव में हवेली से निकली
60 रोज़ा मंकूहा
हर गांधियान के
90 साल
ख़ामोशी से पीसती है
बदलाव का कर्ब
रूह पे
लकीरें खींचता है
काग़ज़ पर खींची
लकीरों में
कोई खोया हुआ अपना
दफ़न नहीं होता!

○

تنہائی میرا لباس ہے
رشتے میرے من کی
اترن ہے
قربتوں کا لمس
دائمی نہیں
تنہائی کا لمس
سچا ہے
پر من پگلا ہے
بچے جیسے روتا ہے
محبت پہننا چاہتا ہے
دلی کی محبت
رات کو سڑکوں پہ بکتے
غباروں جیسے ہوتی ہے
جس کی gas
آدھی رات کو گھر پہنچنے تک
نکل جاتی ہے
جانتی ہوں
پر من پگلا ہے
بچے جیسے روتا ہے

○

तंहाई मेरा लिबास है
रिश्ते मेरे मन की
उतरन है
कुर्बतों का लम्स
दाइमी नहीं
तंहाई का लम्स
सच्चा है
पर मन पगला है
बच्चे जैसे रोता है
मोहब्बत पहनना चाहता है
दिल्ली की मोहब्बत
रात को सड़कों पे बिकते
गुबारों जैसे होती है
जिसकी gas
आधी रात को घर पहुंचने तक
निकल जाती है
जानती हूं
पर मन पगला है
बच्चे जैसे रोता है

○

کوئی ایک خواب
آنکھوں میں
اتنے روز
درماندہ رہتا ہے
کہ کسی منطق
کسی احساس کو
من میں
رستہ نہیں ملتا!
سمجھوتوں کا کرب
سہنے والے پر
کوئی ایک لفظ
اتنا گہرا گھاؤ
لگا دیتا ہے
کہ من
دہاڑیں مار کر
رونا شروع کر دیتا ہے!
منزل کی تلاش میں
لیا ہوا
کوئی ایک قدم
سفر کو
اتنا طویل کر دیتا ہے
کہ واپسی کا
رستہ نہیں ملتا!

433—من بانی

○

कोई एक ख़्वाब
आंखों में
इतने रोज़
दरमांदा रहता है
कि किसी मंतिक़
किसी एहसास को
मन में
रस्ता नहीं मिलता!
समझौतों का कर्ब
सहने वाले पर
कोई एक लफ़्ज़
इतना गहरा घाव
लगा देता है
कि मन
दहाड़ें मार कर
रोना शुरू कर देता है!
मंज़िल की तलाश में
लिया हुआ
कोई एक क़दम
सफ़र को
इतना तवील कर देता है
कि वापसी का
रस्ता नहीं मिलता!

◆

اس نے عہد باندھا تھا
ہمت سے چلتے رہنے کا
سب کو منزل تک پہنچانے کا
سب کو خوش دیکھنے کا
اس نے عہد باندھا تھا
ہمت سے چلتے رہنے کا
مزاجوں کی تبدیلیاں سہنے کا
سمجھوتوں کا کرب جینے کا
کہ ایک دن اچانک
کالا سورج طلوع ہو جاتا ہے
اس کے عہد کو گناہ
ہمت کو خجالت قرار دیا جاتا ہے
اور وہ
شبنم سے گالی ہو جاتی ہے

○

उसने अहद बांधा था
हिम्मत से चलते रहने का
सब को मंज़िल तक पहुंचाने का
सब को खुश देखने का
उसने अहद बांधा था
हिम्मत से चलते रहने का
मिज़ाजों की तब्दीलियां सहने का
समझौतों का कर्ब जीने का
कि एक दिन अचानक
काला सूरज तुलू हो जाता है
उसके अहद को गुनाह
हिम्मत को ख़ाजलत क़रार दिया जाता है
और वह
शबनम से गाली हो जाती है

○

ایک روز
میں نے سجدے سے
سر اٹھایا
وہ
وہ تھا ہی نہیں
جس کو میں پوج رہی تھی

○

एक रोज़
मैंने सजदे से
सर उठाया
वह
वह था ही नहीं
जिसको मैं पूज रही थी

○

وہ
میرے سوا
سب کے لیے
’ہم‘ تھا
اور میرے لیے
’میں‘

439—من بانی

○

वह
मेरे सिवा
सब के लिए
'हम' था
और मेरे लिए
'मैं'

○

ساری خطائیں
مجھے پہنا دو
سچ بولنے کی سزا میں
بے لباس
میں ہی ہوں

○

सारी ख़तायें
मुझे पहना दो
सच बोलने की सज़ा में
बे लिबास
मैं ही हूं

○

جب نفرتوں کی بارشوں میں
گھر
زمیں بوس ہو جاتے ہیں
تو من
ہجرت کی چھت میں
گھر بنا لیتا ہے
ہجرت کی چھت
جلاوطن لوگوں کی طرح
یقین سے محروم ہوتی ہے
لیکن من اس بات سے
محروم نہیں ہوتا
کہ وہ دوبارہ
کسی کے
ہاتھ نہیں آتا

○

जब नफ़रतों की बारिशों में
घर
ज़मीं बोस हो जाते हैं
तो मन
हिजरत की छत में
घर बना लेता है
हिजरत की छत
जला वतन लोगों की तरह
यक़ीन से महरूम होती है
लेकिन मन इस बात से
महरूम नहीं होता
कि वह दोबारा
किसी के
हाथ नहीं आता

○

تحفہ میں ملی پینٹنگ میں
چاروں موسم
سنہری رنگ سے کھینچے گئے ہیں
اور یونہی ملی زندگی میں
صرف ایک موسم
آنسوؤں کے رنگ سے
کھینچا گیا ہے
دونوں قید ہیں
ایک کمرے میں
پینٹنگ سالم ہے اور
زندگی سے پوچھتی ہے
تیرے باقی موسم کہاں ہیں؟
زندگی پینٹنگ سے کہتی ہے
سنو مجھے سوچو نہیں
الجھ جاؤ گی
میں سوچنے کی نہیں
جینے کی چیز ہوں
پینٹنگ خاموش ہو کے
دیوار پہ لٹک جاتی ہے

○

तोहफ़ा में मिली पेंटिंग में
चारों मौसम
सुनहरी रंग से खींचे गये हैं
और यूंही मिली ज़िंदगी में
सिर्फ़ एक मौसम
आंसुओं के रंग से
खींचा गया है
दोनों क़ेद हैं
एक कमरे में
पेंटिंग सालिम है और
ज़िंदगी से पूछती है
तेरे बाक़ी मौसम कहां हैं?
ज़िंदगी पेंटिंग से कहती है
सुनो मुझे सोचो नहीं
उलझ जाओगी
मैं सोचने की नहीं
जीने की चीज़ हूं
पेंटिंग ख़ामोश होके
दीवार पे लटक जाती है

○

خیال کی دنیا سے
اٹھا کے
مجھے ایک محل میں
ڈال دیا گیا تھا...
کیا تم ابھی
خیال کی دنیا میں
رہ رہے ہو
یا چن دیا گیا کہیں
تمہیں بھی...
اگر نہیں
تو میں کچھ پل
تجھ میں رہ سکتی ہوں
پر تم مجھ میں
پل بھر بھی نہیں رہ سکتے
خیال کی دنیا چھوڑ کے
میں
دھوپ میں جھلسی ہوئی
گلی کی طرح
ویران ہوگئی ہوں

○

ख़्याल की दुनिया से
उठा के
मुझे एक महल में
डाल दिया गया था....
क्या तुम अभी
ख़्याल की दुनिया में
रह रहे हो
या चुन दिया गया कहीं
तुम्हें भी.....
अगर नहीं
तो मैं कुछ पल
तुझ में रह सकती हूं
पर तुम मुझ में
पल भर भी नहीं रह सकते
ख़्याल की दुनिया छोड़ के
मैं
धूप में झुलसी हुई
गली की तरह
वीरान हो गई हूं

○

تمہارے ورق نہیں پلٹتی
اس لفظ کو تلاشتی ہوں
جس میں تیری کہانی ہے
میں کسی آنکھ میں
ٹھکانہ نہیں
تمہاری کھوئی ہوئی
نیندیں ڈھونڈنا چاہتی ہوں
گھر کی چھت سے
رہائی نہیں
اس فرار میں جینا چاہتی ہوں
جس میں تیری زندگی ہے

○

तुम्हारे वरक़ नहीं पलटती
उस लफ़्ज़ को तलाशती हूं
जिसमें तेरी कहानी है
मैं किसी आंख में
ठिकाना नहीं
तुम्हारी खोई हुई
नींदें ढूंढना चाहती हूं
घर की छत से
रिहाई नहीं
इस फ़रार में जीना चाहती हूं
जिस में तेरी ज़िंदगी है

○

اب تم پہ شاعری ہو سکتی ہے
کیونکہ اب تم
ہر بات کے ساتھ
'لیکن' لگا لیتے ہو
اور 'لیکن' دکھ ہے
لیکن میرا من
دکھ سے اتنا لبریز ہے
کہ تم مجھ میں شاید
سما نہیں سکتے
بات مانو
میری 'لیکن' میں چھپ کے
کچھ پل
تم بھی
'لیکن' کی دکھن جی لو

○

अब तुम पे शायरी हो कसती है
क्योंकि अब तुम
हर बात के साथ
'लेकिन' लगा लेते हो
और 'लेकिन' दुख है
लेकिन मेरा मन
दुख से इतना लबरेज़ है
कि तुम मुझ में शायद
समा नहीं सकते
बात मानो
मेरी 'लेकिन' मैं छुप के
कुछ पल
तुम भी
'लेकिन' की दुखन जी लो

○

تمہاری بے رحم سوچ کی سوئیاں
میرے وال کلاک میں دھڑک رہی ہیں
پر میں کمرے میں نہیں
من کی عبادت گاہ میں بیٹھی ہوں
اور اس عورت کی آہٹ
سن رہی ہوں
جو اپنے دکھ
خود بھوگ کے
ایک کائنات تخلیق کرتی ہے
وال کلاک سے باہر
سوچ کی سوئی بن کر
منزلوں کی گھڑی میں
دھڑک رہی ہے

○

तुम्हारी बे रहम सोच की सुइयां
मेरे वाल क्लाक में धड़क रही हैं
पर मैं कमरे में नहीं
मन की इबादतगाह में बैठी हूं
और उस औरत की आहट
सुन रही हूं
जो अपने दुख
खुद भोग के
एक काइनात तख़्लीक़ करती है
वाल क्लाक से बाहर
सोच की सूई बन कर
मंज़िलों की घड़ी में
धड़क रही है

○

ٹیبل پہ سجے گلوب کو
گھماتے ہوئے ہاتھ
وہ حصہ نہیں چھوتے
جو ہم جیتے ہیں
اسکول کالج یونیورسٹی
کے نصاب میں
جو شامل ہوتا ہے
زندگی کے امتحان میں
نہیں پوچھا جاتا
پھر بھی
ڈگریاں لے کے ہم
زندگی کے امتحان میں
ایسے بیٹھتے ہیں
جیسے کوئی
ٹیبل پہ رکھی ہوئی گلوب کو
گھما کے
ایسا محسوس کرتا ہے
جیسے دنیا اس کی پہنچ میں ہو

◆

टेबुल पे सजे गुलोब को
घुमाते हुए हाथ
वह हिस्सा नहीं छूते
जो हम जीते हैं
स्कूल कॉलेज यूनीवर्सिटी
के निसाब में
जो शामिल होता है
ज़िंदगी के इम्तेहान में
नहीं पूछा जाता
फिर भी
डिग्रयां ले के हम
ज़िंदगी के इम्तिहान में
ऐसे बैठते हैं
जैसे कोई
टेबुल पे रखी हुई गुलोब को
घुमा के
ऐसा महसूस करता है
जैसे दुनिया उसकी पहुंच में हो

○

وہ تنہائی کے چرخہ پہ
کاتتی تھی اذیتیں
جو اپنائیتوں کا صلہ تھیں
کاتا ہوا دھاگہ
ایک سچ تھا
جو وہ تم میں پرو کے
اپنی ذات کی بخیہ گری کا
خواب بننے لگی تھی
کہ دفعتاً
ادھیڑنے لگے تم اس کو
وہ خاموشی کے ساز پہ
اپنی ذات کے اُدھیڑنے کی گونج
مقدر کی دھن میں
بجا تو رہی ہے پر
اس کا من
بے گھر ہو گیا ہے
جیسے پرندے
موسموں کے بدلاؤ میں
بے گھر ہو جاتے ہیں

○

वह तंहाई के चर्ख़ों पे
कातती थी अज़ियतें
जो अपनाइयतों का सिला थीं
काता हुआ धागा
एक सच था
जो वह तुम में पेरो के
अपनी ज़ात की बख़िया गरी का
ख़्वाब बुनने लगी थी
कि दफ़अतन
उधेड़ने लगे तुम उसको
वह ख़ामोशी के साज़ पे
अपनी ज़ात के उधेड़ने की गूंज
मुक़द्दर की धुन में
बजा तो रही है पर
उसका मन
बे घर हो गया है
जैसे परिंदे
मौसमों के बदलाव में
बे घर हो जाते हैं

○

ہر تیرنے والا
تیرتا نہیں!
کوئی پانی میں
صرف ہاتھ پیر مارتا ہے
اور تیرنے والے سے
زیادہ تھک جاتا ہے
ایسے میں
ساحل کا نظارہ
اس کے ہاتھ پیر
پھر چلا دیتا ہے
ذرا ہاتھ بڑھا کر دیکھو
وہ پانی سے نکلنا چاہتا ہے

○

हर तैरने वाला
तैरता नहीं!
कोई पानी में
सिर्फ़ हाथ पैर मारता है
और तैरने वाले से
ज़्यादा थक जाता है
ऐसे में
साहिल का नज़ारा
उसके हाथ पैर
फिर चला देता है
ज़रा हाथ बढ़ा कर देखो
वह पानी से निकलना चाहता है

* * *

اوروں کی آنکھ سے دنیا دیکھنا
سوچی ہوئی سوچ کو جینا
میری جستجو کی انتہا نہیں
میرے سرمایۂ علوم و ہنر میں
جو عکس ہیں
محدود زمین میں آ نہیں سکتے
میرے خیمہ کو
اس زمین سے اکھاڑ دو

◆

औरों की आंख से दुनिया देखना
सोची हुई सोच को जीना
मेरी जुस्तजू की इंतेहा नहीं
मेरे सरमाये उलूम-व-हुनर में
जो अक्स हैं
महदूद ज़मीन में आ नहीं सकते
मेरे ख़ेमा को
इस ज़मीन से उखाड़ दो

○

وہ اپنے برے دنوں میں
میری بڑی عزت کرتا
بہت مان رکھتا
اور روشن دنوں میں
میری دل شکنی کر کے
اس کا دل کامران محسوس کرتا
اس غیر متوقع برتاؤ سے
میں کوئی بغاوت تو نہیں کرتی
لیکن ایک آدرش ضمیر
نیست و نابود ہو رہا ہے!
اتنا بڑا سانحہ
میں کہاں دفنا دوں
کہ میرے قدموں تلے
اب کوئی زمین
رہی نہیں

○

वह अपने बुरे दिनों में
मेरी बड़ी इज्ज़त करता
बहुत मान रखता
और रोशन दिनों में
मेरी दिल शिक्नी करके
उसका दिल कामरान महसूस करता
इस ग़ैर मुतवक्क़े बरताव से
मैं कोई बग़ावत तो नहीं करती
लेकिन एक आदर्श ज़मीर
नीस्त-व-नाबूद हो रहा है!
इतना बड़ा सानिहा
मैं कहां दफ़ना दूं
कि मेरे क़दमों तले
अब कोई ज़मीन
रही नहीं

◆

سنو
کیا سچ مچ
نہیں بلاؤ گے مجھے
تمہارے غازی سے
میں نے کہا تھا
موت کا انتظار کر رہی ہوں
وہ کہہ رہا تھا
موت
مجھ جیسے بدکاروں کو آتی نہیں
تم تو سبھی کو بلاتے ہو
مجھے موت کیوں نہیں آئے گی
مولا
تم نے جو جہنم بھی بنائی ہے
میں
تمہارے بندوں کی بنائی ہوئی
جنت میں

○

सुनो
क्या सच मुच
नहीं बुलाओगे मुझे
तुम्हारे ग़ाज़ी से
मैंने कहा था
मौत का इंतेज़ार कर रही हूं
वह कह रहा था
मौत
मुझ जैसे बदकारों का आती नहीं
तुम तो सभी को बुलाते हो
मुझे मौत क्यों नहीं आयेगी
मौला
तुमने जो जहन्नम भी बनाई है
मैं
तुम्हारे बंदों की बनाई हुई
जन्नत में
कब तक ठेहरूं?

○

زندگی جینے کی خاطر گزرتی جنگ سے گھائل
ہم
جس ڈگر پہ ملے تھے
ایک دوجے کو سالمیت کا احساس دلاتے ہوئے
بے شمار اذیتوں
اور کتنی ناکامیوں کو بھول گئے تھے!
اسی ڈگر کا پڑاؤ
چند لمحوں کا تھا
پھر اپنے اپنے محاذ پر پہنچنا تھا
لیکن واپسی پر
کوئی جنگ نہیں من سنسان تھا
صرف وہی لمحے اُجلے تھے
صرف وہی ڈگر لافانی!

○

ज़िंदगी जीने की ख़ातिर गुज़रती जंग से घायल
हम
जिस डगर पे मिले थे
एक दूजे को सालमियत का एहसास दिलाते हुए
बेशुमार अज़ीयतों
और कितनी नाकामियों को भूल गये थे!
उस डगर का पड़ाव
चंद लम्हों का
फिर अपने अपने महाज़ पर पहुंचना था!
लेकिन वापसी पर
कोई जंग नहीं, मन सुंसान था
सिर्फ़ वही लम्हे उजले थे
सिर्फ़ वही डगर लाफ़ानी

○

تمہاری لاتعلقی کی گرد
ان تصویروں پر جم گئی ہے
جو ایک دوسرے کے
تصور کے سہارے
کھینچی تھی
تم نے
اور میں نے
تم سوچ رہے ہو کہ میں روٹھ بیٹھی ہوں
دکھوں کی برف ہٹاتے ہٹاتے
میری انگلیاں کٹ گئی ہیں
کیسے جھاڑ دوں ان تصویروں کو؟
میرے من سے تم
ان تصویروں کے نقش
مٹا کیوں نہیں دیتے
تمہاری انگلیاں تو
سالم ہیں

◆

तुम्हारी ला तअल्लुक़ी की गर्द
उन तस्वीरों पर जम गई है
जो एक दूसरे के
तसव्वुर के सहारे
खींची थी
तुमने
और मैंने
तुम सोच रहे हो कि मैं रूठ बैठी हूं
दुखों की बर्फ़ हटाते हटाते
मेरी उंगिलयां कट गई हैं
कैसे झाड़ दूं उन तस्वीरों को?
मेरे मन से तुम
उन तस्वीरों के नक़्श
मिटा क्यों नहीं देते
तुम्हारी उंगिलयां तो
सालिम हैं

○

یہ جتنے داغ
میرے چہرے پہ ہیں
اس جستجو میں پائے ہیں
کہ تو خوش ہے تو
رب خوش ہے
تمہیں خوش دیکھنے کو
میں نے
اپنے ہر سفر کے منظر
کھنڈر کردیے ہیں
میری ساری توانائی
تمہاری خوشیاں چنتے چنتے
زائل ہوچکی ہے
جانتے ہو
میں نے تمہیں چاہا ہے
سوچا ہے
پوجا ہے...
تم نے تو مجھے
صرف جما ہے
مجھے لوٹا دے
میرے ہونے کی شاہد
تیری خوشی
تیری خوشی سے میرا ہونا ہے

○

यह जितने दाग़
मेरे चेहरे पे हैं
इस जुस्तजू में पाये हैं
कि तू ख़ुश है तो
रब ख़ुश है
तुम्हें ख़ुश देखने को
मैंने
अपने हर सफ़र के मंज़र
खंडर कर दिए हैं
मेरी सारी तवानाई
तुम्हारी ख़ुशियां चुनते चुनते
ज़ायल हो चुकी है
जानते हो
मैंने तुम्हें चाहा है
सोचा है
पूजा है....
तुमने तो मुझे
सिर्फ़ जन्मा है
मुझे लौटा दे
मेरे होने की शाहिद
तेरी ख़ुशी
तेरी ख़ुशी से मेरा होना है

○

کل سے
تمہاری خوشی
میری نہیں ہوگی!
جیسے میری خوشی
کبھی بھی
تمہاری
کچھ نہ لگی!
جو اپنی ’میں‘ کی جگہ
تمہاری خوشی رکھتی تھی
وہ آج ’’میں‘‘ نہیں ہوں!
تم
جو سب کے لیے ہم
اور میرے لیے
’’میں‘‘ ہو
جان جاؤ
کہ میں ایک انتہا ہوں
کل سے

○

कल से
तुम्हारी ख़ुशी
मेरी नहीं होगी!
जैसे मेरी ख़ुशी
कभी भी
तुम्हारी
कुछ न लगी!
जो अपनी 'मैं' की जगह
तुम्हारी ख़ुशी रखती थी
वह "आज" मैं नहीं हूं!
तुम
जो सब के लिए हम
और मेरे लिए
"मैं" हो
जान जाओ
कि मैं एक इंतेहा हूं
कल से

○

میں جب بھی زندگی کو ڈھونڈتی
تم مجھ سے روٹھ کر
خوابوں میں روپوش ہوتے
تب جو میں تم سے پوچھتی
وہ اب
میرے سوال نہیں
میں اپنی بازگشت سے بھر گئی ہوں
لاتعلقی کی قید میں
سلاخیں تھامے
دنیا کو دیکھ رہی ہوں

○

मैं जब भी ज़िदंगी को ढूंढती
तुम मुझ से रूठ कर
ख़्वाबों में रूपोश होते
तब जो मैं तुम से पूछती
वह अब
मेरे सवाल नहीं
मैं अपनी बाज़गश्त से भर गई हूं
लातअल्लुक़ी की क़ैद में
सलाख़ें थामे
दुनिया को देख रही हूं

* * *

تیس سال سے رکھے ہوئے
خانساماں کی کمر جھکنے پر بھی
ہم اس کو
کھڑا دیکھنا چاہ رہے ہیں
بات کسی لگاؤ کی نہیں
System برقرار رکھنے کی ہے
چاہے زمین میں منہ دے کے
اس کو برقرار رکھا جائے
خانساماں کے ہاتھ کے بنے کھانے
کھاتے ہوئے
ہم اس کی
انتڑیوں کا جھولا بنا کر
جھولتے ہیں
جاگیردارانہ System
برقرار رکھتے ہیں

○

तीस साल से रखे हुए
खांसामे की कमर झुकने पर भी
हम उसको
खड़ा देखना चाह रहे हैं
बात किसी लगाव की नहीं
System बरक़रार रखने की है
चाहे ज़मीन में मुंह दे के
उसको बरक़रार रखा जाये
ख़ांसामे के हाथ के बने खाने
खाते हुए
हम उसकी
अंतड़ियों का झूला बना कर
झूलते हैं
जागीरदाराना System
बरक़रार रखते हैं

○

وقت کے ہاتھوں نے
جو تحریر
میرے چہرے پہ لکھی
اسے تسلیم کرنے سے
کیوں گریزاں ہو
تم سچائی کا نعرہ
اتنی اونچی آواز میں دے رہے تھے
کہ میری آواز
تمہاری آواز کی گونج میں کھو گئی
تمہارے قافلے کے پیچھے
بھاگتے بھاگتے میں ہانپ کر
گر پڑی تھی
بڑے دنوں کی بات ہے
اور وقت میرے چہرے پہ
اپنی قلم چلاتا رہا!
سچائی کا نعرہ دینے والو
اپنی آنکھوں کو
سچائی کی روشنی دو!

○

वक़्त के हाथो ने
जो तहरीर
मेरे चेहरे पे लिखी
उसे तस्लीम करने से
क्यों गुरेज़ां हो
तुम सच्चाई का नारा
इतनी ऊंची आवाज़ में दे रहे थे
कि मेरी आवाज़
तुम्हारी आवाज़ की गूंज में खो गई
तुम्हारे क़ाफ़िले के पीछे
भागते भागते मैं हांप कर
गिर पड़ी थी
बड़े दिनों की बात है
और वक़्त मेरे चेहरे पे
अपनी क़लम चलाता रहा!
सच्चाई का नारा देने वालो
अपनी आंखों को
सच्चाई की रोशनी दो

○

بول کے ارتھ سمجھے بغیر
جب کسی روح کو
کسی بھی گیت پہ نچوایا جاتا ہے
تو منظر کرب ناک ہوتا ہے
شاطرانہ نظریں
کرب کو من میں اُترنے سے
روک سکتی ہیں
پر خفیف نظریں
کراہ کو من میں اترنے سے
روک نہیں سکتیں
من درد میں بھٹکتے بھٹکتے
ایک دن قبر بن جاتا ہے
اور سنگسار ہوتا ہے
چونکہ قبریں ہمیشہ
بستیوں سے دور ہوتی ہیں
تخلیق کے بعد مولا
مجھ پر ایک احسان کردو
بستیوں کے دربان مقرر کرلو
جو صرف شاطر نظروں کو
زندگی دیکھنے کی اجازت دیں
اور خفیف نظروں کو
بستیوں میں جھانکنے نہ دیں

○

बोल के अर्थ समझे बग़ैर
जब किसी रूह को
किसी भी गीत पे नचवाया जाता है
तो मंज़र कर्बनाक होता है
शातिराना नज़रें
कर्ब को मन में उतरने से
रोक सकती हैं
ज़ईफ़ नज़रें
कराह को मन में उतरने से
रोक नहीं सकतीं
मन दर्द में भटकते भटकते
एक दिन क़ब्र बन जाता है
और संगसार होता है
चूंकि क़ब्रे हमेशा
बस्तियों से दूर होती हैं
तख़्लीक़ के बाद मौला
मुझ पर एक एहसान कर दो
बस्तियों के दर्बान मुक़र्रर करलो
जो सिफ़ शातिर नज़रों को
ज़िंदगी देखने की इजाज़त दें
और ख़फ़ीफ़ नज़रों को
बस्तियों में झांकने न दें

○

جب قبریں اتنی ہو جائیں
کہ من کی زمین بھر جائے
تو دفنانے کے عمل پر
پابندی عائد ہونا
لازمی بن جاتا ہے
من کی زمین
جو محبت کی تخلیق
تشکیل یا تعمیر کے لیے
مخصوص ہونی چاہیے
رشتوں کی دہشت گردی سے
قبرستانوں میں بدل رہی ہے
کوئی اس بچھڑاؤ کو
روکتا نہیں
اندر کی مشعل جلاتا نہیں
سب
خلاؤں کو گھورتے ہیں
کوئی یہ نہیں جانتا
بغیر داخلی خلا کے
اور کہیں
کوئی خلا نہیں

○

जब क़ब्रे इतनी हो जायें
कि मन की ज़मीन भर जाये
तो दफ़नाने के अमल पर
पाबंदी आयद होना
लाज़िमी बन जाता है
मन की ज़मीन
जो मोहब्बत की तख़्लीक़
तश्कील या तामीर के लिए
मख़्सूस होनी चाहिए
रिश्तों की दहशत गर्दी से
क़ब्रिस्तानों में बदल रही हैं
कोई इस बिछड़ाव को
रोकता नहीं
अंदर की मश्अल जलाता नहीं
सब
ख़लाओं को घूरते हैं
कोई यह नहीं जानता
बग़ैर दाख़िली ख़ला के
और कहीं
कोई ख़ला नहीं

○

اس کو
تاریخ سے آزادی دی گئی تھی
وہ اتنا چلی
کہ اس کا
کوئی بھی ناخن نہیں بچا
بنا ناخن کی انگلیاں
بھدی ہی نہیں بیکار ہو جاتی ہیں
پھر وہ بہنے لگی
اور بہتی رہی
اپنی اننت دھارا میں!
تاریخ بہاؤ کی خوبصورتی کیا سمجھتی
باندھ باندھے
بنا یہ سوچے
کہ سڑاندھ پیدا ہو جانے پر
دم گھٹ سکتا ہے
تاریخ کی
موت واقع ہو سکتی ہے

○

उसको
तारीख़ से आज़ादी दी गई थी
वह इतना चली
कि उसका
कोई भी नाख़ुन नहीं बचा
बिना नाख़ुन की उंगिलयां
भद्दी ही नहीं बेकार हो जाती हैं
फिर वह बहने लगी
और बहती रही
अपनी अनंत धारा में!
तारीख़ बहाव की ख़ूबसूरती क्या समझती
बांध बांधे
बिना यह सोचे
कि सड़ांध पैदा हो जाने पर
दम घुट सकता है
तारीख़ की
मौत वाक़े हो सकती है

○

آنسو تھم جاتے
تو رستہ دکھتا
کیسے چلوں
کدھر کو جاؤں؟
من سے پوچھتے
اپاہج ہے
وہ اسی پل
حادثہ کا شکار ہو گیا تھا
جب میری آنکھوں میں
خوابوں کی جگہ
مجبوریوں نے لے لی تھی!
اب
راہیں مجھے تک رہی ہیں
اور کہہ رہی ہیں
آرزو نہ سہی
خواب نہ سہی
تمنا نہ سہی
کسی سانحہ کی طرح
دبے پاؤں آؤ
کہ سناٹا
خوف کھا رہا ہے

○

आंसू थम जाते
तो रस्ता दिखता
कैसे चलूं
किधर जाऊं?
मन से पूछते
उपाहिज है
वह इसी पल
हादिसा का शिकार हो गया था
जब मेरी आंखों में
ख़्वाबों की जगह
मजबूरियों ने ले ली थी!
अब
राहें मुझे तक रही हैं
और कह रही हैं
आरज़ू न सही
ख़्वाब न सही
तमन्ना न सही
किसी सानिहा की तरह
दबे पांव आओ
कि सन्नाटा
ख़ौफ़ खा रहा है

○

کاش تم سمجھ سکتے
تمہاری دنیا جیسی ہی
ہو بہو
من کی دنیا ہوتی ہے
جہاں جذبہ، امیدیں، خواب
سب اپنی اپنی جگہ
سجے ہوئے ہوتے ہیں
جیسے تمہاری دنیا میں

○

काश तुम समझ सकते
तुम्हारी दुनिया जैसी ही
हूबहू
मन की दुनिया होती है
जहां जज़्बा, उम्मीदें, ख़्वाब
सब अपनी अपनी जगह
समझे हुए होते हैं
जैसे तुम्हारी दुनिया में

گھر، بازار اور قبرستان
معلوم ہے
رشتوں کے بھی
زلزلے ہوتے ہیں
اور جیسے تمہاری دنیا میں
بھوکم پیڑت
گھروں میں واپس گھسنے سے
ڈرتے ہیں
ویسے ہی من بھی دوبارہ
رشتوں میں جینے سے
ڈرتے ہیں
پھر ملبہ
گھر بازار قبرستان کا ہو
یا
جذبوں امیدوں اور خوابوں کا
بس اک ڈھیر ہوتا ہے
ملبے کا
جو صرف
کوئی کھائی بھرنے کے کام آسکتا ہے

घर, बाज़ार और क़ब्रिस्तान
मालूम है
रिश्तों के भी
ज़लज़ले होते हैं
और जैसे तुम्हारी दुनिया में
भूकम पीड़ित
घरों में वापस घुसने से
डरते हैं
वैसे ही मन भी दोबारा
रिश्तों में जीने से
डरते हैं
फिर मलबा
घर, बाज़ार, क़ब्रिस्तान का हो
या
जज़्बों, उम्मीदों और ख़्वाबों का
बस इक ढेर होता है
मल्बे का
जो सिर्फ़
कोई खाई भरने के काम आ सकता है

○

اگلی فون کال پہ
وہ تمام چراغ
بجھ جاتے ہیں
جو میں
پہلی فون کال کے بعد
جلاتی ہوں!
چراغ جلاتے جلاتے
میں
اپنی انگلیاں بھی
جلا لیتی ہوں
میری انگلیاں جھلسنے کا اندراج
تم اپنی
کون سی File میں رکھ رہے ہو؟

* * *

अगली फ़ोन काल पे
वह तमाम चिराग़
बुझ जाते हैं
जो मैं
पहली फ़ोन काल के बाद
जलाती हूं!
चिराग़ जलाते जलाते
मैं
अपनी उंगलियां भी
जला लेती हूं
मेरी उंगलियां झुलसने का इंद्राज
तुम अपनी
कौन सी फ़ाइल में रख रहे हो?

○

پورا دکھ کوئی نہیں بانٹ سکتا
تم نے تو
آدھا سچ بھی نہیں بانٹا!
تنہائی سب کچھ جانتی ہے
میں تنہائی کا دکھ ہوں!
دکھ اور سچ میں یکتائی کا رشتہ ہے
تمہارے شبدوں کا
کن نظموں سے رشتہ ہے؟
تمہارے شبد
جو امیدیں چھوڑ گئے تھے
وہ تمہارے من پر کندہ ہیں
میرے من تک کون آئے گا
تمہارے لمس سے بھیگی تنہائی
چپ اوڑھے پڑی ہے!
تنہائی جب مجھے بانٹ رہی تھی
اس نے میرا سفر
تمہاری دہلیز پر رکھ دیا تھا!
کیا تم مجھے وداع کرنے
اپنی دہلیز تک نہیں آؤ گے؟

○

पूरा दुख कोई नहीं बांट सकता
तुम ने तो
आधा सच भी नहीं बांटा!
तन्हाई सब कुछ जानती है
मैं तन्हाई का दुख हूं!
दुख और सच में यकताई का रिश्ता है
तुम्हारे शब्द
जो उम्मीदें छोड़ गये थे
वह मेरे मन पर कंदा हैं
मेरे मन तक कौन आयेगा
तुम्हारे लम्स से भीगती तंहाई
चुप ओढ़े पड़ी है।
तंहाई जब मुझे बांट रही थी
उसने मेरा सफ़र
तुम्हारी दहलीज़ पर रख दिया था!
क्या तुम मुझे विदा करने
अपनी दहलीज तक नहीं आओगे?

○

مسافر ہوں
کسی نامراد سفر کی
اور تمہارے لیے رستے پہ
درماندہ ہوں!
تم مشکل نواز ہو
میرا سفر
پھر شروع کر دو
تمہاری قربتوں کے
وہ سارے لمس
لوٹانے دو
جو تم نے میرے
کشکول میں ڈال دیے تھے!
اور مجھے بھی لوٹا دو
میرے بچے پن کی وہ رطوبت
جو تمہارے شہر میں نایاب ہے
کوئی دنیا نہیں میری
جہاں لوٹ جانا ہے
لیکن جانا ہے
بس چلے جانا ہے
تمہارے راستے سے
ہٹ جانا ہے

○

मुसाफ़िर हूं
किसी नामुराद सफ़र की
और तुम्हारे रस्ते पे
दरमांदा हूं!
तुम मुश्किल नवाज़ हो
मेरा सफ़र
फिर शुरू कर दो
तुम्हारी कुर्बतों के
वह सारे लम्स
लौटाने दो
जो तुमने मेरे
कश्कोल में डाल दिए थे!
और मुझे भी लौटा दो
मेरे सच्चे पन की वह रुतूबत
जो तुम्हारे शहर में नायाब है
कोई दुनिया नहीं मेरी
जहां लौट जाना है
लेकिन जाना है
बस चले जाना है
तुम्हारे रास्ते से
हट जाना है

○

Ifra آج اسکول جا رہی ہو
تمہاری گڑیا
دیکھ رہی ہے
کسی نے اس کو نہلایا نہیں
کچھ کھلایا نہیں
کمبل میں لپیٹ کے
کسی نے اس کو
سہلایا نہیں

○

Ifra आज स्कूल जा रही हो
तुम्हारी गुड़िया
देख रही है
किसी ने उस को नहलाया नहीं
कुछ खिलाया नहीं
कम्बल में लपेट के
किसी ने उसको
सहलाया नहीं

تمہاری بجیا کو
کسی نے بھی
بجیا کے نام سے
پکارا نہیں!
بجیا کا پرس
کسی نے بھی ٹٹولا نہیں
Ifra میری گڑیا
یہ اسکول کا لتہ نہیں
تمہارے ننھے کاندھوں پہ
زندگی لادی جارہی ہے
ہاں زندگی
بہت بھاری ہوتی ہے
یہ چیخنے سے نہیں
سہنے سے ہلکی ہوجاتی ہے
روؤ مت میری گڑیا!
گھر کی دیواریں اور
تمہارے سارے کھلونے
خاموش ہو رہے ہیں
اور تمہیں وداع کر رہے ہیں
میں
دالان اور کمروں کی طرح
سنسان ہو رہی ہوں
تم آج
اسکول جارہی ہو

तुम्हारी भुजिया को
किसी ने भी
भुजिया के नाम से
पुकारा नहीं!
भुजिया का पर्स
किसी ने भी टटोला नहीं
Ifra मेरी गुड़िया
यह स्कूल का बस्ता नहीं
तुम्हारे नन्हें कांधों पे
ज़िंदगी लादी जा रही है
हां ज़िंदगी
बहुत भारी होती है
यह चीख़ने से नहीं
सहने से हलकी हो जाती है
रोओ मत मेरी गुड़िया!
घर की दीवारें और
तुम्हारे सारे खिलौने
ख़ामोश हो रहे हैं
और तुम्हें विदा कर रहे हैं
मैं
दालान और कमरों की तरह
सुंसान हो रही हूं
तुम आज
स्कूल जा रही हो

with man. Yet as a poet and thinker from the East, Dr. Ashai has gone ahead to remind us of the eternal potentiality of Lord Buddha's Compassion and Prophetic Poet Iqbal's Universal Love in making man really FREE and HAPPY.

14/6/2002

—JITENDRA SINGH

Former 'Times of India' Special Representative
and Editor "Gandhians in Action" International Journal
Mani-Kuti, M/2/9, Srikrishnapuri, Jayaprakash Path,
Patna-800 001, Bihar, India

Camp Address :
Gandhi Peace Foundation
Deen Dayal Upadhyaya Marg, New Delhi-2

beyond all racial and religious barriers and national and continental divides.

In fact, with all humility, Poetess Dr. SHABNAM in her philosophical treatise on Alienation and Existentialism, had at the very beginning spotlighted the grim reality that "Men today are estranged from others as well as from themselves. But "Others" means not only the social communities in which they live; it also refers to the NATURAL and SUPERNATURAL words beyond." She has already expressed this universal ALIENATION ANGUISH in one of her relevant poems, included as a creative tear-soaked gem in her latest philosophical treatise :

The night kept descending
I stared at the falling stars
The silver streams
Flowed down the mountains
Fading in darkness.

The constellation of stars
Adorned the world and dissolved,
And the MOON BOWED DOWN
To kiss the cold forehead.

The horizon darkened even deeper,
I kept lying for long
Without a breath, a notion,
And memory kept enveloping my being
With the dead leaves of fallen flowers

Dr. Shabnam Ashai, even in her philosophical treatise has rightly recalled that Globally renowned icons of Existentialist movement, like Sartre and Camus, realized "Man feels himself condemned to be free" and that "Man has to fight injustice of man to man". Camus further insisted that an authentic revolt against the human condition had to be a revolt in the name of solidarity of man

Lonely soul, have you met the charming woman, the Divine feminine force of Entire Universe, who shares your Chamber. Lonely Soul, She is beyond discription. All the sparks that fly in you, will, knowledge, action, emotion, experience, precept, concept, Love, Light and Truth are specks of dust at that woman's feet. As she returns from her Cosmic journeys, she returns for love of you.

The Lord gathers that dust from her feet, throws it into empty space and lo, the myriad Suns and stars become satellites of earth, like so many musical notes. Have you counted the shades of colors of the rays, that emanate from a toe nail of her left foot ? She wriggles her toe and a tiny ray, you, return to rest at her feet. Her music calls and you meditate.

I wish you this day a glimpse of the light in this inner woman's eyes.

I wish for you a BAPTISMAL IMMERSION in a WAVE OF BEAUTY of your own fulfilled self.

I am immensely indebted to Swami Veda Bharati, spiritual successor to legendary Swami Rama of SADHANA MANDIR of Rishikesh in sacred Ganga valley of Uttarakhand Himalayas for mystic musical strains of ADI SHANKARACHARYA's "SAUNDARYA LAHARI" (Waves of beauty), embedded in the above celestially resonant metaphysical invocation, heard by me, a humble devotee of SHRI VIDYA in my inner MEDITATION HUT. Actually, in the heart of our alienated hearts, we in our devout dedicated moments, can hear the mystic strains of SHAKTI invocation with our own agony and ecstasy, in our inner Chamber anywhere, from Rishikesh valley of Uttarakhand to Kailash Mansarovar, in higher central Himalayas — the eternal Abode of SHIVA and SHAKTI, the Supreme Guardians of the entire Universe, light) and NADA-VINDU (The point of Sound) and glimpse and savour the BLISS ABSOLUTE OF COSMIC CONSCIOUSNESS (UNIVERSAL CONCORD).

As we go ahead to enjoy the BLISS ABSOLUTE together with emergence of KNOWLEDGE ABSOLUTE from EXISTENCE ABSOLUTE in energy fields of SHRI VIDYA, the Science of physical and metaphysical equilibrium, exemplified in Global verdant philosophies of ADI SHANKARACHARYA and SWAMI VIVEKANANDA and subtle KASHMIR SHAIVA TANTRA of creative path-finders like Acharya Abhinava Gupta and Sufi saint poets like Sheikh Nooruddin we will instantly realize how even today's sadder blood stained Kashmir valley, capped by the Upper Himalayas of the Amarnath caves, is capable of flashing the beaconlight of HARMONIOUS UNIVERSAL CONCORD (COSMIC CONSCIOUSNESS) through her young talented poet-philosophers like Dr. Shabnam Ashai.

Having already established herself as an icon of SHRI VIDYA with all the WAVES OF BEAUTY, Dr. Ashai, Kashmir's DIVINE DEW-DROP, has unique mystic charm to adorn the lap of MOTHER SARASWATI (SHARDA) since quite long. As a celestially blessed Angel from the hallowed rainbow land of Saraswati and Supreme MOTHER SHAKTI, sometimes in her super-conscious imagination, she condescends to bless our literary and aesthetic "MEDITATION HUT" with her manifest form of SOUL-MATE.

In such blessed moments of soulful meditation, after our triumph over vagrant musings, pain and passion of alienation, under her mystic luminous spell, we may sometimes hear SHRI VIDYA, our DIVINE MINSTREL's MUSICAL ECHOES from beyond our "meditation hut", beckoning us to look inward, to identify SHAKTI our supreme soul-mate, beyond Time and Space:

through her ceaseless creative participation in inter-university cultural exchange programmes and several national and international level SAHITYA AKADEMI seminars on contemporary Urdu literature and special university level seminars on her own literary works, has enabled her to present to national and international literary world three outstanding anthologies of her own path-breaking spiritually surcharged Urdu poems. Her very first poetic anthology in Urdu "AKELI" (Lonely) won for her a national award. The second anthology of Urdu poems "MAIN SOCHTI HOON" (So I think) just published with special goodwill assistance of SULABH INTERNATIONAL SAHITYA AKADEMI, New Delhi. Her, much enriched third anthology of poems "MAN-BANI" (MELODY OF MIND), incorporating the poems of earlier two collections "AKELI" and "MAIN SOCHTI HOON", published in bilingual versions, Urdu as well as Hindi, by the Avant Garde Urdu literary Journal "ISTEARA", with fresh goodwill of SULABH INTERNATIONAL SAHITYA AKADEMI, New Delhi, has emerged as her literary landmark, a real BOUNTY from our own, "Dr. SHABNAM, is SHRI VIDYA" incarnate with natural synthetic inheritance of KASHMIR SHAIVA TANTRA and SUFI philosophy of Valley of her birth. She is thus fully competent to spontaneously pray for devout creative exuberance and ultimate redemption of us all in alienated suffering humanity :

MAY YOU SEE THE LIGHT THAT SOUND PRODUCES;
As it travels through space!

MAY YOU HEAR THE SOUND THAT LIGHT PRODUCES;
As it travels through space!

If we also are actually able to pray like this for all suffering humanity, including ourselves, then Alienation, with all its dark shades will gradually LOSE ALL ITS STING for us, enabling us to realize the inner harmony between JYOTI VINDU (The point of

Poetess from Kashmir Valley:

"Shri Vidya"—ICON WITH "WAVES OF BEAUTY"

Face to face with so versatile and sensitive poetess Dr. Shabnam Ashai, an evocative author also of so pertinent a scholastic MAGNUM OPUS on "Alienation—An Existentialist Concept", of great contemporary relevance for the present world in turmoil, one is instantly tempted to hail her in Shelley's lyrical words :

Rarely, rarely comes — THOU;

SPIRIT OF DELIGHT — !

As we delve deeper into so illuminating, analytical and perceptive interpretative contents of the unique philosophical treatise of Poetess Shabnam, with so natural Eastern slant, on the complex genesis of Man's alienation from nature, God and from his own self and the ultimate spiritual redemption of not only his physical but METAPHYSICAL ANGUISH, we feel naturally relieved and elevated too.

Under the magical spell of her spiritual panacea, as one proceeds to surmount the painful contradictions of the dominant existentialist philosophy of the twentieth century one naturally feels inclined to adore her as our ancient "SHRI VIDYA" spanning the energy fields of TIME and SPACE, with ultimate harmony of LIGHT and SOUND and ultimate consummation of UNIVERSAL CONCORD (COSMIC CONSCIOUSNESS).

I have a feeling that having acquired creative proficiency in quality Broadcasting (audio) and Telecasting (Visual) from the Srinagar center of Radio-Doordarshan in our Jammu and Kashmir region, besides having acquired vibrant, inspiring experiences

सुलभ साहित्य अकादमी के
सहयोग से प्रकाशित

समर्पित

मां के नाम

जिसकी आग़ोश से छीन कर
ज़िन्दगी
मुझ से ये नज़्में
लिखवाती रही!

मनवाणी

© इस्तेआरा

पहला संस्करण:2002

Rs. 250

प्रकाशक

मक्तबा इस्तेआरा
248, ग़फ़्फ़ार अपार्टमेंटस, ग़फ़्फ़ार मंजिल
इस्तेआरा लेन, जामिया नगर, ओखला
नई दिल्ली-110025 Tel.: 6318126

MAN BAANI
By Dr. Shabnam Ashai
Ashai Manzil, Tapar Pattan
Kashmir- 193121, (India)

मनवाणी

डा० शबनम अशाई

लिप्यंतरण

सतीश विमल

मक्तबा इस्तेआरा
248, ग़फ़्फ़ार अपार्टमेंटस, ग़फ़्फ़ार मंजिल
इस्तेआरा लेन, जामिया नगर, ओखला
नई दिल्ली- 110025

kashmir sure

मनवाणी

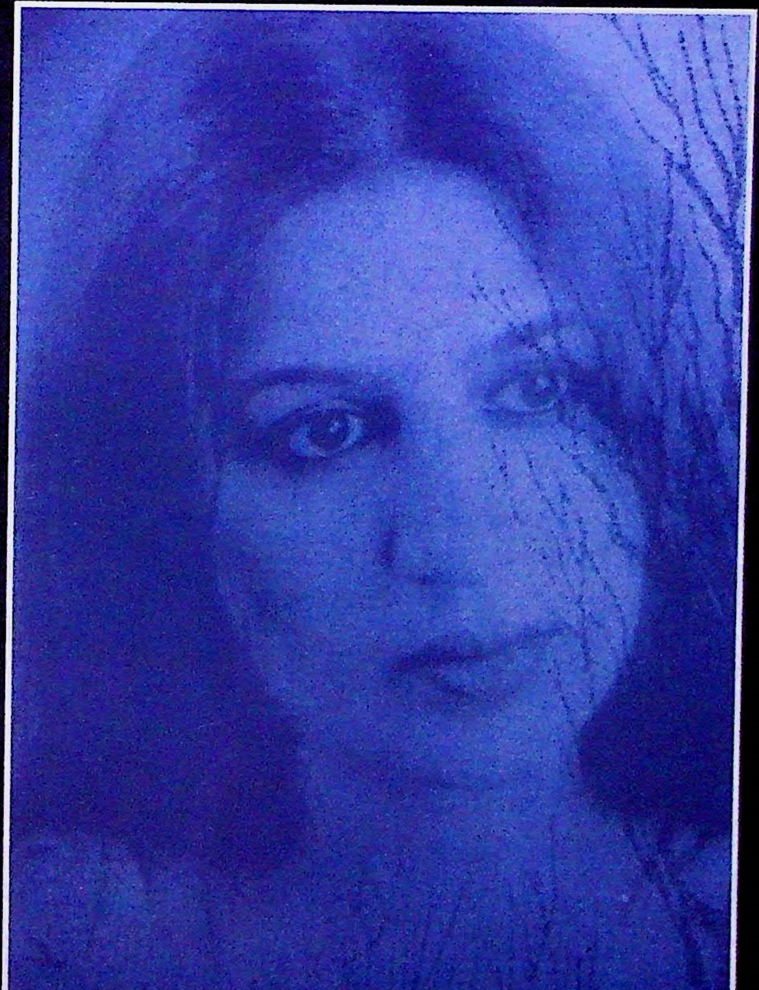

डा॰ शबनम अशाई

Design at : GALAXY COMPUTERS New Delhi 3254879

Kashmir [illegible]

मनवाणी

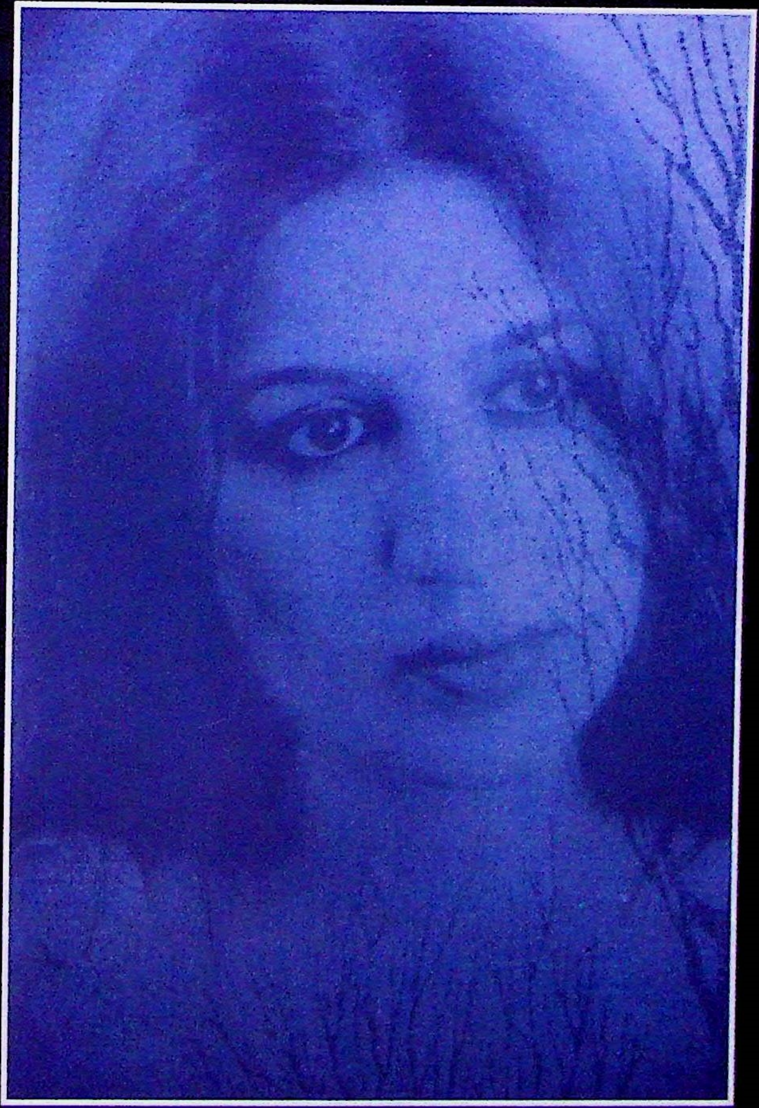

डा॰ शबनम अशाई

Design at : GALAXY COMPUTERS New Delhi 3754879